

VIGILIA

2005 / 1

KRONSTADTI SZENT JÁNOS: **Az imáról**
SZENNAY ANDRÁS: **A generációs feszültségekről**
LUKÁCS LÁSZLÓ: **Biográfia és doxográfia.**
Karl Rahner misztagogikus teológiája
TÜSKÉS TIBOR: **Egy piarista tanár emléke**
PROHÁSZKA LÁSZLÓ: **Vilt Tibor egyházművészeti alkotásai**

Győrffy Ákos és Durs Grünbein versei
MÁTÉ ZSUZSANNA: **Az olvasás tudománya?**

ALBERT ZSUZSA: **Legenda Cs. Szabó Lászlóról (II. rész)**

LUKÁCS LÁSZLÓ:	„A Zsinat után 40-ben”	1
KRONSTADTI		
SZENT JÁNOS:	Az imáról (<i>Havasi Ágnes és Pikler Mihály fordítása</i>)	2
SZENNAY ANDRÁS:	A generációs feszültségekről (<i>tanulmány</i>)	10
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Biográfia és doxográfia. Karl Rahner misztagogikus teológiája (<i>tanulmány</i>)	16
TÜSKÉS TIBOR:	Egy piarista tanár emléke — Dr. Juhász Miklós (1917–1981)	27
PROHÁSZKA LÁSZLÓ:	Vilt Tibor egyházművészeti alkotásai (<i>tanulmány</i>)	33

SZÉPÍRÁS

GYÖRFFY ÁKOS:	Négy mondat a hegyről és a tóról; A halstatti kultúra (<i>versek</i>)	39
MÁTÉ ZSUZSANNA:	Az olvasás tudománya? (<i>tanulmány</i>)	41
DURS GRÜNBEIN:	Szeptemberi elégiák (<i>vers</i>) (<i>Schein Gábor fordítása</i>)	47
H. HADABÁS ILDIKÓ:	Kálvária-kövek (<i>novella</i>)	49

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

ALBERT ZSUZSA:	Legenda Cs. Szabó Lászlóról (<i>II. rész</i>)	56
----------------	---	----

MAI MEDITÁCIÓK

SÁFRÁNY ATTILA:	Nyelvi metanoia	67
-----------------	-----------------	----

NAPJAINK

RIMÓCZI-HAMAR MÁRTA:	„...gyermek születik nekünk”	72
----------------------	------------------------------	----

KRITIKA

SZAKOLCZAY LAJOS:	„Nyugszol-e vaj idegen földben.” Kalász Márton: <i>Téli bárány</i>	74
-------------------	---	----

SZEMLÉ

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	76
---	----

A 15. és a 38. oldalon Vilt Tibor alkotásai

„A Zsinat után 40-ben”

LUKÁCS LÁSZLÓ

Dogmatikát tanító professzorok nemzetközi tanácskozásán hangzott el nemrég: korábban elegendő volt előadásaikban „A Zsinatot” emlegetni, mert e szó hallatán minden hallgató a II. Vatikáni zsinatra gondolt. Mára új nemzedék nőtt fel: nekik már teljes néven kell nevezni a II. Vatikáni zsinatot, hiszen a mai fiatalok számára ez a zsinat is csak egyike az egyetemes zsinatoknak, bár időben éppen a legutolsó, jelentőségét tekintve pedig a legfontosabbak közé tartozik.

Az 1962 őszen kezdődött és 1965. december 8-án bezárult zsinat négy éves munkája során négy konstitúciót, kilenc dekrétumot és három nyilatkozatot alkotott. A tizenhat dokumentum többségét az utolsó esztendőben hagyták jóvá és hirdették ki. A most induló esztendő tehát a negyven éve befejeződött zsinat jubileumi esztendeje lesz. Ismét alkalom adódik a számvetésre: mit hozott a zsinat az egyház életében? Hogyan valósultak meg a zsinat szándékai? Mi a maradandó jelentősége?

Az elmúlt négy évtized elég időt adott a zsinat által kiváltott közvetlen reakciók elcsitulására. A vérmes reformerek is engedtek radikalizmusukból, de a konzervatív fundamentalisták többsége is belátta, hogy az idő kerekét nem lehet visszafordítani. A zsinat legfontosabb meglátásai belésvervesültek az egyház életébe, mindennapjaiba, gondolkodásába. Ma már természetes, hogy nem tekintjük ellenségnek azokat a keresztényeket sem, akik nem a római katolikus egyház tagjai, sőt párbeszédet kezdeményezünk a másvallásúakkal és a más hitűekkel is. A zsinat utáni időszámításra áttért egyházban egyre növekszik a felismerés, hogy egyetlen nagy közösséget alkotunk, amelynek eredete, forrása és beteljesülése a Szentháromság szeretetközössége; hogy minden keresztény az életszentségre, a Szentlélek befogadására kapott meghívást, függetlenül attól, hogy pap-e vagy szerzetes, vagy pedig éppen a világban élő családos ember; hogy Isten és ember szeretete nem választható el egymástól, hiszen a kettő egyetlen nagy áramkört alkot.

A 20. évfordulón VI. Pál pápa kijelentette: a zsinat teljes befogadása még várat magára; határozatainak megvalósítása még csak a kezdetén tart, s a jövő feladata lesz e folyamat kiteljesítése. Azóta eltelt még húsz esztendő. Az idei év ismét alkalmat ad arra — világszerte, de hazánkban is —, hogy felülvizsgáljuk: hol tartunk a zsinattal kezdődött új egyházi időszámításunkban?

Az imáról

Kronstadti Szent János (világi nevén: Ioann Iljics Szer-gijev; 1829–1908): orosz ortodox pap, egyházi író. Fél évszázadon át a Szent-pétervár közelében lévő Kronstadt szigetén a Szent András-székesegyház lelkipásztoraként szolgált. Rendkívüli lelki vezetői adományai, gyógyító- és csodatévő képessége miatt tömegek keresték fel. Írásainak legismertebb gyűjteménye naplója, amely *Életem Krisztusban* címmel jelent meg. Ennek rövidített változatából egy fejezetet teszünk itt közzé. A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Protoierej Ioann Krons-tadtszkij: *Molitva*. In: uő: *Moja zszizny vo Hrisztye*. YMCA-Press, Paris, 1984, 69–88.

Hidd és reméld, hogy amilyen könnyű számodra a lélegzetvétel, és ezáltal az élet, vagy az evés és az ivás, ugyanígy még a hitnél is könnyebb, hogy az Úrtól elnyerd valamennyi lelki adományt. Az ima a lélek lélegzése, az ima — lelki táplálék és ital.

Az ima élő víz, amellyel a lélek a szomjúságát csillapítja.

Az ima Isten bölcsességének, jóságának és mindenható erejének a szemlélése saját magunkban, az emberekben és a dolgok természetében; az ima a szüntelen hálaadás állapota.

Az imádság lelki lélegzés. Amikor imádkozunk, a Szentlelket lélegezzük be: „Imádkozzatok a Szentlélekben” (Júd 1,20). Így tehát minden egyházi imádság a Szentlélek lélegzése, lelki levegő és ezzel együtt világosság, lelki tűz, lelki táplálék és öltözet.

„Az ima az értelem és a szív Istenhez való felemelése” (Filaret moszkvai metropolita), Isten szemlélése, a teremtmény merész beszélgetése a Teremtővel, a lélek áhítatos megállása az Ő színe előtt, a környező világ elfeledése az Ő kedvéért, a lélek tápláléka, levegő, fény, életet adó melegség, a vétkekből való megtisztulás — Krisztus édes igája, könnyű terhe. Az ima mindig tudatában van saját erőtlenségének és lelki szegénységének. Az ima a lélek megszentelődése, az eljövendő boldogság előíze, az angyalok örvendezése, mennyei eső, amely felüdíti, megöntözi, és termővé teszi a lélek talaját, a test és a lélek ereje és erőssége, a gondolatok megtisztulása és felfrissülése, az arcunk felderülése, a szellem vidámsága, arany kötelék, amely összefűzi a teremtményt a Teremtőjével, éberség és bátorság az élet minden bajában és kísértései közepe, az élet fényforrása és siker a földi dolgokban, anyagi méltóság; a hit, a remény és a szeretet megerősítése. Az imádság közösség az angyalokkal és a szentekkel. Az ima: életünk megigazítása, a szívbeli töredelem és a könnyek anyja; az irgalmasság cselekedeteinek ösztönzője, az élet biztonsága, a halálfelelem elűzője, a földi kincsek megvetése, vágyódás a mennyei javak után, várakozás a világ Bírájára, az általános feltámadásra és az eljövendő életre, törekvés az örök kínoktól való megszabadulásra, az Úr irgalmának szakadatlan keresése, a lélek élő vize, minden ember szeretetteljes befogadása a szívünkbe; a menny lehívása a lélekbe, a Legszen-tebb Háromság lakozása a szívben, amint megmondattott: „hozzá megyünk és benne fogunk lakni” (Jn 14,23).

Amikor imádkozol az Úrhoz, a szíved szemével tekints magadba, a lelkedbe: az Úr ott van, a gondolataidban és a szíved igaz rezdüléseiben, de rajtad kívül is mindenütt. „Közel van hozzád (...), ajkadon és szívedben” (Róm 10,8), nem csupán a mennyekben, vagy az alvilágban.

Az Isten Igazság, ezért imádságomnak igaznak kell lennie, amint az életemnek is. Az Isten Világosság: imádságomat az értelem és a szív világosságában kell felajánlanom. Az Isten Tűz: imádságomnak, akárcsak az életemnek, lángolóknak kell lennie. Az Isten szabad, ezért imádságomban szabadon kell kiöntenem a szívemet. Az emberi szellem micsoda gazdagsága! Ha csak szívből Istenre gondolsz, ha csupán kívánod az Istennel való szívbeli egyesülést, Ő máris veled van.

Milyen szépek az imádságaink! Megszoktuk őket, de képzeljük csak azt, mintha először hallanánk őket, mintha idegenek volnánk.

Az imának mindenképpen őszintének és teljesen szabadnak kell lennie, nem pedig erőltetettnek vagy kényszeredettnek, a megszkasztás és a gyakorlás folytán. Az ima a lélek Isten előtti szabad és tudatos kiöntése kell hogy legyen: „a szívemet öntöttem ki az Úr előtt” (1Sám 1,15).

Isten azért vár tőlünk állandó odafordulást az imában, hogy bennünket, gyermekeit, akik a bűn által elvadultunk, és elfordultunk Tőle, magához vonhasson, megtisztítson, és szeretetével átöleljen. Így járnak el a jó szülők is a rossz útra tévedt gyermekeikkel.

Az imádságban elengedhetetlen a szándékos, tudatos és teljes alázat. Erre kiváltképpen szükség van, amikor az Úr imádságát mondjuk: „Mi Atyánk...” Az alázat lerontja az ellenség minden cselvetését. Óh, mennyi rejtett büszkeség van bennünk! Azt mondjuk: ezt tudom, erre nincs szükségem, ez nem érint engem, ez fölösleges, ebben nem vagyok vétkes. Mennyi önfejű okoskodás!

Hamar meghallgatja az Isten két vagy három ember imáját, akik szívből, együtt imádkoznak. Ez a tapasztalat.

Imádkozás közben ne figyelj az ellenség sötétségére, tüzéire vagy szorongatására, hanem eltökélten mélyedj bele a szíveddel az ima szavaiba, azzal a bizonyossággal, hogy azokban a Szentlélek kincsei vannak elrejtve: az igazság, a világosság, az éltető tűz, a bűnök bocsánata, a szív nyugalma s öröme, élet és üdvösség.

Ha nem imádkozol, a legnagyobb mértékben értelmetlenül és esztelenül cselekszel, a testedet bátorítod, támogatod és erősíted min-

den elképzelhető módon, de a lelket elhanyagolod. Hiszen minden ember kettős lény, mivel lelke és teste van.

Az igaz keresztényekben szüntelen imádság lakozik, minthogy szüntelenül vétkezünk; szüntelen bennünk a hálaadás, hiszen napról napra, sőt percről percre új kegyelmeket kapunk Istentől, bár így is tengernyi kegyelmet kaptunk már; szüntelen a magasztalás, mert mindig látjuk Istenünk dicsőséges műveit önmagunkban és a világban, kiváltképpen az irántunk való végtelen szeretetének magasztosságát.

A szívünk naponta átéli a lelki halált. A forró, könnyes imádság megeleveníti, és újra lélegzethez juttatja. Ahol hiányzik a mindennapos imádság, s vele együtt a lelki melegség, ott a lelki halál fenyeget.

Azt mondják: ha nincs kedved, ne imádkozz. Gonosz, testies okoskodás ez. Hát ne is kezdj bele az imádságba, s így le is fogsz szokni róla. Éppen ezt akarja a test. „A mennyek országa erőszakot szenved” (Mt 11,12); nem üdvözülhetsz, ha nem kényszeríted magad a jóra.

Az imádkozó emberek azt vallják, hogy az Úr ott és akkor adja meg a szükséges dolgokat, ahol és amikor nem is várják.

Az imádság idején hidd erősen, és légy mindig tudatában annak, hogy minden gondolatod és minden szavad kétségkívül valóra válhat, mert „Istennél semmi sem lehetetlen” (Lk 1,37). Ügyelj a szóra, mert sokat ér. „Minden fölöslegesen kimondott szóról számot adnak majd az emberek az ítélet napján” (Mt 12,36).

Egy ember, aki az imádság alatt ellankadt, lélekben és testben gyengének érezte magát, s az álom kerülgette, ezt a kérdést tette föl magának: Kivel társalogsz, én lelkem? Ezután elevenen felidézte maga előtt az Urat, s nagyobb meghatottsággal, könnyek között kezdte újra az imádságát. Lankadt figyelme felélénkült, az értelme és a szíve felderült, s ő maga egészen új életre kelt. Lám, mit jelent magunk elé képzelni az Úristent és az Ő színe előtt járni! Én lelkem, folytatta ez az ember, ha nem mersz magasrangú emberekkel szórakozottan és félvállról fecsegni, nehogy megsértsd őket, hogyan merészelsz akkor az Úrhoz kedvetlenül és hanyagul szólni?

Az embernek erősen kell ügyelnie a szívére, hogy ne hazudjon, hogy minden egyes szó a szív mélyéből jöjjön, amiként írva van: „A mélységből kiáltok, Uram, hozzád” (Zsolt 130 [129],1), azaz különös gondot kell fordítani az ima igazságára, arra az őszinteségre, amely a kötött ima minden szavát elsajátítja, és az ima minden szavát igaznak tartja.

Imádkozáskor csakúgy, mint életed minden más dolgában, kerüld a képzelődést és a kételkedést, valamint az ördögi ábrándozást. Lelki szemed legyen tiszta, hogy imádságod, munkád és életed minden dolga világos maradjon.

Amikor az Úrhoz, az Istenanyjához és a szentekhez imádkozol, gondold csak arra, hogy az Úr a szíved szerint ajándékozz meg: „Adja meg neked, amit szíved kíván” (Zsolt 20,5). Amilyen a szív, olyan az adomány is; ha hittel imádkozol, igazán, teljes szívedből, őszintén, akkor a hited és a szíved melegsége szerint részesülsz az Úr adományából. És megfordítva: minél hidegebb a szíved, minél kishitűbb és képmutatóbb, annál hiábavalóbb lesz az imádság. Sőt mi több: annál inkább megharagítja az Urat, Aki Lélek, és olyanokat keres, akik Őt lélekben és igazságban imádják.

Valahányszor imádkozol, törekedj arra, hogy a szíveddel átéld az ima szavainak az igazságát és erejét, tápláld magad velük, mint romolhatatlan eledellel, úgy idd őket, mint a harmatot, és akkor majd fölmelegíti a szívedet a kegyelem tüze.

„Irgalmazz nekem, Isten!” — ennek az imának minden szavát hallja a Mindenható, és teljesíti is (ez a tapasztalat), amennyiben szívből mondják. Ugyanez érvényes más imádságok szavaira is, még a saját őszinte imáinkra is. A szív egyszerűségében, kételkedés nélkül kell imádkoznotok.

Egyetlen alkalmat se szalassz el, hogy másokért imádkozz, ha ők maguk vagy a barátaik és a rokonaik kérik. Az Úr kegyesen tekint szeretetünk imájára és a bátorságra, amellyel Elébe járulunk. Ezenfelül a másokért mondott ima szerfelett hasznos magának az imádkozónak is, mert megtisztítja a szívet, megszilárdítja az Istenbe vetett hitet és reménységet, s szeretetre gyűjt az Isten és a felebarát iránt.

Ha egy elhunyt lelkéért imádkozol, akkor ezt teljes szívedből kell tenned, tudván, hogy ez neked is elsőrendű kötelességed, nem csak a papoké. Tartsd szem előtt, hogy mennyire kívánja az elhunyt a nyugalmat, és milyen nagyon rászorul az élők közbenjárására, hiszen az Egyház egyazon Testének a tagja. A Mindenható előtt nagy súllyal esik latba a hit és a szeretet imája az elhunytakért.

Minden reggel és este imádkozz az Úrhoz az eltávozott ősök, atyák és testvérek megnyugvásáért, hogy a halál emlékezete eleven maradjon, s a halál után eljövendő élet reménysége nehogy kialudjon benned, és a szellemed naponta megalázkodjon, elgondolva, hogy az életed gyorsan tovatűnik.

Ha egyes imákat először vagy csak ritkán mondunk, akkor újdonságuk miatt szívesen, nagy átéléssel imádkozzuk őket. Am minél gyakrabban ismétljük később, annál kevésbé lesz kedvünk hozzájuk; unni kezdjük őket, és csak fáradtsággal tudunk erőt venni magunkon, hogy ugyanazzal az odaadással mondjuk, mint korábban. Ez ellen a következőt kell tenni. Azt kell képzelnünk, mintha első ízben olvasnánk a szép imádságokat, amelyekhez hozzászoktunk, és amelyek eleinte olyan erősen lekötöttek bennünket. A szív minden szóban elmélyed, minden szó kedves számára. Ez a jelenleg a lelkünkben az eredendő bűn következménye, az igazságban kitartani nem tudásunk következménye. Mindmáig nem tudunk rendületlenül megmaradni az igazságban: éppen csak átérezzük, és máris megingunk benne. Így van ez gyakorta az imádsággal, a hittel, az emberek iránti barátsággal, az Isten és a felebarát iránti szeretettel is, és általában az erényekkel. Váltig ingatagnak bizonyulunk az igazságban.

Ha mások életéért, hitéért és lelki belátásáért imádkozol, tedd fel magadnak a kérdést, hogy ezt igazán, őszintén, s nem csupán a nyelveddel teszed-e. Teljes szívedből kívánod-e nekik ezeket az áldásokat? Magad is törekszel-e ezekre? Nem maradsz-e a szenvedélyek rabja? Lásd, az Úr az Ő fenséges szemével néz mindent. Il-
lően, a szív egyszerűségében, lángoló lélekkel kell kérni Őt.

Ha a szív érzéketlen marad az ima szavainak az igazságával szemben, ez a szív hitetlenségéből és bűnösségünk fásultságából származik. Ez pedig a büszkeség rejtett érzéséből ered. Az imádság átéléséből ismerheti fel az ember, hogy büszke, vagy alázatos-e; minél bensőségesebb és lángolóbb az ima, annál alázatosabb az imádkozó, s minél érzéketlenebb az imában, annál büszkébb.

Amiképpen gyakran előfordul az életben, hogy más van az ember szívében, mint ami az ajkán, vagyis meghasonlott, ily módon nemegyszer kétszínűnek bizonyul a szív titkait ismerő Isten színe előtt való imádságban is. Mást mond, mást gondol, és más van a szívében, ha pedig — ami sokszor megesik — fel is fogja az imádságot és annak értelmét, a szíve mégis részvétlen marad iránta, lelkileg halott lévén, ily módon csak a levegőbe beszél, önmagát áltatva abban a hiszemben, hogy egy ilyen imával kedvében járhat az Istennek. Óh, különös, bűnös meghasonlottság! Ez a bűnbeesésünk keserű gyümölcse és bizonyítéka. Milyen könnyen hajlik a szívünk a hazugságra az imában és az emberekkel való érintkezésben. „Minden ember hazug” (Vö. Zsolt 116 [115],11). Ez hát a hazugság oszlopa. A kereszténynek mindent el kell követnie azért, hogy gyökerestől kitépje a hazugságot a szívéből, és helyébe a színtiszta igazságot ültesse. Úgy kell hozzákezdeni az imádsághoz, mint egy olyan dologhoz, ahol mindenekelőtt a szív igazsá-

gán múlik minden, az Úr szavának megfelelően: „lélekben és igazságban kell imádniuk” (Jn 4,24). Ha megtanultuk, hogy imádság közben igazat mondjunk a szívünkben, az életben sem engedjük meg magunknak a hazugságot. Az őszinte és igaz imádság, amely megtisztítja a hazugságtól a szívünket, az élet dolgaiban is megoltalmazza azt. Miként lehet azonban megtanulni, hogy imádkozáskor igazat mondjunk a szívünkben? Az ima minden szavát a szívünkbe kell vezetnünk, a szívünkbe kell bocsátanunk, mélyen át kell éreznünk az igazságát, és be kell látnunk annak szükségességét, amit az imádságban Istentől kérünk, s az irántunk való nagy és megszámlálhatatlan jótéményeiért való szívbeli hálaadás szükséges voltát. Szívből magasztalnunk kell az Isten műveiben megnyilvánuló hatalmas és bölcs cselekedeteket.

Mennyire elhatalmasodott az imádságunkban a kedvetlenség és a restség. Mindig hajlandók vagyunk imádkozni, de sokszor csak tessék-lássék tesszük, csak hogy mielőbb végezzünk vele, sietve, felszínesen mondjuk az imát, s nem pillantunk a szívünk mélyébe. Ez az oka annak, hogy az imádságunk a szélhez hasonlít: hallani a zúgását, tovasuhan, és azután nyoma sem marad.

Ne tettesd magad az Úr előtt, aki „vesék és szívek vizsgálója” (Jel 2,23), nehogy elvesse imádságodat, mint hiábavalót és hazugot.

Ima közben megeshik, hogy a szívünk az emberek előtt istentelen módon szégyelli az imádság szavait vagy magát az Úristent. Lanckadtan, s nem szívből imádkozunk. El kell tiporni ezt az Istennek nem tetsző, szolgalelkű, ördögi szégyent és félelmet, és az imádságokat hangosan, teljes lélekből kell mondani, a szív egyszerűségében, egyedül csak Istent képzelve magunk elé, mintha semmi más nem is létezne. „Aki szégyell engem és az én szavaimat e hűtlen, bűnös nemzedék előtt, azt az Emberfia is szégyellni fogja, amikor majd eljön Atyja dicsőségében a szent angyalokkal” (Mk 8,38).

Amikor másokkal együtt imádkozunk, olykor mintha kőkemény falakat kellene áttörnünk az imádságunkkal, az emberi lelkekét tudniillik, amelyek az élet szenvedélyeitől megkövesedtek; az egyiptomi sötétségen kell áthaladnunk, a szenvedélyek és a vágyak sötétségén. Hát ezért olyan nehéz néha imádkozni. Minél többet imádkozol egyszerű emberekkel, annál könnyebb lesz.

Isten szent emberei a szív megvilágosodott látásával rendelkeztek, és ezzel a tekintettel világosan felismerték a bűntől megromlott természetünk bajait. Tisztán látták, hogy miért kell imádkoznunk, mit kell kérnünk, miért kell hálát adnunk, miként kell dicsőítenünk az Urat, és az imádság minden fajtájából a legnagyobb példákat hagyták ránk. Milyen jók ezek az imák! Olykor nem érez-

zük, nem ismerjük fel az értéküket, pedig milyen tájékozottak vagyunk az étel és az ital értékét illetően, mennyire értékeljük a divatos ruhát és a jól berendezett lakást, a színházat, a zenét és a világi irodalmat, kiváltképpen a regényeket, ezt az ékesszóló, üres szószaporítást; de milyen kár, hogy az imádság drágagyöngyét lábbal tiporjuk. Míg mindenféle világiasság tágas hajlékra lel a legtöbb ember szívében, az imádság számára — óh, jaj! — még egy szűkös zug sem marad, nem fér el a szívünkben.

Ezerszer is átéltem a szívemben, ahogyan áldozás után, vagy a szokásos buzgó imádság után, vagy akár egy bűnbeesés, szenvedélyek, bánat és szorongás közepette, hogy az Úr az Istenszülő közbenjárásaira, vagy maga az Istenszülő az Úr jóságából úgyszólván egy új lelki természetet ajándékozott nekem, tisztát, jót, nagyszerűt, világosat, bölcsét, jóságosat a tisztátalan, csüggedt és elcsigázott, kishitű, sötét, érzéketlen és rossz természet helyett. Milyen gyakran éltem át csodálatos, gyökeres átalakulást a magam, és nemegyszer mások ámulására is. Dicsőség a jótéteményeidnek, Uram, amelyeket kinyilvánítasz nekem, bűnösnek!

Isten természetesen ismeri a bajainkat, az ima szükséges azonban ahhoz, hogy a lelkünk megtisztuljon és megvilágosodjon. Milyen jó is a napfényre menni a melegség és a fény miatt. Így van ez a mi szellemi Napunk, az Isten előtt mondott imádságainkkal is: felmelegedsz és megvilágosodsz tőlük.

A szüntelen, forró imádság őszinte és szilárd meggyőződésre vezet bennünket a lelkünk halhatatlanságát és az anyagtanal örökkévalóság boldogságát illetően: mert az ima minden gyönyörűségét a Lélek Istenéből meríti az ember, minden erőt Tőle kölcsönöz, akárcsak, kegyelme folytán, az Istenanyjától, az angyaloktól és a szentektől.

„Jézus rátekintett Péterre, és az kiment, és keservesen sírt” (Vö. Lk 22,61–62). Most is így van: ha Jézus ránk néz, mi is keservesen siratjuk a bűneinket. Igen, imádkozáskor a könnyeink azt jelentik, mintha az Úr megelevenítő, szíveket és veséket vizsgáló pillantásával ránk tekintett volna. Olykor a bűneid miatt nem látsz kiutat, s gyötrődsz miattuk: mélységesen szomorú ilyenkor a szíved; de ha Jézus rád pillant, s a könnyeid patakja fakad, akkor a könnyekkel együtt a lelkedben a gonosz minden hálója szertefoszlik.

Mennyire szeretek az Isten templomában imádkozni, különösen a Szent Oltárnál, Isten oltárasztalánál vagy az előkészületi asztalnál, mert Isten kegyelméből csodálatosan átváltozom a templomban. A bűnbánat és a meghatottság imájában lehullanak a lelkemről a tövisek, leesnek rólam a szenvedélyek bilincsei, s ekkor meg-

könnyebbülök. A szenvedélyek minden csábítása és illúziója eltűnik. Valósággal meghalok a világ számára, s a világ is minden javával együtt meghal számomra; az Istenben és az Istenért megelevenedek, s Ő egészen betölt engem, és egy lélek leszek Vele. Olyan vagyok, mint egy gyermek, aki az anyja ölén vigasztalódik. A szívemet eltölti a mennyei, édes békesség, a lelkem mennyei világossággal telik meg. Mindent világosan látok, helyesen látom a dolgokat, barátsággal és szeretettel vagyok minden iránt. Óh, milyen boldog is a lélek Istennel! Az Egyház valóban földi Paradicsom!

Ha kéred az Urat, hogy világosítsa meg az elmédet, és melegítse fel a szívedet, az Úr azonban úgy látszik, nem hallgat meg, hanem sötétségben és hidegben hagy, ne légy kishitű, ne is csüggedj, ne bosszankodj, és ne is zúgolódj a figyelmetlensége miatt: az Úr próbára teszi a türelmedet, a hitedet és a reménységedet, az Iránta, Mindenható iránti odaadásodat. Ne feledd, hogy Számára csekélység, hogy egy szempillantás alatt világossággal töltsön el.

Amíg szilárdan kitartunk az imában, addig a lelkünk nyugalmat, melegséget, könnyűséget és világosságot tapasztal; ez azért van, mert ekkor Istennel, Istenben vagyunk. Ha azonban eltávolodunk az imádságtól, a legkülönbébb kísértések és zavarok törnek ránk. Óh, fölöttébb áldott imádkozás!

Miben áll Istennek és szentjeinek az irántunk, méltatlanok iránt való nagy szeretete? Többek között abban, hogy Isten és a szentjei, kegyelemből, a lehető leggyorsabban megadják nekünk, imádságunk szerint, a lelki javakat, amelyekért imádkozunk, sőt gyakran még az anyagi természetűeket is, amennyiben szükségünk van rájuk. Ezért mindig azzal a bizonyossággal imádkozzál, hogy megkapod majd, amit kértél.

Havasi Ágnes és Pikler Mihály fordítása

A generációs feszültségekről

SZENNAY ANDRÁS

1921-ben született Budapesten. Bencés szerzetes, 1973–91 között pannonhalmi főpát. A PPKE Hittudományi Karának ny. professzora. 1971-től 1995-ig a Teológia felelős szerkesztője. Legutóbbi írását 2004. 5. számunkban közzöltük.

Elöljáróban engedtessek meg, hogy megemlítssem: egy öreg, életnek 84. évében járó pap — az évtizedek során lelkipásztor, gimnáziumi, majd egyetemi tanár, bencés főpát — jegyzi le a témával kapcsolatos néhány gondolatát, tapasztalatát.

Jó néhány éve egy igen mérges ember írta le: A mai fiatalság gyökerében romlott, gonosz, istentelen, lusta. Sohasem válik olyanná, mint a régi idők fiatalsága volt, s ezért képtelen lesz rá, hogy kultúránkat, értékeinket fenntartsa. — E sorokat mintegy 3000 évvel ezelőtt jegyzeték fel egy Babilonban talált cseréptáblára. Semmi sem új a Nap alatt... Lehet-e, kell-e tehát foglalkoznunk a ma élő idősök, öregek és fiatalok között felmerülő problémákkal, a generációs feszültségekkel?

Ha a napjaink generációs feszültségét okozó jelenségeket — bár csak vázlatosan — figyelembe vesszük, tisztább képet nyerhetünk arról, mi állít szembe, mi minden távolít el fiatalokat és idősöket egymástól. A kérdéskörnek közismerten jelentős szakirodalmát sorakoztathatnók fel. Most csak néhány szempontot tartunk szem előtt. Így például: régebben ugyan elhagyták a fiatalok lakóhelyüket, családi környezetüket, de nem adták fel alapvető erkölcsi normáikat. Elvonultak ugyan szerencsét próbálni és — talán némi romantikus elképzelést követve — meg akarták hódítani a világot. Ugyanakkor azonban magukkal vitték hívő meggyőződésüket, erkölcsi elveiket, és ezeket az új otthonban, hazában is igyekeztek követni, érvényre juttatni. Manapság aligha van így. „Régi világunk” számos értékétől, kulturális örökségétől elfordulnak, az otthont — szoros és átvitt értelmében is — maguk mögött hagyják.

Mindezt látva, tapasztalva az idősebb generáció kemény kritikát, sőt bírálatot mond, s ha mód van rá, a hatalom birtokában agresszív a fiatalokkal. Fél, idegessé válik „az új idők új dalainak” megnyilatkozásaitól. A józanabbjai inkább azért aggódnak, mert — önvizsgálatot tartva — féltik a fiatalokat, hogy ugyanazokat a hibákat fogják elkövetni, mint ők a maguk idején. (Például a politikai-társadalmi élet dogmatikus, netán primitív szemlélete, a teljes önátadás egy-egy mozgalomnak vagy divatnak, a személytelen sodródás az árral stb.). A fiatalok — joggal — magyarázatot, érveket követelnek, az idősök gyakran feltétlen tekintélyi vezetésre tartanak igényt. Mindkét oldalon könnyen születnek türelmetlenségből, félreértésekből fakadó sértődések,

az előítéleteket itt is, ott is képtelenek felszámolni. A feszültségek nyomán egyhamar törés, szakítás támad, megszakad a kommunikáció, megreked a dialógus, sőt megszűnnek még a viták is.

Pszichológusok és pedagógusok ismételten rámutattak, hogy a szellemileg képzetesebb, igényesebb idősek különösen nehezen viselik a generációs feszültségeket. Bennük bizonyos — tudatos — konzerváló hajlam működik, félnek minden változástól, „gyanús” újítástól, ellenállnak a „kalandosnak” minősített változásoknak és elutasítanak minden, a jövőt formálni törekvő rizikó-tényezőt.

Aligha csodálkozhatunk, ha a fiatalabbak az idősebbeknek ilyen túlzóan féltő, aggályoskodó, gyanakvó, sőt nem egyszer agresszív magatartását bizalmatlanságnak, sőt elnyomásnak minősítik. Sajnos, a helyzetet feloldó, kivezető utat sokan a végletekben keresik. Nem a „lázdókra” utálnék, hanem inkább az opportunista, megalkuvó, elvtelen alkalmazkodókra. Az idősebb generáció divatos „szamárlétra” elmélete és gyakorlata még napjainkban is sokak számára a biztos felemelkedés útját jelenti. Akadnak olyanok is, akik destruktív ösztönből fakadóan „fúrásí” képességeiket érvényesítik, hogy előbbre jussanak.

E vázlatos utalások is igazolják, hogy a generációs feszültségek ma is jelen vannak életünkben. S — emlékeztetve a 3000 évvel ezelőtti sorokra — ez bizonyos mértékig természetes is. Sőt, ha figyelembe vesszük, hogy napjaink embere rendkívül dinamikus történelmi fázisban él, ha látjuk, hogy a harmadik évezredbe lépő s azt személyesen is formálni igyekvő fiatalok szinte mérhetetlen gyorsaságban és mértékben gyarapodnak ismeretekben, eddig nem látott-hallott tapasztalatokban, akkor könnyebben megértjük és tudomásul vesszük, hogy új szelek fújnak a feltörekvő ifjúság soraiban.

A generációs feszültség ma is — talán fokozott mértékben — tényező életünkben. A kommunikáció csökkenését tapasztalva, az olykor szétválási, máskor szembenállási folyamatot látva — úgy vélem — elsősorban a több élettapasztalattal rendelkező idősebbeknek kellene mérsékeltebbeknek, kevésbé elutasítóknak, sértődöttnek, netán agresszívnek lenniük. Még akkor is meg kell őrizniük nyugalmukat, türelmüket, ha a fiatalabb nemzedék szemrehányásai, provokációi már-már elérik tűrésszintjük határát. Az idősebb generációnak feladata, sőt kötelessége (régén és ma is), hogy bölcsen és élettapasztalata erejében reagáljon. Talán nem tévedek, ha megjegyzem: a generációs feszültségek — az emberiség történetét átívelően — sokszor meghökkentően sztereotip kérdéseket, panaszokat, követeléseket, vágyakat hoznak újra és újra felszínre. Ha az emberiségnek a hosszú évezredek során nem sikerült ezt a mindig aktuális jelenséget maga mögött hagynia, akkor feltételezhetjük, hogy nincs, nem is lesz egyértelmű és végleges megoldás. Együtt éltek régén és együtt kell élnünk ma

is e nehézségekkel. Igaz, elhangzanak olykor kijelentések, hogy világunk jelen súlyos helyzetében megoldást kell találnunk. Persze, a nehézség, a veszély ott lappang e felszólítás mögött: vajon — kínálják fel azt az idősek vagy fiatalok — a legjobbnak, leghelyesebbnek vélt megoldás nem válik-e az egyik vagy másik oldalon újabb ellentétek, agressziók forrásává?

A kölcsönös figyelmisség, a kommunikáció állhatatos fenntartása, a nyugalom megőrzése, az önfegyelem, egymás kölcsönös tiszteletben tartása — mindez komoly kihívások és feladatok sorát jelenti idősek és fiatalok számára egyaránt.

...és az egyházban?

Gondolataink elején egy 3000 éve feljegyzett megállapítást idéztünk. Folytatásképp szintén valami „régire” szeretnék emlékeztetni. Igaz, ez „csak” 2000 éves. Az ószövetségi idők végén komoly feszültségek és hamis várakozások zűrzavarában éltek. És akkor prófétája, Malakiás által így szólt az Úr: „Újra elküldöm nektek Illés prófétát, mielőtt elérkeznék az én nagy és félelmetes napom. Ő újra fiaik felé fordítja az apák szívét és apáik felé fiaik szívét, nehogy elmenjek és átokkal sújtsam a földet.” (Mal 3,22–23.) Ismeretes, hogy az új szövetség kezdetén hasonló felszólítás hangzik el. Maga az Úr az, aki közvetítői által békét kíván teremteni az atyák és fiaik között. Az Úr mindig és mindent meg akar újítani. Isten akaratahoz igazodva, jövőt biztosító ígéretei alapján mondhatjuk: a megújulást *előkészítő*, azért dolgozó, tervező fiatalok a holnap reménysége, egyházunk jövőjének is reménye.

Minden életkornak megvannak a maga sajátos kegyelmi ajándékai. A különféle karizmákkal megajándékozottaknak, adott esetben korosztályoknak közösen kell az egész „test” javára együttműködniük. Csakis így válhat egészséges testté Krisztus élő teste, az egyház.

A generációs feszültség egyházunkban régen és ma egyaránt jelen volt és hatott. A mai kommunikációs lehetőségek, technikai fejlődés mellett ez — úgy vélem — folyamatosan érzékelhető. A következőkben — bár kellő és illő diszkrécióval — néhány kritikus kérdést kell felvetnem. Vajon megmerevedett formáival és folyamatosan megmerevedő gyakorlatával, nagyszámú idős, sőt öreg vezetőjének a fiatalok problémáit gyakran fel nem ismerő, jogos kérdéseire választ nem adó gyakorlatával visszaszerezheti-e egyházunk a fiatalok érdeklődését, lelkesedését? Jól tudom hogy Európában — sőt világszerte — találkozhatunk számos ifjúsági megmozdulással. Ismerjük Taizé jelentőségét, akadnak szép számmal ifjúsági csoportok, találkozások — és számos, az idős generációhoz sorolható egyházi vezető támogatja mindezeket. De... Azt is szemügyre kell vennünk, vajon vállal-e az egyház a holnap kibontakoztatása érdekében olyan „rizikó-tényező-

¹Vö. Entschluss,
1984. 7–8. 6.

ket” is, melyek a fiatalabb nemzedéket egyre inkább bevetésre, munkára készítetné? Karl Rahnernek egy húsz éve elhangzott gondolatát idézném: „Olyan időben élünk, amelyben nagyon is szükségessé vált az a bátorság, melynek erejében az újnak, a még ki nem próbáltak legvégső határáig el kell mennünk. Az egyház életében ma az egyetlen megengedett biztonság: a merészség nyújtotta, a merészség által megteremtett biztonság.”¹

Van-e egyházunknak ma elég alkotóereje a változó világban, vagy csakis „őrizni” kíván? Tud-e az új problémákra, a jelentkező új kérdésekre — természetesen a kinyilatkoztatás fényénél — az evangéliumi családapához illően a *nova et vetera* (újat és régít) elvét alkalmazva hiteles válaszokat adni? Számos könyv, tanulmány jelent meg az elmúlt mintegy negyedszázadban ilyen címmel: „Új kérdések — régi válaszok?” Tudjuk jól: az egyház meg nem szűnő feladata az Evangéliumnak felszabadító örömhírét hirdetni. De lehet-e, szabad-e a feladatot örömmel vállaló és végző fiatal nemzedéket — világiakat és papokat — gyámkodó, olykor szelíd, máskor keményebb módon munkájukban fékezni, netán akadályozni? Túlontúl az idősebbek igényei, olykor me-revsége határozza meg egyházunk berendezkedését, életstílusát. Nemcsak az idős papok és főpapok, de az egyre inkább „lel-suló” középgárda is részt vesz e fékező törekvésben. Nagyon ke-ményen kell fogalmaznom: az „öregek egyháza” hogyan tud és akar a fiatalabb generáció otthonává válni?

²VI. Pál: *Evangelii
nuntiandi*, 72.

E néhány — többeknek talán „erősnek” tűnő — megállapítást szeretném egy „magas helyről” elhangzott figyelmeztetéssel alá-támasztani. „A fiatalok számbeli gyarapodása és növekvő jelen-léte a társadalomban, a rájuk törő problémák mindenkiben fel kell hogy ébresszék annak gondját, hogy okosan és lelkesen fel-ajánlják nekik az evangéliumi eszmény megismerését és átélését. Másrészt szükséges, hogy a hit és imádság erejében kellően ki-alakult fiatalok maguk váljanak egyre inkább az ifjúság aposto-lává. Az egyház nagyon számít rájuk.”²

A tapasztalható generációs feszültség az egyház számára fel-adatokat és nehézségeket egyaránt jelent. Mégis: az időseknek (általában az egyházi vezetőknek, de éppúgy a világiaknak is) nagy szeretettel, segítőkészséggel kell az őket követő fiatalabb generáció(k) segítségére sietniük. A fiatalság minden időben a társadalom, de egyben az egyháznak is jövőt építő reménysége. E megállapítás érvényben volt régen, és ma is. Senkit se za-varjon vagy téveessen meg, hogy a ma fiataljai semmivel sem rosszabbak, mint a régi idők fiatalsága volt. (Vissza szeretnék utalni a babiloni feljegyzésre.) Egyszerűen más. Más az élet-tempója. Érdeklődők, sokuknál nagy a tudásvágy, kérdéseket tesznek fel és hiteles válaszokat várnak. Jézus idejében is vol-tak az otthonból, a rendezett családi körülmények közül eltávo-lódó, kiszakadó fiatalok. Erre utal minden bizonnyal az életből

vett példabeszéde a tékozló fiúról és a megértő, szerető atyáról. S ha kissé alaposabban olvassuk a Jézus korabeli eseményeket, nem lesz nehéz felfedeznünk, hogy voltak álmódzók, pénzsóvárok, voltak radikális „jobboldali” zélóták. De ő ennek ellenére — vagy éppen ezért — szólított fel *mindenkit* megtérésre és rakta le egyházának alapjait. Jézus „építő köveket” és nem „drágaköveket” használt az építésre. Esetleg egyik-másik idősebb vagy fiatalabb munkatársából maga formált ékes drágakövet.

³Szent Benedek
Regulája. 3. fejezet.
(Ford. Söveges Dávid
OSB.) Pannonhalma,
2002, 53–55.

A generációs feszültségek egyházunkban sem adhatnak okot, még kevésbé ürügyet arra, hogy az apák szívét ne fordítsák fiaik felé és a fiakét apáik felé (Mal 3,22–23). S mi, idősebbek (mint magam, öregek) a feszültségek elviselése, lazítása közben gondoljunk a Szent Benedek által immár 1500 éve leírt *Regula* egyik bölcs tanácsára: a fiatalokat is meg kell hívni a tanácskozásra, mert Isten gyakran a fiatalabbnak tárja fel, mi a jobb, helyesebb.³ És mi, az idősek, amikor azt tapasztaljuk, hogy az utánunk következő generáció(k) készségesen segítenek, hogy kisebb-nagyobb csoportokban szívesen gyűlnek össze imádságra, hogy sokukban van készség meditatív elmélyülésre, akkor meg kell kérdeznünk önmagunkat: miért nem foglalkozunk többet ezzel a gyakran sok gondot okozó, de még több értéket felmutató, a töprengő, gondolkodó, kérdéseket feltevő fiatalossággal? Megtetünk és megteszünk-e minden tőlünk telhetőt, hogy ezek a fiatalok jól, valóban otthon érezzék magukat a Krisztus-hívők közösségében? Vigyáznunk kell, hogy ne alakuljon ki bennünk egyházunkkal kapcsolatban egyfajta sajátos „tisztelet”, mint amilyent mindannyian átélhetünk, ha egy régi katedrális falai között megilletődve, óvatosan mozgunk. Megcsodáljuk a múlt ránk hagyott emlékét, de eszünkbe sem jut, hogy abban az épületben szállást vegyünk.

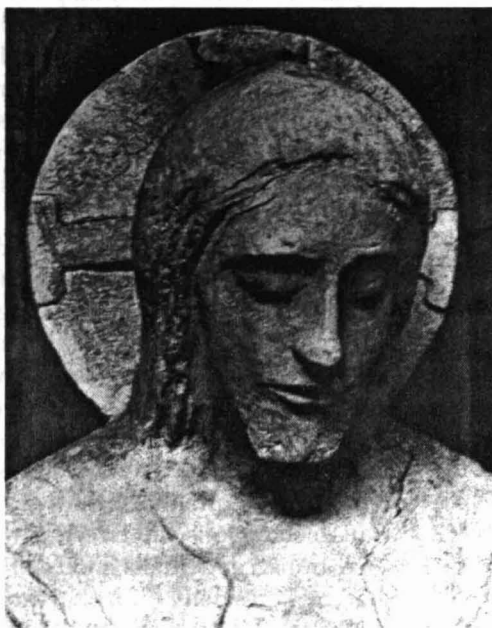
Nem kis számú fiatal azt veti ma az intézményes „öreg” egyház szemére, hogy nem igazodik elég radikálisan Krisztus tanításához, példájához. Olyan egyházban szeretnének élni, melynek tapasztaltabb, tanultabb idősebb tagjai elbeszélgetnek velük, és — miként a Mester is tette — türelmesen válaszolgatnak kérdéseikre. Érvelni is tudnak, nem csak a törvényre hivatkoznak és szabályokat ismertetnek.

Hogy hány fiatal látogatja templomainkat, vesz részt a szentmisén — erről nincs megbízható statisztikánk. De ha a sok százezerből csak „tíz igaz” fedezi fel, hogy az egyház nemcsak „épület”, nemcsak értékeket őrző „múzeum”, hanem otthon is, melyben idősek és fiatalok, több generáció együtt ünnepli a megváltás titkát, együtt örvendeznek, egymást erősítik, támogatják, vigasztalják, akkor majd egyre többen fognak vállalkozni rá, hogy társaikat is hívják és Krisztus példáját követve elmondják: „Jertek és lássátok!” (Jn 1,39).

Péter apostol pünkösdi beszédében (ApCsel 2,17–21) Joél próféta szavait idézi: Isten lelke a fiatalok számára is ajándék. Ezt azóta is valljuk és hívő meggyőződésünket a bérmlás szentségében juttatjuk kifejezésre. Mégis, hány fiattól hallottam már: az egyház hangoztatja, hogy e szentségben a Lélek ajándékait, az erősség, a jótanács, Isten munkára küldő, nagykorúsító lelkét kaptuk. Vajon mikor mutatnak készséget a korban előttünk járók, hogy a bennünk élő, működő és általunk is hatékony isteni ajándékot tudomásul vegyék? Vagy tán az lenne kívánatos, hogy e szentség erejében egyszerre „öregékké” váljunk? Talán úgy vélik — pedig ezt már Krisztus is helytelenítette —, hogy az ifjúság „új borát” a régi, elmerevedő, törékennyé váló tömlőkbe töltsék?

A közelmúltban elhunyt, a 20. század egyik kiemelkedő egyházi vezetője, König bíboros életének 80. évében írta le a megdöbbentő diagnózist: „Az egyház beteg. Tekintettel a várakozásokra és feladatokra a helyzet rendkívül súlyos. Az egyháznak nagyobb szüksége van az ifjúságra, mint bármikor; az egyháznak szüksége van az ifjúság tehetségére, munkájára, békevágyára és a közösség utáni vágyára, ötleteire és álmaira. Ahol munkához láttak már ifjú emberek, ott megmutatkozik, hogy minden várakozást felülmúlnak. A baj kellős közepén megmozdult már az ifjúság, ezért én várom az ifjúságot és beléje vetem az egyház jövőjével kapcsolatos reményemet.”⁴

⁴Entschluss, 1984. 4–6.;
magyar ford.: Mérleg,
1985. 4. 346.

Vilt Tibor: *Krisztus*

Biográfia és doxográfia

LUKÁCS LÁSZLÓ

Karl Rahner misztagogikus teológiája

1936-ban született Budapesten. Piarista szerzetes, teológus, irodalomtörténész. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola főigazgatója, a Vigilia főszerkesztője.

Karl Rahner bírálói és ellenfelei sem vonhatják kétségbe, hogy korának egyik legnagyobb hatású teológusa volt. A 20. század, az egyház és a teológia életében mélyreható fordulatot hozott, s ehhez szervesen hozzátartozik Rahner munkássága. A változást részben a külső szellemi környezet megváltozása, a szekularizáció, majd a posztmodern élet- és gondolkodásmód eluralkodása idézte elő. Ennél is fontosabbak azonban azok a folyamatok, amelyek az egyházon belül megindultak, s amelyek a II. Vatikáni zsinaton érték el látványos csúcspontjukat. Az *aggiornamento* szellemében igyekezett a teológia is felülvizsgálni az újszolasztika és az ellenreformációs korszak eredményeit, meghaladni a 19. század végére elterjedt kézikönyv-teológia merevségét, bátran meríteni a Szentírásból és a teológiának az egyházatyákra visszanyúló teljes hagyományából.

Rahner sokat idézett alaptézise, hogy az ember a Szent Titokra nyitott lény, aki csak úgy juthat el beteljesedéséhez, hogy feltétel nélkül átadja magát a Misztériumnak, „Isten szerető és megbocsátó közelségének”. Rahner számára ez nem elvont tétel: meghatározó alapja nemcsak teológiájának, hanem egész életének. Nem kívánt új teológiai rendszert alkotni, ahogyan kortársai közül néhányan tették, de szenvedélyes istenkeresése teológusként is új és új kérdések elé állította.

Alaptézise nem elvont következtetésre épül, hanem személyes — hozzátehetjük: szentignáci ihletésű — istentapasztalatára. Ez az istentapasztalat Rahner teológiájának egzisztenciális előfeltétele, emellett azonban módszertani szempontból is meghatározza azt. „Ez a kiinduló- és végpontja a teológiájának. Az istentapasztalat így a szó eredeti görög értelmében *methodosz*, valahová vezető út lesz: az ember (a teológus) útja Istenhez (teológiája 'tárgyához'). Ezen az alapvető és átfogó módszeren belül kell értelmezni a különböző kategóriális módszereket, Rahnernél a transzcendentális módszert.”¹

A transzcendentális módszer fogalma bevonult korunk teológiai és keresztény filozófiai gondolkodásába, és összekapcsolódott Karl Rahner nevével. Az ő mélységes és egész életét átfogó „misztikus” istentapasztalata azonban ennél jóval radikálisabban és átfogóbban meghatározza teológiáját. Karl Lehmann, aki ta-

¹Jan Sobrino: *Gedanken über Karl Rahner aus Lateinamerika*. Stimmen der Zeit, 2004. Spezial 1. Karl Rahner – 100. 52.

²Vö. egyebek közt:
Rechenschaft des Glaubens. (Hg. v. K. Lehmann u. A. Raffelt.) Benziger-Herder, 1979.
Karl Rahner. Ein Porträt. 26skk. – *Karl Rahners Bedeutung für die Kirche.* Stimmen der Zeit, 2004. Spezial 1.
Karl Rahner – 100. 3skk.

³Karl Lehmann in:
Rechenschaft des Glaubens, 28.

⁴Karl Rahner: *Ich glaube an Jesus Christus.* Benziger, 1968. 8.

nítványa, munkatársa és tisztelője Rahnernek, újra és újra „a megragadhatatlan Isten szenvedélyes keresését”, megállíthatatlanul továbbkérdező, a végső titokig elhatolni próbáló gondolkodásának merészségét emeli ki Rahner életművében. „Teológiájának dinamikája a mindig nagyobb Isten megtapasztalásából forrászik. Újra meg újra feltöri fogalmaink kalitkáit, hogy aztán újra visszataláljon a gondolkodás, az elmélkedés és gyakran a nyelv mindig megfiatalító kimeríthetetlenségéhez. Gyümölcsözően egészíti ki a távolban hallgató és megközelíthetetlen Istenről szerzett filozófiai tapasztalatot az Ő Titkának kimondhatatlan közelségével, Jézus Krisztus megbocsátó és oltalmazó kegyelmével.”²

E végeláthatatlan keresés szubjektuma a mélységes transzcendencia-tapasztalatból élő hívő, a keresés tárgya pedig a *Deus semper maior*. Ez a kereső teológia nem teheti meg, hogy „Istent” egy egyszerű címkével lássa el, csak arra szolgálhat, hogy „meghagyja a végső szót Istennek”. „Végtelen keresés ez, anélkül, hogy feloldódna a kételkedésben vagy a pesszimizmusban. Ez a radikális áttörés Isten isteni voltához ad ennek a teológiának éber kritikus érzéket az általa kifejlesztett fogalmisággal szemben is.”³ Rahner tudatosan vállal szolidaritást kora átlagkereszténynek istenkeresésével, de párbeszédet kezdeményez a nem hívőkkel is abban a meggyőződésben, hogy az ember lényegénél fogva Isten kegyelméből az, ami, akár „az elfogadás, akár az elutasítás módjában”. „A kemény, józan, ha kell, mindenen áttörő kérdés már a jámborság aktusa, ami kötelessége a szellemileg éber kereszténynek”, vallja Rahner.⁴

Életműve a megragadhatatlan Szent Titok megtapasztalásából táplálkozik: ezt keresi teológusként, ebből él jezsuita szerzetesként, hozzá imádkozik egyszerű keresztény hívőként. E titok megtapasztalását az ősi egyházi hagyományra támaszkodva Rahner misztikának nevezi, megközelítését pedig *misztagógiának*.

E misztikus tapasztalatnak három pillére van: 1. Maga a Szent Titok, 2; Az e titokba élete során egyre teljesebben belévonódó ember. 3; A találkozás, a Titok megtapasztalásának folyamata.

1. Isten a megragadhatatlan, Szent Titok

⁵Karl Rahner: *Rede des Ignatius von Loyola an einen Jesuiten von heute.* In: *Schriften zur Theologie.* [SchrTh] Benziger, 1983. XV. 374.

Rahner Szent Ignác mögé rejtőzve vallja meg: „Istennel, az igaz és élő Istennel, avval, akit ez a minden nevet kioltó név egyedül megillet, valóban találkoztam. Mindegy, hogy ezt a tapasztalatot misztikának nevezik-e vagy másként. (...) Magát Istent tapasztaltam meg, nem róla szóló emberi szavakat.”⁵ A 74 éves jezsuita e spirituális végrendeletében nem csak Ignác szólal meg. Mögötte fölsejlik az apofatikus teológia egész hagyománya: életünk legvégső alapja, beteljesedésünk reménye a megragadhatatlan Titok, aki felülmúl minden emberi elképzelést, s aki „háromságos hozzánk-

⁶Philip Endean: *Karl Rahner and Ignatian Spirituality*. Oxford, 2001, 14skk.

⁷„Et tunc magis sentiunt quam cognoscant”. *Commentarius in Joannem*, i. m. 43. Idézi Endean: i. m. 25.

⁸Karl Rahner: *Frömmigkeit früher und heute*. SchrTh VII. 21.

⁹Karl Rahner: *Isten: rejtelem*. Budapest, 1994, 37.

¹⁰Karl Rahner: *Warum bin ich ein Christ?* In: *Sämtliche Werke* 26. Freiburg, 1999, 491.

¹¹Karl Rahner in *Gespräch*. Bd. 2. (Hg. v. P. Imhof u. H. Biallowons.) München, 1983, 257.

¹²m. 51.

¹³Rahner: *Isten: rejtelem*, 23.

¹⁴Egyik leghevesebb támadója napjainkban David Berger. Lásd például *Karl Rahner: Ketzer oder Kirchenlehrer* című tanulmányát. *Theologisches* 32 (2002), 287–303.

hajlásában” mégis megtapasztalható valóság. Philip Endean meggyőzően mutatja ki monográfiájában, hogy Rahner életének korai szakaszában Evagrius, Pszeudodionüsziosz Areopagita, Nazianzosi Gergely, Bonaventura és Ignác misztikus tapasztalatát követte a „megragadhatatlan Titok” „közvetlen megtapasztalásában”.⁶ Egy korai esszéjében Rahner Bonaventurát idézi, aki szerint Isten megismerhető önmagában vagy tevékenységében. Istent önmagában ismét kétféleképpen lehet megismerni: „vagy világosan, ahogyan csak a Fiú ismeri és a szentek, vagy sötétségben, ahogy boldog Dénes mondja Misztikus Teológiájában. Így látta őt Mózes, és azok, akik a szemlélődésben megsejtik. Ebben a látásban nincs a teremtmény által alkotott kép. És akkor valójában inkább megérik, mint megismerik.”⁷

Rahner minden szaván érződik a személyes megrendültség. Ez a Titok nemcsak az ő életének, hanem az egész teremtett világnak középpontja és végső beteljesülése: „Együtt élni a megragadhatatlan, hallgató Istennel”.⁸ „A szent titok az egyedül magától értetődő valóság. (...) Aki rábízta magát a titokra, aki alázattal szereti azt, aki félelem nélkül átadja magát neki, annak számára ez az egyedüli békeség. A titok az örök világosság és az örök nyugalom.”⁹ „Kereszténységem ezért annak aktusa, hogy átengedjük magunkat a megfoghatatlan titoknak. (...) A kereszténynek mindenki másnál kevésbé vannak 'végső' válszai. Istenét nem tudja egyfajta átlátható adatként behelyezni életének számvetésébe, hanem csak mint megfoghatatlan titkot tudja elfogadni, némán és imádva, és ezt mint reményének kezdetét és végét, és így mint egyetlen végleges és mindent átfogó üdvösségét.”¹⁰ „Számomra a teológiámban alapvető jelentőségű Istennek és az Ő Lelkének valódi, őseredeti megtapasztalása. Ez logikailag (nem feltétlenül időben) megelőzi a teológiai reflexiót és a verbalizációt, s ezt a reflexió sohasem tudja adekvátul visszaadni.”¹¹ „Ignác lelkiisége, amelyet az imádság gyakorlataival és a vallási neveléssel kaptunk meg, számomra mindenképpen fontosabb volt, mint a tudós filozófia és teológia.”¹²

A „megragadhatatlan”, de „önmagát közlő” „Titok” vált Rahner teológiai ismeretelméletének alapjává. „A titok hozzátartozik magának a megismerésnek a fogalmához mint annak sajátossága.”¹³ Igaza van azonban Philip Endeannek abban, hogy ezt a meglátását nem dolgozta ki elég részletesen és következetesen, ezért is értették annyian félre, és kapott sok bírálatot és támadást.¹⁴

2. Az ember: a Szent Titokra nyitott lény

Az ember személyes tapasztalatában mégis megtapasztalhatja az önmagát nekünk ajándékozó Isten szerető és megbocsátó közelségét. Ignác — Rahner interpretációjában — ezt a tapasztalatot misz-

¹⁵Karl Rahner: *Rede des Ignatius von Loyola an einen Jesuiten von heute*. SchTh XV. 376.

¹⁶*Frömmigkeit früher und heute*. 22. Vö. *Betrachtungen zum ignatianischen Exerzitienbuch*. Kösel, 1965, 191.

tikusnak nevezi, nem a szó eksztatikus, a néhány kiválasztottnak fenntartott értelmében, hanem a hétköznapiak misztikájában. „Isten meg tudja és meg akarja tenni, hogy a teremtményével közvetlenül kapcsolatba lépjen. Ezt az ember valóságosan megtapasztalhatja.”¹⁵ Rahner ebből szűri le azt a következtetését, hogy a teológia és a lelkipásztorkodás legfontosabb feladata: a misztagógia. „Ha ez a szikár jámborság veszi a bátorságot, hogy a kimondhatatlan Istennel közvetlen kapcsolatban éljen, s meri az ő hallgatag önközlését mint saját léte igazi titkát tudomásul venni, akkor ehhez persze többre van szükség, mint egy elméleti istenkérdéssel kapcsolatos racionális állásfoglalásra és a keresztyén tannak pusztán doktrinár tudomásulvételére. A vallási tapasztalat misztagógiájára van szükség.”¹⁶ Többen támadták Rahnert azért, hogy ez a vallási tapasztalat csupán parttalan és tárgyaltalan, Krisztustól és az egyháztól független misztikus benső élmény. A későbbiekben látni fogjuk, hogy ez a vád mennyire alaptalan. Mélységesen „keresztyén misztagógia” ez, amelynek középpontjában Jézus Krisztus áll.

3. A misztikus tapasztalat fogalmi tisztázása

A tapasztalat mint sajátos benső megismerés

Rahner szerint az Istenről való gondolkodás az istentapasztalattal kezdődik. Egy életen át próbálta gondolati úton is megközelíteni az istentapasztalatot. Ha ez a tapasztalat létezik, akkor a teológia sem mehet el mellette észrevétlenül. Ez nem felajzott érzelmek hajszolását jelenti — bár ennek veszélyével számolni kell. A rahneri misztikus tapasztalatot elemző kutatók rámutatnak arra, hogy ez a fogalom hogyan fejlődött gondolatvilágában az élete során, de feltárják ennek hátterét és alakulását az egyház imádságos életében és teológiai reflexiójában is. Rahner Órigenész, Agoston, majd Bonaventura felfogását követi, amikor arról ír egy korai, 1925-ből származó tanulmányában, hogy az imádkozó ember eljuthat *ad attingendum Creatorem et Dominum nostrum*. „A vallási tapasztalat orgánumával”, testben élő emberként tapasztaljuk meg Istent. Ezt a megtapasztalást a 16. században a „lelki érzékekre” redukálták, s csak a 20. században fedezték fel újra, hogy itt valódi emberi tapasztalatról van szó, ahogy Bonaventura a teológiát *scientia affectivá*nak tekintette. Istennek ez a „megérzése” magasabb rendű a diszkurzív megismerésénél, az intelligenciánál. „Ez sötét tapasztalat ugyan; a megismerés szorosan vett racionális értelmében az ember nem tud semmit. A másik oldalon azonban: *affectiva vigilat*, a minden gondolkodást megelőző megtapasztalás éber.”¹⁷

„Az akarat és a szeretet aktusában a tárgy nem ragadható meg azáltal, hogy intencionálisan adott az értelemnek, hanem annak be kell lépnie magába az akaratba. Magát kell közölnie. Isten lényegének a saját legbenső valóságában kell az akaratot

¹⁷Arno Zahlauer: *Wer sich Gott naht, dem naht sich Gott*. Christ in der Gegenwart, 26. September 2004.

A jelenséget részletesen elemzi Philip Endean is idézett könyvében.

belülről in-formáló 'tárggyá' lennie. (...) Isten a minden ismertet maga mögött hagyó eksztatikus szeretet mozgató ereje. (...) Az Atya a szívünkbe mondta bele Igéjét."¹⁸ Ahogy ezt Rahner imádságban is megfogalmazta: „Te magad vagy a megismerésem és megtapasztalásom.”

¹⁸Zahlauer: i. m. idézi Rahner elmékedését.

¹⁹A *Mit jelent Jézus szeretni* (Budapest, 1982) kis elmékedésében Rahner egyenesen az emberi kapcsolatok elemzésével kezdi elmékedését a Jézus iránti szeretetről.

A megismerés tehát nem csupán intellektuális erőfeszítés, hanem a szeretet aktusa. Rahner spekulatív gondolatmenetében sajátos színfoltot képvisel a szeretet emlegetése.¹⁹ „Mindig csak akkor van megismerés egy létezőben, amikor és amennyiben ez a létező szeretetben megvalósítja önmagát. (...) Egy megismerés (...) saját lényege és értelme szerint csak akkor teljesül be, ha és amennyiben a szubjektum több, mint megismerés, vagyis éppen szabad szeretet. (...) A megismerés (...) az egyszerű megragadottság, a magát alávétő odaadás, a szerető extázis képessége. Ez csak azért lehet, mert legsajátabb tárgya a nem alávétetten uralkodó, a nem felfogottan felfogó, a nem megítélten megszólító, röviden: a Titok, (...) ahová a megismerés megérkezik, amikor eléri beteljesülését, amennyiben szeretetté válik. (...) Ha valaki tomista intellektualista akar lenni, akkor az intellektust úgy kell felfogni, hogy a megismerés beteljesülése a szeretet. (...) A Titok kényszeríti, hogy (az ész) feloldja önmagát a Titoknak mint olyannak odaadó elfogadásában, azaz a szeretetben, és így érje el saját beteljesülését.”²⁰

²⁰Karl Rahner: *Isten: rejtelem*, 24sk.

A tapasztalat tematizálása

Rahner jól tudja, hogy bármilyen erős és az embert lényé legmélyén megragadó is ez a tapasztalat, lényegében kifejezhetetlen marad. Már egyik korai tanulmányában beszél a kegyelem megtapasztalhatóságáról, s arra szólít fel, hogy „életünkre reflektálva keressük a kegyelem tapasztalatát”. Hozzáteszi: a kegyelem nem birtokolható. „Csak az keresheti, aki megfelelkezik önmagáról, és csak az tud rátalálni, aki önfelédtt szeretettel átadja magát Istennek.”²¹ „Egzisztenciál-ontológiai” fejtegetéseiben Rahner mindig újra visszatér e kegyelmi tapasztalatra. A Lélek megtapasztalása létünk legbensőbb bensejében, szubjektív pólusán történik. Nem jelent találkozást bármilyen konkrét, kívülről szemünkbe ötlő tárggyal és annak ránk tett hatásával. Nem egyes tárgyak megtapasztalása tehát, hanem magának a szubjektumnak minden egyes tárgyias tapasztalat mögött álló őstapasztalata. A tapasztalat és az objektívált, tárgyias és verbalizált tapasztalat egyszerűen nem azonos egymással, ahogyan ez a hétköznapi tárgyiasságban elvesző és csupán avval vesződő tudatban megjelenhet. A „transzcendencia tematikussá válhat”, a tudat fókuszába kerülhet, és így a teológiai feldolgozás tárgyává lehet. Ugyanakkor Rahner szerint csak az tud reflektált gondolatmenetekben hitelen szólni e transzcendentális tapasztalatról, akiben ez már bensőleg létrejött.²² Isten megnyilatkozása a tapasztalatban nem teljesen független az akadémikus teológiától, teszi hozzá Endean. „Ha a kegyelem a tudatban létező valóság, akkor a teo-

²¹Über die Erfahrung der Gnade. In: SchTh III. 105skk.

²²Philip Endean: i. m. 125sk. Idézi Rahnert: „Es handelt sich um ein Thematischerwerden... der Transzendenz als solcher und übermätürlicher und darin Gottes (als des Woraufhin dieses Vorgriffes).

lógia a folyamatos tapasztalat, a spiritualitás rendszerezett reflexiója”.

Rahner persze tisztában van avval, hogy a benső tapasztalatot sohasem lehet adekvát szavakba önteni. A *via eminentiae* és a *via negativa* mindig kísérője marad istenkeresésének. Jellemző az, amit a misztikáról ír a *Lexikon für Theologie und Kirche* szócikkében: „Más a misztikus tapasztalat és ennek leírása adott terminológiával vagy teorémákkal, teológiai irányzatokkal. Az igazi misztikus sem *eo ipso* képes arra, hogy valódi tapasztalatát találoán leírja. A misztikus teológia csak a tulajdonképpeni dogmatika része lehet, annak princípiumait követve. A misztika tehát az önmagában természetes transzcendencia-tapasztalat sajátos formája és annak visszatérése önmagába. Lehetséges természetes misztika mint a kategoriális közvetítés nélküli tiszta transzcendencia-tapasztalat.”²³

²³Mystik in: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Herder, 1959, 7. 744.

Rahner egyik legismertebb tanítványa, Johann Baptist Metz továbbfűzi ezt a gondolatot, amikor Rahner teológiáját „biográfiai dogmatikának” nevezi. Rahner — írja Metz — „a szubjektumot beviszi az iskolás teológia dogmatikus tudatába. Kitört egy skolasztikus objektivizmus börtönéből, ez azonban nem valami újfajta teológiai szubjektivizmus, dogmatikusan tálalva. (...) Az emberi személyt, vallásos élettörténetével és tapasztalatával együtt a szisztematikus teológia objektív témájává teszi. Összebékíti egymással a szisztematikus teológiát és az élettörténetet. Ez végül azt jelenti, hogy szintézisbe hozza a teológiai doxográfiát és a misztikus biográfiát, nem valami elegáns teológiai különlegességként, hanem az iskolás teológia rendszerének igazi megvalósításaként.”²⁴

²⁴Johann Baptist Metz: *Karl Rahner – ein theologisches Leben*. Stimmen der Zeit, 1974. 307.

Kegyelem és misztika

A mondottakból következik, hogy Rahner a kegyelem és a misztika fogalmát is kiemeli korának redukált értelmezéséből, és beleállítja a teológia teljes hagyományába. Rahner szerint minden kegyelem lényege, hogy általa a magát nekünk ajándékozó Isten saját lényének („teremtetlen kegyelem”) a jelenlétét (Rahner szavával: ön-közlését) tapasztaljuk meg az emberi szubjektivitás mélyén. Mivel „az ökonomikus és az immanens Háromság — Isten benső lényege és a nekünk adott Isten — azonos, ezért az önmagát ajándékba adott Isten (a kegyelem) és az általunk megtapasztalt isteni ajándék (a misztika) azonos egymással. (...) A misztika hiteles, eredeti teológiai értelmében a hitnek legbenső lényegi eleme.”²⁵ Rahner filozófiai, teológiai és egzisztenciális értelemben definiálja a lélek transzcendentális mozgását Isten felé. Ezt a mozgást a kegyelem, Isten önközlése a Szentlélekben teszi lehetővé, és végső beteljesülését Isten közvetlen szerető szemlélésében nyeri el. A transzcendencia-tapasztalat így istentapasztalattá és kegyelmi tapasztalattá válik. „Az Istent jelenlévővé tévő transzcendencia-tapasztalat ténylegesen mindig a Szentlélek megtapasztalása.” A hétköznapiakban ez a tapasztalat anonim,

²⁵Endean: i. m. 60.

atematikus, rejtett marad, befödi a konkrét valóságokkal való foglalkozás. Mégis, e tapasztalatok („határhelyzetek”) az emberi egzisztencia legmélyére hatolhatnak be, s valóságos transzcendencia-élménnyé válnak, amelyet Rahner misztikus élménynek nevez, a „hétköznapok misztikájának”, amely nem az elitkeresztyények kiváltsága, hanem mindenki részesedhet benne.²⁶

²⁶Karl Rahner: *Erfahrung des Geistes*. Herder, 1977, 38skk.

Ebben az összefüggésben utalhatunk Rahner gyakran idézett mondatára: „a holnap hívó embere vagy ‘misztikus’ lesz, olyasvalaki, aki valamit ‘megtapasztalt’, vagy nem létezik többé”. Jellemző, hogy Rahner ekkor (1966-ban!) még idézőjelbe teszi azt a két szót, amely később személyes hitének és teológiájának kulcsszavává válik. E sokszor idézett mondatot követően Rahner levonja a (már részben idézett) következtetést is: „Misztagógiára van szükségünk a vallási tapasztalathoz, amelyről sokan azt gondolják, hogy nem tudják önmagukban fölfedezni, olyan misztagógiára, amelyet csak úgy lehet közvetíteni, hogy mindenki saját misztagogoszává válik.” Javaslatát Rahner avval indokolja, hogy „Isten a lényege szerint a Megragadhatatlan. Megragadhatatlansága csak növekszik, nem pedig csökken, minél jobban megértjük őt, minél közelebb ér hozzánk önmagát közlő szeretete.”²⁷

²⁷*Frömmigkeit früher und heute*. SchTh VII. 22.

Ember és Isten személyes kapcsolatának az iskolás teológiában elhomályosult intimitása tárul föl Rahner szemléletében: a léleknek az a bensőséges egyesülése Istennel a Szentlélek által, amelyről az utóbbi századokban csak a misztika adott hírt. Ignác szájába adja Rahner: „Világosabbá kellett volna tennem, hogy az ilyen isteni megtapasztalást nem az emberben korábban egyáltalán meg nem lévő tanítás ébreszti fel, hanem az ember kifejezettebb önmagára ébredése és önmagának szabad elfogadása, amely mindig adott, kikerülhetetlenül, bár olykor elhomályosultan vagy elnyomottan, és amelyet kegyelemnek nevezünk, amelyben Isten maga van jelen az ő közvetlenségében.”²⁸ E jelenlétet pedig nemcsak az elterjedt szóhasználat szerint misztikusnak nevezett kiváltságosok tapasztalhatják meg, hanem minden hívő keresztény. Rahner egész sor „profán” élethelyzetet sorol fel mint a kegyelem hiteles megjelenési formáit, és a nagy misztikusok tapasztalatára hivatkozva „a hétköznapok misztikájába” sorolja be azokat.²⁹

²⁸Karl Rahner: *Rede des Ignatius von Loyola an einen Jesuiten von heute*. SchTh IX. 378.

²⁹*Erfahrung des Geistes*. 40sk. Vö. Karl-Heinz Weger: *Karl Rahner*. Herder, 1978, 49.

³⁰Endean: *Karl Rahner im deutschsprachigen Raum*. Stimmen der Zeit 2004. Spezial 1. Karl Rahner – 100. 70sk.

Philip Endean rámutat arra, hogy az ellenreformáció teológiája óvakodott a Szentlélek bennünklikálásának hangsúlyozásától, és — legalábbis elvben — kizárta a kegyelem megtapasztalásának lehetőségét. Rahner e felfogással szemben lépett fel, amikor a kegyelmet a tapasztalat formális objektumának nevezte, s legfőbb hatásának azt tartotta, hogy Isten önközlésének befogadására tesz képessé.³⁰ Endean egyenesen azt állítja, hogy „a keresztény teológiának el kellett hagynia a kritikátlan, naivan realista metafizikát, és az Isten megtapasztalásáról szóló beszédnek a te-

**Misztikus tapasztalat
és történeti
kinyilatkoztatás**

³¹Hans Urs von Balthasar: *Current trends in catholic theology and the responsibility of the Christian*. Communio 1 (1978), 80.

³²Endean: i. m. 66.

³³Rahnert idézi és az egész problematikát részletesen vizsgálja Karl-Heinz Weger: i. m. 110sk.

³⁴Rahnert idézi Paul Zulehner: *Karl Rahner und die Praktische Theologie*.

³⁵Karl Kardinal Lehmann: *Karl Rahners Bedeutung für die Kirche*. Stimmen der Zeit 2004. Spezial 1. Karl Rahner – 100. 8.

ológia pereméről ismét annak középpontjába kellett kerülnie, hiszen (...) az akadémikus és a kérügmaticus teológia, a kegyelem és a misztika nem válhat el egymástól.”

Kritikusai ismételten szemére vetik Rahnernek, hogy a benső misztikus tapasztalatot fölébe helyezi a történeti kinyilatkoztatásnak; némelyek egyenesen avval vádolják, hogy semmibe veszi az egyházat mint a kinyilatkoztatás autentikus hirdetőjét. Hans Urs von Balthasar is ezt írja Rahnerről 1978-ban: „Ma Rahner mintha válaszút elé került volna: mindenestül katolikus szíve arra vágyik, hogy hűséges maradjon a látható, hivatalos és szentségi egyházhoz, spekulatív hajlama viszont azt kívánja, hogy minden egyházit relativizáljon egy mindenütt jelenvaló kegyelem nevében.”³¹ Ezt a kételyt fogalmazza meg Fergus Kerr is: „Rahner idealista ismeretfogalma (...) gyorsan maga mögött hagyja a teret és az időt. Az ennek ez a mentális-idealista felfogása nehezen látszik összeegyeztethetőnek a hierarchia és a hagyomány hangsúlyozásával, ami Rahner római katolikus ekkológiáját jellemzi.”

Philip Endean, aki Kerrt idézi, meghaladottnak látja ezt a szembeállítását. Szerinte Rahner kétféle tekintélyt ismert: a hívő tapasztalatot és a történeti kinyilatkoztatást közvetítő hivatalos egyházat.³² Ahogy Rahner írja: „A kinyilatkoztatás eseményének két aspektusa van: egyrészt (...) Isten abszolút és megbocsátó közelségének tapasztalata, bár ezt nem mindenki tudatosítja, vagy pedig tetszése szerint értelmezi.” A kinyilatkoztatás eseményének másik aspektusa viszont „ennek történeti közvetítése”, amelynek „visszavonhatatlan, megfordíthatatlan, megismételhetetlen és végérvényes csúcspontja az egyetlen Istenemberben jött el közénk”.³³ „Ahol a kegyelem- és az üdvösségtörténet — amely egybeesik az emberiség történetével — visszafordíthatatlan csúcspontjára ér, ott találjuk Jézus Krisztus eseményét. Ettől kezdve a kegyelem története nem hullhat vissza korábbi, átmeneti stádiumába. Isten szándékának behatolását az emberiség történetébe Jézus Krisztusban nem lehet többé visszavonni. Innen érthető az egyház kifejezett igehirdetése. Ezt a visszafordíthatatlan egyesülést kell a hitben megjelenítenie.”³⁴

Rahner teológiájában az atematikus transzcendentális tapasztalat csak a kinyilatkoztatás fényében válik értelmezhetővé: „A távolban hallgató és megközelíthetetlen Istenről szerzett filozófiai tapasztalat gyümölcsözően kiegészíti a titkának kimondhatatlan közelségéről szerzett keresztény tapasztalat Krisztus megbocsátó és oltalmazó kegyelmében.”³⁵ Rahner azonban vallja a tétel fordítottját is: a történeti kinyilatkoztatás, az egyház tanítása csak a hívő tapasztalatban válhat az ember sajátjává, hitének szerves részévé. Legjobb példa erre talán egy karácsonyi elmélkedése, amelyet jezsuita növendékeknek tartott: „Az Úr születésének tapasztalata külsőséges maradna, ha csak a fülünkbe han-

gozna, pusztán fogalmakban, de nem hatolna be a szívünkbe, hogy ott ünnepeljük. A benső tapasztalat és a külső üzenet csak együtt jutnak el hozzánk; s ott történik meg a karácsony ünneplése, ahol az egyik megérti magát a másikban, mert a hit hallásból és kegyelemből fakad, amely a szív legbensőjében támad fel.” „A szív tapasztalata (lélekben és kegyelemben, nem saját erőnkéből!) teszi lehetővé, hogy a hitnek a karácsonyról szóló üzenetét helyesen megértsük.”³⁶

³⁶Zur *Theologie der Weihnachtsfeier*. SchTh III. 39.

Rahner számtalanszor kifejtette, hogy ezt a történeti kinyilatkoztatást az egyház őrzi és adja tovább a történelemben. „Követtem Isten odahajlását Fiának a történelemben megjelenő konkrét testéhez, és így szerettem az egyházat; Istennek e misztikus egysége egyházával tette azt számomra átlátszóvá Istenre, és így maradt az örök titokhoz való kimondhatatlan kapcsolatom konkrét helye.”³⁷

³⁷Rahner: *Rede des von Loyola an einen Jesuiten von heute*. SchTh XV. 393.

Amikor Rahner az 50-es évek végén kiélezetten párhuzamba állítja Isten kétféle felénk hajlásának (az inkarnációban és a kegyelemben) következményeit, még nem készült el a II. Vatikáni zsinat konstitúciója az egyházzal, amely tételesen igazolja Rahner: minden emberben jelen van és munkál a kegyelem, meghagyva az ember szabadságát, és így feltételezve szabad együttműködését. „Még azoktól sem tagadja meg az isteni Gondviselés az üdvösséghez szükséges támogatást (a kegyelmet), akik önhibájukon kívül nem jutottak el Isten kifejezett ismeretére, de — éppen nem az isteni kegyelem nélkül — iparkodnak becsületesen élni.”³⁸

³⁸*Lumen gentium*, 16.

4. Egy új teológia felé

³⁹Herbert Vorgrimler kifejezése. In: *Karl Rahner verstehen*. Topos, 2002, 22.

Rahner „ösélménye”³⁹: egész életén át tartó szenvedélyes istenkeresése, a „megragadhatatlan, abszolút szent Titok” megtapasztalása. Ez vezette akkor, amikor a misztikusok istentapasztalatát kutatta, de akkor is, amikor kora kézikönyv-teológiájának korlátait feszegette, vagy amikor útitársává szegődött kora egyházának és keresztényének. „A ma és a holnap egyházában (...) ennek a közösségnek olyan lelki emberekből kellene állnia, akik közvetlenül találkoztak Istennel, nem pedig olyanokból, akik az egyházat arra használják, hogy végül is ne kelljen Istennel szembenézniük az ő szabad megragadhatatlanságában?”

Életére visszapillantva maga Rahner így vall: „A teológiát mindig az igehirdetés, a prédikáció, a lelkipásztorkodás miatt műveltem. Nem vagyok tudós, és nem is szeretnék az lenni; hanem keresztény akarok lenni, aki a kereszténységet komolyan veszi, elfogulatlanul él a mai korban, amelyből ilyen vagy olyan, harmadik és huszadik probléma adódik, amelynek aztán utána-gondol; ha ezt 'teológiának' akarjuk nevezni, hát legyen.”⁴⁰ Talán ebből is adódik, hogy Rahner nem írt a szó akadémikus ér-

⁴⁰Karl Rahner in *Gespräch*, Bd. 2. (Hg. v. P. Imhof u. H. Biallowons.) München, 1983, 150.

⁴¹Johann Baptist Metz:
*Karl Rahners Ringen um
die theologische Ehre
des Menschen. Stimmen
der Zeit* 212 (1994),
383. Hivatkozik rá:
Andreas R. Batlogg: *Karl
Rahner als Autor der
„Stimmen der Zeit“.*
Stimmen der Zeit, 2004.
Spezial 1. Karl Rahner –
100. 19.

⁴²Klaus Fischer: „*Wo der
Mensch an das
Geheimnis grenzt“.*
*Die mystagogische
Struktur der Theologie
Karl Rahners.* Zeitschrift
für katholische
Theologie, 98.
Band/1976/Heft 2. 169.

telmében vett rendszeres dogmatikát (ha a *Hitünk alapjai* című összefoglaló munkáját nem tekintjük annak). Amint Johann Baptist Metz írja róla, szembenézett korának minden kérdésével és problémájával: „az életkérdések kánonjának vetette magát alá”, akkor is, ha azok kényelmetlenek, reá kényszerítettek, olykor egészen profának voltak. „A hit- és élet-kérdéseknek ez az egymásba fonódása, a tan és az élet, a misztika és a hétköznapi-ság közti skizma leküzdése (...) teológiájának vörös fonala, ez elárul valamit az ő 'rendszeréből', amely nem zárkózott be nagy monográfiákban vagy divatos tankönyvekbe.”⁴¹

Alapvető célja tehát az emberek üdvösségének szolgálata, Isten önközlésének, az emberekkel való találkozásának elősegítése volt. Amint írta: „Minden teológia az üdvösség teológiája: elárulná saját tárgyát, ha elhanyagolná azt aényt, hogy tárgya, a kinyilatkoztatott igazság 'értünk és üdvösségünkért' adatott, s ezért csak akkor lehet igaznak tekinteni, ha ezt a szempontot nem hagyják figyelmen kívül.” A teológia viszont csak akkor tudja betölteni ezt a feladatát, ha annak művelői a történeti és a transzcendentális kinyilatkoztatást egyaránt befogadják, és saját benső, kegyelmi istentapasztalatukat ötvözni tudják a külső, hitvallásokba, fogalmakba, szavakba öntött kinyilatkoztatással, amint az az egyház tanításában megjelenik. Csak a hit tapasztalatából élő ember művelhet igazi teológiát, vallja Rahner. Ez a hittapasztalat pedig nem egyszeri élmény, hanem az egész emberéletet végigkísérő, az időben élő ember személyiségének bontakozását végigkísérő folyamat. Johann Baptist Metz ezért nevezi találóan Rahner teológiáját biográfiai dogmatikának, mások pedig misztikáját, a „kegyelmi tapasztalat misztagógiáját” emlegetik: teológiai teológia ez, amely az egyetlen (hármasesgy isteni) Misztériumra vezet vissza mindent, olyan teológia, amely egyben minden antropológiának a megalapozója is, hiszen Isten titkában az ember titka tárul fel.⁴²

A személy legbensőjében megjelenő/érezhető vallási tapasztalatot Rahner nem pusztán spekulatív következtetésként írta le, hanem maga is e tapasztalat vonzásában, keresésében élte az életét. Amikor a szubjektumról beszél, akkor saját magáról és hitéről vall, önmagára is reflektálva próbálja teológiai rendszerbe foglalni Isten önközlését, ennek (vagyis a magát közlő Istennek) befogadását a kegyelemben. Amikor az istentapasztalat történetiségéről vagy éppen Isten megragadhatatlanságáról szól, saját hitének történetéről, próbáiról is vall. Rahner valóban biográfiai teológiát művelt, amelyből kinőtt Isten teológiai dicsérete, doxográfiája. Metz utal arra is, hogy az egyházatyák korában a misztikába nyíló mélységes hit és a hitet fogalmakba öntő teológia egységet alkotott, a teológusok szentek is voltak. Ez a szintézis azonban a századok során megszűnt, majd egyre nagyobb szakadék támadt a kettő között. Amikor Rahner új teoló-

⁴³Metz: *Karl Rahner, ein theologisches Leben. Stimmen der Zeit.* 192. (1974), 307.

giát hirdet, akkor azt sürgeti, hogy szűnjék meg „a tan és az élet, a teológiai rendszer és a vallási tapasztalat, a doxográfia és a biográfia, a dogmatika és a misztika közti szakadék”.⁴³

Bármilyen spekulatívnek és elvontnak látszik is teológiája, legfőbb feladatának Rahner mégis az emberek lelkipásztori szolgálatát tartotta. „Lelkipásztori” célzatú ez a misztikából táplálkozó és a misztériumhoz elvezető teológia. Ha a mondás igaz, hogy a jövő kereszténye vagy misztikus lesz, vagy nem lesz keresztény, Rahner szellemében hozzátehetjük, a jövő teológusa misztagógus lesz, a hit misztériumába bevezető kalauz, vagy nem érdemli meg a teológus nevet. Rahner Ignáca a *Lelkigyakorlatokkal* kapcsolatban kéri mai rendtársait, hogy „ne kurzusokat tartsanak, hanem misztagogikus segítséget nyújtsanak másoknak; Isten közvetlenségét ne nyomják el, hanem érthetően tapasztalják meg és fogadják el azt. A megfoghatatlan titok, akit Istennek nevezünk, közel van hozzánk, megszólítható, és éppen akkor tesz minket boldoggá, amikor nem akarjuk őt magunk alá gyűrni, hanem feltétel nélkül megadjuk neki magunkat.” A mai teológusoknak pedig ezt írja „Ignác”: „teológiátoknak, amely ma is mer igazi rendszert alkotni, kiinduló- és végpontja Jézus Krisztus marad, a Megfeszített és Feltámadott, akiben a megragadhatatlan Isten győzelmesen belemondta önmagát a világba, nem pedig valami szellemi divat, amely ma jön, és holnapra elmúlik.”⁴⁴

⁴⁴Rahner: *Rede des Ignatius von Loyola an einen Jesuiten von heute.* SchTh XV. 400.

Rahner, a tudós itt elhallgat, szava imádságba fordul. Imába forduló élet az övé, amely átengedi magát a megragadhatatlan, szeretetben és reményben mégis megközelíthető Istennek; imák, amelyeket ennek a Szent Titoknak ajándékba adott jelenléte formál. „Életem Istene, Felfoghatatlan! Légy az én életem! Hitem Istene — ez a hit elvezet engem homályodba. Szeretetem Istene — ez a szeretet homályosságodat életem édes világosságává varázsolja. Légy reménységem Istene, hogy Istene lehess életemnek, te, az örök szeretet!”⁴⁵

⁴⁵Karl Rahner: *Szólók a hallgatag Istenhez.* München, 1967, 12.

Mikor talált célba az Isten misztériumát kutató teológus? Erről megrendítően vall egy korábbi nyilatkozatában: „A teológiai tudomány mint olyan voltaképpen mindig közömbös volt számomra. (...) Meddig tart még, hogy rámosteledik? Nem tudom. Ezért aztán továbbcsinálom, amíg a nap tart. Legvégül aztán az ember üres kézzel továbbmegy, tudom. De jól van ez így. Akkor ránézünk a Megfeszítettre. És továbbmegyünk. Ami ezután jön, az már Isten boldog megragadhatatlansága.”⁴⁶

⁴⁶Karl Rahner (Lebenslauf), in: *Forscher und Gelehrte.* (Hg. v. W. E. Böhm.) Stuttgart, 1966, 21.

Egy piarista tanár emléke

TÜSKÉS TIBOR

Dr. Juhász Miklós (1917–1981)

1930-ban született Balatonszántódon. Kritikus, irodalomtörténész. Legutóbbi írását 2003. 12. számunkban közzétük.

Véget ért a második világháború iszonyata, újrakezdődhetett a tanítás a nagykanizsai piarista gimnáziumban. A tanügyi változások miatt szervezetileg különvált a gimnázium és az általános iskola, de mindkét intézményben változatlanul szerzetesek, a kegyesrendi atyák tanítottak. 1946 őszén a gimnázium hetedik osztályába léptem. Ugyanakkor új tanár érkezett iskolánkba, dr. Juhász Miklós, aki szervezetileg az általános iskola tanári testületébe tartozott, de óraadó tanárként a gimnáziumban is tanított. A nyomtatott évkönyvből másolom ki a rá vonatkozó adatokat: „Képesítése (szaktárgyai): hittan. Szolgálati éveinek száma: 4. Heti óraszám: az általános iskolában 12, a gimnáziumban 6. Nem osztályfőnök. Egyéb szolgálati beosztása: hitszónok, a fiúk Mária Kongregációjának vezetője, konviktusi prefektus, cserkésziszt.” Mai eszemmel a több dioptriás szemüveg mögött kissé merev, halszemmel néző, telt arcú, mindössze harmincéves tanárt fiatal embernek mondom, akkor komoly, érett, tevékeny, idősebb férfinak láttam. Az évkönyv szerint már abban a tanévben, amikor Kanizsára érkezett, a májusi szülői értekezleten előadást tartott *Tanulóink nyári foglalkoztatása* címen. Az ifjúsági egyesületekben találkoztam vele: a fiúk Mária Kongregációjában, ahol ő prézes, én pedig előbb tag, majd prefektus voltam, valamint az iskola 74. számú Törekvés cserkészcsapatában (majd a cserkészlet országos feloszlata után a regőscsapatban) működtünk együtt. A városi színházban nagyszerű ballada-estet rendeztünk... Az érettségi után, az utolsó nyáron fél-legálisan a Balaton mellett, a Szentmihálydomb tövében táboroztunk...

A nagykanizsai tanár

Juhász Miklóssal akkor kerültem szorosabb kapcsolatba, amikor a gimnázium nyolcadik osztályában heti két órában hittan tanárunk lett. Az órára könyveket, folyóiratokat hozott be, a tananyagon kívüli feladatokkal bízott meg. Ő adta kezembe a Diárium, a Vigilia számait, tőle hallottam Várkonyi Nándor, Hamvas Béla nevét, akkor olvastam először Weöres Sándor verseit, a Hamvas Béla szerkesztette és az Egyetemi Nyomda kiadásában megjelenő füzetsorozat darabjait, Jung, Valéry, André Gide, Rilke tanulmányait s magától Hamvas Bélától *A száz könyvet*. Ha arra kellene válaszolnom, mi tett azzá, ami vagyok, mit tartok ma művészi és morális értéknek, azt mondhatnám, hogy egész ízlé-

sem, esztétikai és erkölcsi igényem gyökerei ide, ezekbe az évekbe, ezekhez a forrásokhoz nyúlnak vissza.

Budapesti évek

1948 őszén fölvettek a pesti egyetem bölcsészeti karára, magyar és történelem szakra. Az év nyarán az egyházi iskolákat államosították, kanizsai tanáraink közül többen a pesti rendházba költöztek. A pesti egyetemeken tanuló osztálytársaimmal, volt tanárainkkal továbbra is megőriztem a kapcsolatot. Sőt volt egy rövid idő — mivel népi kollégiumba nem vettek föl, állami kollégiumba nem kívántam menni —, amikor néhány kanizsai iskolatársammal együtt a pesti rendházban laktunk: tanáraink adtak szállást. A volt iskolai és az új, egyetemi baráti kapcsolatokból csakhamar rendszeresen találkozó csoportok alakultak, s a mi csoportunk magja, vezetője Juhász Miklós lett. Most már nem tanár úrnak, hanem atyának szólítottuk. Találkoztunk szobájában a rendházban, részt vettünk közös lelkigyakorlatokon, kirándultunk a budai hegyekbe, a Dobogókőre, Szentendrére, Nagymarosra. Tudtunk arról, hogy más piarista atyák is foglalkoznak egyetemista fiatalokkal, hallottuk Bulányi György, Lénárd Ödön, Török Jenő nevét, egy-egy lelkigyakorlaton, előadáson velük is találkoztunk.

Rendszeres összejövetelek

Ha valamihez, akkor a legjobb értelemben vett önképzőkörhöz, önképzéshez, személyiségformáláshoz volt hasonlítható ez a találkozási forma, és semmiképpen sem a konspiráción alapuló, valamiféle földalatti, titkos sejtekből épülő politikai mozgalomhoz. Filozófiai, teológiai tárgyú előadásokat hallgattunk (és néha magunk is tartottunk), a pápai enciklikákat elemeztük, szociológiai kérdésekről vitatkoztunk, imádkoztunk, a megújuló liturgiáról hallottunk, a spirituális élet kérdéseire kerestünk (és kaptunk) választ. Emlékezem, az egyik alkalommal Rónay György a modern világ kevésbé ismert szentjeiről, Páli Szent Vincéről, Szalézi Szent Ferencről tartott előadást. (Előadását — tanulmányként — később a Vigiliában olvashattam.) A másik alkalommal már gyakorolhattuk is az „irgalmas szeretet” erényét: a budapesti kitelepítések idején egyik társunk családjának segítettünk a bútorok menekítésében, széthordásában, a lakás kiürítésében és az alföldi tanyára vihető batyu összecsomagolásában. A liturgia megújítása sem volt távol tőlünk, s erről egy derűsebb emlékem is van. Az egyik alkalommal a piarista kispapok kápolnájában, a rendház legfelső emeletén vettünk részt szentmisén. A zene, a gregorián mise dallama végig az én egyszál furulyámon szólalt meg. Arról, hogy „Bokor mozgalom”, nem hallottam akkor. Mi Juhász Miklóssal találkoztunk rendszeresen. Lelki vezetőnk volt, s nem holmi politikai összekötő.

Ebből az időből egyetlen tárgyi emlékem maradt, egy szentkép. Előlapján újszerű, színes rajz: kis tál, fölötte kerek ostya és szögletesen formált betűkből a fölirat: *I H S Panis vitae*. Hátlapján Juhász Miklós kezevonásával az írás: „Tibornak születésnap-

jára sok szeretettel: 1951. jún. 30. Atya." És keresztnevek; ezek legtöbbikéhez emlékezetem a vezetéknevet is megőrizte: „Jóska, Ági, Rita, Laci, Feró, Csöpi, Béla, Erika, Pali, Totyi, Marian, Miska, Mari, Cilu.” Az előlapon találok még egy ceruzával, saját betűimmel írt utalást: 1Kor 3,22. Feloldom most a rövidítést, és idemásolom a hivatkozott szöveget. Mintha csak az előbbi névsorolvasás folytatódna: „Pál, Apolló, Kéfás, a világ, az élet, a halál, a jelenvalók, az eljövendők: minden a tiétek. Ti azonban Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig az Istené.”

A világ hamarosan megmutatta valódi arcát. A miénk lett. S az élet és a halál súlyos kérdésével is szembe kellett néznünk.

A hatalom árnyékában

Hogy az a közösségi élet, amelyet élünk, hogy azok az emberi kapcsolatok, amelyek összekötnek bennünket, nem veszélytelenek, s hogy a hatalom figyeltet bennünket, sejtettük. Egy hétvégi pilisi kirándulásra emlékezem. Két napra mentünk, sátrakat is vittünk. Sötétedett már, az erdő fái alatt letelepedtünk a jelképes, tűz nélküli tábortűz köré. Miklós atya szavait hallgattuk, amikor egyik társunk hangosan nevetni kezdett. Távolról száraz ágak roppanása hallatszott. Mintha valaki járna ott, követne bennünket. Korábban soha nem láttam az atya arcán azt az ideges, nyugtalan vonást, ami akkor átcikázott rajta. „Ne idéetlenkedjél!” — robbant ki belőle a visszafojtott indulat.

* * *

1952 nyarán befejeztem egyetemi tanulmányaimat, és kineveztek a dombóvári állami gimnáziumba tanárnak. Augusztus végén elutaztam Dombóvárra, tájékozódtam az iskolában és a városban, albérletet kerestem, részt vettem a tantestület alakuló ülésén. Azt a levelet, amelyet Juhász Miklós augusztusban nekem írt, még Nagykanizsára, az Eötvös tér 25-be címezte. Már nem voltam ott. Anyám áthúzta a kanizsai címet, és föléje írta: Dombóvár, Gyár utca 4. sz., és feladót is írt a borítékra.

1952. augusztusi levele

A levél előzményéről a következőket kell elmondanom. Még Pesten, néhány szépírással kísérletező egyetemi társammal együtt saját munkáinkból antológiát szerkesztettem. Versek és elbeszélések voltak a kis füzetben. Annyi példányban készült, ahány papírlap belefért a kölcsön kapott, öreg Remington írógépbe. Az antológia egyik példányát nagy merészen elküldtem Rónay Györgynek, és véleményét, bírálatát kértem.

Juhász Miklós géppel írt levele így szólt:

Tiborkám!

Cilu volt az a nagyon okos ember, akit elküldtem Rónayhoz. Szerencsésen elintézte az ügyet: hétfőre kapott ígéretet írásbeli válaszra. A Te lapod már a találkozás utáni délután érkezett, így nem nyomott semmit sem a latban a tárgyalás alkalmával. Ma

este a portáról meg is kaptam a bírálatot. Mellékelve küldöm. Úgy látom, komolyan, szépítgetés nélkül bírál, de ez kell. Egyébként én nem hivatalosan vettem tudomásul a bírálatot. Majd közöld Te az érintettekkel, ha jónak látod. Talán nem fog elkedvetlenítőleg hatni.

Mi a zúr Dombóváron? Az ígért bővebb beszámolót várom. Ma estére szerencsésen befejeztük a lgy-ot [lelkigyakorlatot]. Jó volt egy kis pihenés, kikapcsolódás. Bárcsak egy hétig tartott volna. Holnap elég nagy munkába kezdek, én tartok a kispapúáknak [kispapoknak]. Több is összejön, majdnem tíz napig ki sem jövök belőle. Szeptember első vasárnapján (7-én) készülünk Pomázra a jó néppel. Évi program, dumálgatások stb. Nincs kedved [ti. feljönni]? Jobban mondva lehetőséged?

Múltkori együttlétünknek nagyon örülve sok szeretettel köszöntelek:

Bp. 1952. aug. 25.

A.

* * *

Szeptember elején megírtam a bővebb beszámolót, és tanítani kezdtem a gimnázium négy osztályában irodalmat és történelmet. Eltelt néhány nap, és a posta egy furcsa küldeményt kézbesített. A borítékból egy másik, összehajtott boríték hullott ki: annak a levélnek a borítékja, amelyet Juhász Miklósnak írtam. De a levelem hiányzott belőle. Az én borítékomra egy ismeretlen kéz ezt írta: „A címzett ismeretlen helyre távozott.”

Letartóztatása
és elítélése

Gyanúm és félelmem akkor igazolódott, amikor az egyik hétvégén hazautaztam szüleimhez, Kanizsára. Ott tudtam meg, hogy szeptember közepén dr. Juhász Miklóst és Bulányi Györgyöt, valamint további két piarista paptársát, Török Jenőt és Lénárd Ödönt letartóztatták. Juhász Miklós szobáját lepecsételték. Egy viharkabát, amelyet utolsó közös kirándulásunkra egy barátomtól kaptam kölcsön, és a viharkabát zsebében egy latin nyelvű missale végérvényesen az atya szobájában maradt a fogason.

Hetényi Varga Károly kutatásai, valamint többkötetes könyve, a *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában* nyomán tudom, hogy lelki vezetőinket 1952 decemberében államellenes összeesküvés vádjával bíróság elé állították. A vád a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés volt. A Markó utcai fogházban a koncepciós perek forgatókönyve szerint megrendezett tárgyaláson az első rendű vádlott, Bulányi György életfogytiglani, a második rendű vádlott, dr. Juhász Miklós 12 évi börtönbüntetést kapott. Ugyanebben a perben további öt vádlottat ítéltek el. Külön perben ítélték el Török Jenőt, aki ugyancsak 12 évet kapott. Leghosszabb időt, 18 és fél évet Lénárd Ödönnek kellett börtönben elszenvednie.

1956 októberében, a forradalom idején megnyíltak a börtönök kapui, és Juhász Miklós kiszabadult. Ekkor már Pécssett éltem, gimnáziumban tanítottam, családot alapítottam. Az esztendő végén Juhász Miklóstól levelet kaptam, feladója akkor a piaristák Mikszáth Kálmán téri rendházában tartózkodott. A levél — hálát adok érte — annyi év után is megmaradt, a félfűves, megsárgult papírról másolom ide a géppel írt sorokat. Írója négy évet töltött akkor már a börtönben. A levél mellett egy fotóeljárással sokszorosított képet találok. A képen a négy égtáj felé mutató sugarak és tizenkét csillag látható, és ez a kör alakú felirat olvasható: *Gloria in excelsis Deo*. A levél szövege:

Kedves Tiborkám!

Kiszabadulása után
írt levele

Ne várj tőlem hosszú írást. Szóban persze minden könnyebben menne. De nem szeretném, ha úgy telnék el a Karácsony, hogy ne jelentkeznék Nálad, illetve Nátatok. Feró említette találkozását Veled. Másoktól is csak hallottam egyet-mást Felőled. A régi szeretettel köszöntelek szent Karácsony alkalmából, és kérem a Kisdéd Jézus áldását Számodra és a Tied számára. — Magamról is szeretnék pár szót írni, de így hirtelenjében azt sem tudom, hogy mit. Az elmúlt négy esztendő egyáltalában nem volt hiábavaló idő. Egyáltalában nem tudok úgy tekinteni reá, hogy ellopták az életemből. Sőt, őszintén mondhatom, sajnálnám, ha kiesett volna az életemből. Sok dolog van, amit csak ott lehetett megtanulni. Olyan volt, mint egy óriásira méretezett lelkigyakorlat, vagy méginkább olyan, mint a tisztító tűz. Már az elején is ilyennek fogtam fel, és így jól ment a dolog. Természetesen az is nagyon megkönnyítette az egészet, hogy sokan nagy szeretettel emlékeztek meg közben rólam a megfelelő fórumok előtt. Valahogy megéreztem ezt, és nagyon nagy erőt adott. Emlékeimből is sokat éltem, no meg a jövőre vonatkozó tervezgetésekből, álmódosításokból. Ha nem is mindig tudtam egész tervszerűen olvasni, valami olvasási élményem is csak akadt. No, meg sok értékes emberrel ismerkedtem meg. Szóval: hála érte a Gondviselésnek. De már talán elég volt belőle. Bízom benne, hogy leszolgáltam életemnek ezt a szakaszát, kezdődhetik valami új. Elvileg Pesten vagyok a régi helyemen, gyakorlatilag bizonytalan időre szabadságon. Erre szükségem is van. Próbálok tájékozódni, mi is történt az elmúlt négy esztendő alatt. Emberekkel is, szellemi életben is. — Boldogan hallom, hogy házassággal jól sikerült. A Kicsihez gratulálok. Babát is nagy szeretettel köszöntöm. Ha Pesten jársz, talán sikerül megtalálnod. Nagyon örülnék egy kis beszélgetésnek. Addig is, Isten áldjon, s adjon boldog, sikerekben gazdag Újesztendőt. Lelkiekben is, az iroda-

lom terén is. Az idők folyamán csak megnövekedett szeretettel öllelek:

Budapest, 1956. dec. 20.

Atya

Újra börtönbe kerül

1957 elején Pestre utaztam, és a Mikszáth Kálmán téri rendházban fölkerestem Juhász Miklóst. Hosszan beszélgettünk. Én is beszámoltam az elmúlt évek történéseiről. Ekkor a forradalmat már leverték, szervezkedett az új hatalom. Az atyának baljós előérzete volt, attól tartott, hogy ismét begyűjtik. Nem sokkal később arról kaptam hírt, hogy jelentkeznie kellett a rendőrségen, és folytatnia kellett börtönbüntetését.

Személyesen nem találkoztunk többé.

Később azt hallottam, hogy kiszabadult a börtönből, és Vácra költözött, ahol idős édesanyja élt.

Aztán már csak elhunytáról értesültem az Új Ember halálozási rovatából.

* * *

Egyházi közösségek és a hatalom retorziói

Néhány éve H. K. kanizsai iskolatársamtól sokszorosított levelet kaptam, amelyben arra kérte a címzetteket, hogy vessék papírra emlékeiket arról a munkáról, „amelyet ma a »Bokor« név jelöl”. Az 1952 előtt indult egyházi közösségek életét szeretnék megírni, az emlékeket összegyűjteni. „Ilyen levelet küldünk mindenkinek, akinek a nevére emlékszünk és címét ismerjük. Azt reméljük, hogy az emlékezések alapján rekonstruálni tudjuk a kezdeti évek közösségeit, s hogy ki mit adott-kapott az ott végzett munka révén” — fogalmazott 1995-ben a körlevél.

Akkor nyakig ültem különféle munkákban. Halogattam az írást, aztán végleg el is maradt.

Bulányi György a Vigiliában közölte börtönmélekeit 1992-ben, és különféle folyóiratban számos interjút adott azokról az évekről, amelyekre itt emlékeztem. Lénárd Ödön memoár-könyve *Erő az erőtlenségben* címmel 1995-ben jelent meg. Török Jenő 1956 után Bécsbe ment, ott könyvkiadót működtetett.

Szerzetestársai közül dr. Juhász Miklós a leghamarabb távozott el. Tudtommal neve, személye, munkássága eddig nem kapott megvilágítást, fényt, méltatást. Történelmi tanulságként is, nevének ébrentartására is idéztem föl alakját a magam és mindazok nevében, akik hálával, tisztelettel és szeretettel gondolkodnak rá, és őrzik még emlékét. Nem sokan lehetünk már...

Vilt Tibor egyházművészeti alkotásai

PROHÁSZKA LÁSZLÓ

1953-ban született Budapesten. Újságíró, művészeti író. Legutóbbi írását 2004. 1. számunkban közzétük.

¹Jean Cassou – Kovács Péter: *Vilt Tibor*. Corvina, Budapest, 1972.; Sik Csaba: *Vilt Tibor*. Corvina, Budapest, 1985.

²Somogyi Antal: *A modern katolikus művészet*. Dom, Budapest, 1933, 125.

A győr-gyárvárosi templom szobrai

³Jajczay János: *Mai magyar egyházművészet*. Révai, Budapest, é. n. [1938.] 37. kép.

⁴Oltványi-Ártinger Imre: *Vilt Tibor szobrai*. Magyar Művészet, 1938. 306.

⁵Somogyi Antal: *Árkey Aladár: Győr-gyárvárosi templom*. Élet, 1932. 16. 252.

A 20. századi magyar szobrászat egyik kiemelkedő tehetségű alakja, Vilt Tibor (1905–1983) munkásságát a szüntelen kísérletezés, az új és még újabb kifejezési formák keresése jellemezte. Az életútját bemutató kötetek¹ alig szólnak a művész alkotó tevékenységének egy lényegesnek mondható területéről. A művész, akit római ösztöndíja után a KUT, majd a Gresham-kör tagjai között tartottak számon, a húszas évek végétől jelentős egyházművészeti munkákat készített, amelyek többsége a hazai templomépítészet akkori-ban egészen új, modern stílusban fogant néhány alkotásához kapcsolódott.

Az Árkey Aladár tervezte, 1929-ben felszentelt, vasbeton szerkezetű háromhajós győr-gyárvárosi templom nemesen egyszerű márványoltára fölé hófehér *Krisztus-szobrot* mintázott.² Jézus életnagyságú álló alakja némi konvencionális ízzel, de érezhető harmóniával illeszkedett a templom jól megkomponált belső terébe. Jajczay János *Mai magyar egyházművészet* című könyvének illusztrációi között szerepel egy, Vilt Tibor által mintázott Krisztus.³ A fejét szelíden meghajtó *Jézus* valószínűleg a győr-gyárvárosi templomba került szoborhoz készített tanulmány.

A templom oldalfalaira Vilt aranyozott szobrokat készített, melyek a korai francia gótika hatását tükrözték.⁴ Ezek *Szent József*, *Szűz Mária*, *Szent Sebestyén* illetve a másik oldalon *Szent Imre*, *Lisieux-i Szent Teréz*, *Boldog Margit* archaikus felfogásban megformált alakjai voltak. A viszonylag magasan elhelyezett szobrok befestése nem bizonyult szerencsés megoldásnak. „Az aranyozás ragyogása a leegyszerűsített formákat nagyrészt feloldotta és értelmetlenné tette. Kár értük. Nálunk igen kevesen alkottak még annyira templomba való szobrokat, mint Vilt Tibor” — jegyezte fel a kor neves egyházművészeti írója, Somogyi Antal.⁵

A második világháborúban a gyárvárosi templom 1944 nyarán súlyos bombatalálatot kapott egy légitámadás során. Megsemmisültek Sztehló Lili üvegablakai, a festett kazettás famennyezet és a teljes belső berendezés, köztük Vilt szobrai. (Az üvegablakokat az 1980-as években a fennmaradt tervek alapján rekonstruálták, a famennyezetet nem. Az oltár fölött jelenleg álló

A balatonboglári templom domborművei

⁶Somogyi Antal: *Modern egyházművészet Magyarországon*. In: *Katolikus írók új magyar kalauza*. Árdói, Budapest, 1940, 366.

A hét szentség jelképei

⁷Medvey Lajos: *Vezető Budapest szobrai megtekintéséhez*. Mémőkök Nyomdája, Budapest, 1939, 25.; Ferkai András: *Buda építésze a két világháború között*. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Budapest, 1995, 141.; Székely Imre: *Templomaink*. Budapest Főváros II. Kerületi Önkormányzat, Budapest, 2000, 26.; H. Vladár Ágnes: *Pasaréti Páduai Szent Antal plébániatemplom*. TKM, 636. füzet. Budapest, 2001, 9.

Krisztus-szobor — a talapzatába vésett szignó szerint — egy Földesy nevű, győri szobrász munkája.)

Vilt 1930–1931-ben állami ösztöndíjjal Rómában tanult. Valószínűleg külföldi tartózkodása miatt nem vett részt a hazai modern templomépítészet egyik legjelentősebb alkotása, a városmajori Jézus Szíve-plébániatemplom díszítőmunkáiban. Érdekes megbízást kapott viszont a Bauhaus stílusjegyeit magán viselő balatonboglári római katolikus templom díszítőmunkáiban. A dr. Kotsis Iván tervei alapján 1932–1933 között épült, kisméretű egyhajós templom külső falán, a bejáratnál kétoldalt négy-négy domborműve látható egymás alatt: az IHS betűk és a hét szentség jelképei.⁶ Baloldalt, föntről lefelé haladva, az első reliefen az IHS rövidítés görög nyelven Jézus nevének első három betűje (IHΣ), más értelmezés szerint a latin *Iesus Hominum Salvator* (Jézus az emberek megváltója) szavak kezdőbetűi. A H betű fölött kereszt, alatta három szög, Krisztus megfeszítése jeleként. A második domborművön egy kéz ellobbanó mécseset tart a halálra, s ezzel összefüggésben az utolsó kenetre utalva. A harmadik reliefen a Szentlelket szimbolizáló galamb, fejét körülölelő glóriával, melyben kereszt látható. A galamb itt a bérmlás szentségét jelenti. A negyedik dombormű az Oltáriszentséget ábrázolja; kelyhet, fölötte kereszttel díszített ostyával és sugaras glóriával.

A bejárati ajtó mellett jobboldalt a legfelső dombormű töviskoszorút ábrázol két villámmal, a penitenciatartás, a bűnbánat jeleként. A második relief keresztelőkútja a keresztség szentségét jeleníti meg. A következő domborművön az Élet nyitott könyvében a görög ábécé első és utolsó betűje, az A és az Ω a világegyetem teljességét jeleníti meg. A könyv mögötti két keresztbefektetett kulcs az egyházi rend szentségére utal. Az alsó reliefen a stólával átkötött két kéz a házasság szentségét szimbolizálja.

A biztos formaérzékkel és bibliai tudással megkomponált, fekvő téglalap alakú, 70 x 50 centiméter méretű alkotások mentesek a korszak divatos neobarokk attribútumaitól, ugyanakkor a római iskola stílusjegyei sem érzékelhetők rajtuk. A mészkőből faragott domborművek szimmetrikussága nyugalmat és a témához illő ünnepélyességet sugallnak. Az összhatás harmóniáját fokozza, hogy a fából készült bejárati ajtón azonos méretű díszítőelemként megismétlődik a reliefek kerete. Látható, hogy a két dombormű-sorozat tudatos építészeti elgondolás eredménye, amelyhez a művész tematikai és formai értelemben egyaránt jól igazodott.

Vilt legismertebb egyházművészeti munkája a Rimanóczy Gyula tervei alapján 1931 és 1934 között Budapesten felépült, Páduai Szent Antal nevét viselő pasaréti ferences templom főhomlokzatán *Assisi Szent Ferenc* és *Páduai Szent Antal* harashti mészkőből faragott domborműve.⁷ „Vilt Tibor, a szobrász, szintén a templom stílusához, főformáihoz alkalmazkodott, nem

akarta a falsíkot megbontani erőteljes, árnyékokat vető, domború alakokkal. Viszont a kifejezés szempontjából annál érthetőbben beszélnek plasztikái. Szent Antalban a természet szépségeit felismerő, a mindenséget összes élőlényeivel keblére ölelő nagy újjítót ábrázolta, akivel tulajdonképpen az új kor embere megszületik, Szent Ferencben pedig azt a férfiút, akinek szelíd prédikáló igéit még a madarak és a halak is megértették” — méltatta az alkotásokat Ybl Ervin.⁸

⁸Ybl Ervin: *A ferencesek új temploma a Pasaréten*. Magyar Iparművészet, 1934. 176.

Assisi Szent Ferenc és Pádai Szent Antal

A fehér színű nemesvakolatra felhelyezett baloldali reliefen Szent Ferenc mellett, hátsó lábán ágaskodó farkas látható. (A legenda szerint Gubbióban Ferenc rábeszélte egy farkast, hogy ne tartsa rémületben a város lakosságát.) Szó sincs idealizált alakformálásról. Az állat szinte szörnyszerű ábrázolása 13. század körüli hangulatot idéz. A másik domborműn Szent Antal lábánál a kőbe faragott hullámokban két hal utal arra, hogy Riminiben az emberek érdektelenségét látva a szerzetes a köréje gyűlt halakhoz fordult prédikációjával.

A két szent életnagyságúnál valamivel nagyobb méretű alakja statikusnak tűnő beállítása nemes nyugalmat sugároz, amit tovább hangsúlyoz a domborművek szimmetrikus elhelyezése. Vilt ráértett ugyanarra, amire Pátzay Pál a városmajori plébániatemplom apostol-szobrai esetében: a Bauhaus stílusirányzatához közelítő új templomok hangsúlyos plasztikai díszítőelemeit nem feltétlenül a Novecento szellemében kell megalkotni. Pátzay után Vilt is bebizonyította, hogy a sok évszázaddal előbbi román stílus merevnek ítélt formarendszeréből merítve a modern épülettel harmonizáló alkotások szülehetnek.

Jedlik Ányos mellszobra

Ebben az időszakban — pontosan 1935-ben — a művész mellszobrot is készített egyházi megrendelésre. Amikor az Irgalmas rend korszerűsítette Zsigmond (ma Frankel Leó) úti kórháza épületét, az átépítéshez kapcsolódóan egész szoborgalériát rendelt fiatal művészekről. A főlépcsőházban kialakított tizenhét, neogótikus csúcsívű szoborfülkébe égetett agyagból készült alkotások kerültek. Mátyás Péter joggal állapította meg, hogy a művek színvonala egyenetlen: kitűnő portrék mellett kevésbé színvonalas munkák is helyet kaptak a panteonban. A kritika viszont dicsérően szót viltnek a bencés tudósról, *Jedlik Ányosról* mintázott alkotásáról.⁹

⁹Mátyás Péter: *Az Irgalmasok Kórházának új szobrai*. Magyar Művészet, 1935. 298.

A neogótikus szoborfülkében rendkívül karakteres mellszobor látható. A fej felismerhetően Jedliké, ám nem szokványos portrét látunk. Az arcvonások mélyen barázdáltak és gyötrelmesen kemények. A papi ruha szelíd vonásai tovább hangsúlyozzák a tudós szinte szenvedő arckifejezését. Igazi dráma jelenik meg: a felfedező tudós, akinek találmányát, a dinamót máig más személy, Siemens nevéhez köti a világ.

Istenes Szent János

A markáns és drámai Jedlik-portrét követően, 1937-ben mintázott *Istenes Szent János* szobor még erőteljesebb stílusjegyeket vi-

sel. A kilencven centiméter magas, bronzból öntött alkotás az irgalmasok első kórházát 1540 körül létrehozó, majd 1691-ben szentté avatott, portugál származású János atyát ábrázolja. A Fővárosi Képtár Kiscelli Múzeumában található kisplasztika lehajtott fejjel elmélkedő alak. A drapériába burkolózó, mezítlábás férfi balkezére lehajtott fejjel mereng. A nyugalom — különösen az ugyanebben az évben készült, vele azonos méretű *Gondolkodó* című szobor ismeretében — csak látszólagos. A többszörösen összetett mozgásrendszer révén lefojtott expresszivitás érződik, méghozzá elementáris erővel.

Remete Szent Pál

¹⁰Budapest köztéri szobrai 1692–1945. (Szerk. Hadházy Levente, Szilágyi András és Szöllősy Ágnes.) Budapest Galéria Kiállítóháza, Budapest, 1987, 155.

A Diószegi úti dombormű

¹¹Pátzay Pál: *Vilt Tibor szobrai*. Tér és Forma, 1943. 9. 148.

¹²Ferkai András: i. m. 203.

A Szent Mihály oltár terve

A Gellért-hegy oldalában, a Sziklatemplom előtt 1937-ben Vilt *Remete Szent Pál* bronzból öntött szobrát állították fel.¹⁰ A szobor nem véletlenül került ide. Az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, a pálosoké Szent Pálról kapta nevét. A pálosok 1934-ben ismét megkezdték magyarországi tevékenységüket, és a Sziklatemplom mellett épült kolostor a számukra. Amikor a szerzetesrendeket 1950-ben feloszlatták, a kolostor és a Sziklatemplom belső berendezéseinek nagy része elpusztult. Valószínűleg hasonló sorsra jutott Vilt Tibor szobra is, amelyről sajnos még fénykép sem maradt fenn.

A művész tudatosan a változatosságot, a mozgást kereste műveiben. „Sokkal inkább a meglepő megjelenés felé vonzódik, hogysem alapvetően statikus lehetne” — írta róla 1943-ban Pátzay.¹¹ E jellemzés találóan ráillik Viltnek a budapesti XI. kerületi Tas vezér utca és Diószegi út sarkán álló, modern megjelenésű tűzoltóállomás számára mintázott épületplasztikájára. A Janáky István tervei alapján 1939 és 1940 között felépített tűzország két tömbből áll. Egy garázs-sor, emeletén legénységi szobákkal, melyhez közvetlenül csatlakozik a négyemeletes, a garázshoz hasonlóan lapos tetős adminisztrációs tömb. A sóskúti mészkővel burkolt épület Diószegi útra néző homlokzatára a tűzoltók hagyományos patrónusa, Szent Flórián helyett égen repülő *angyalokat* mintázott a művész.¹²

A mészkőből faragott nagyméretű alkotáson alul egy város képe látható, jobb szélén templommal, a tornyon kereszttel. Az épületek fölött, a levegőben két hatalmas angyal száll. Egyikük égő fáklyát tart kezében, a másik vödörből öntött vízzel oltja az égő házakat. Bár a dombormű — az épület funkciójánál fogva — inkább szimbolikus, mint szakrális jellegű, tematikája (templom, angyalok) révén Vilt vallási tárgyú alkotásai közé tartozik. Ugyanakkor talán ez a műve áll legközelebb a római iskola újklasszicista stílusirányzatához.

A győr-gyárvárosi templomhoz hasonlóan modern stílusban felépült albertfalvai Szent Mihály templom számára is kiemelt fontosságú alkotást tervezett Vilt. A Kismarty-Lechner Jenő és fia tervezte, 1940 és 1941 között elkészült egyhajós templom oltárának kismintájáról elismerőleg szólt a korabeli kritika. „Az

¹³Bierbauer Virgil: *Katolikus templom Albertfalván. Tér és Forma*, 1941. 12. 202.

egyelőre csak megmintázott főoltárt Vilt Tibor előttünk ismert legszebb művének tartjuk” — írta Bierbauer Virgil.¹³ A *Szent Mihály oltár* közepén szentségtartó helyezkedett el, melytől kétoldalt, hosszanti sávban több dombormű sorakozott. A tabernákulum fölötti rész az oltár ékessége, a nagyméretű Szent Mihály szobor talapzatául szolgált.

Az alkotásról fennmaradt fénykép megörökítette a jobbában hosszú kardot, baljában pajzsot tartó szárnyas férfialakot. Az egyszerű, hosszú darócruhát viselő Szent Mihály csupán kis lépést tesz előre. Mégis, a hosszú, lepelszerű ruha hullámmásával és glóriától övezett fejének méltóságteljes magasba emelésével — akár Istenes Szent János szobra esetében — dinamikát nyert a kompozíció. Napjainkban mégsem ez az alkotás látható az albertfalvai plébániatemplomban.

A Vilt tervezte oltár helyett Szent Mihály fából faragott, színesre festett szobrát helyezték el az apszis falán. Szárnyai barnák, a feje körül aranyozott glória, rövid római tunikája rozsdavörös, lábán egyszerű sarut visel. A mennyei seregek vezérért ábrázoló, fából faragott szobrot a szakirodalom — talán Bierbauer Virgil fentiekben idézett cikke nyomán — sokáig Vilt Tibornak tulajdonította. Mára azonban tisztázódott a félreértés. Az alkotást — csakúgy, mint a főbejárat fölötti feszületet — nem Vilt, hanem 1953 körül Búza Barna készítette, aki ennek tényét személyesen is megerősítette e sorok írójának. (A hivatalos egyházi dokumentáció¹⁴ szintén Búza Barna szerzőségét támasztja alá.)

E fontos kitérő után, térjünk vissza Vilt Tibor munkásságához, akinek a nevéhez további jelentős egyházművészeti alkotások fűződnek.

Sokáig úgy tűnt, hogy az egyik legnevesebb fővárosi modern templom, a városmajori kimarad Vilt életművéből. A történelem azonban közbeszólt. A második világháború alatt a szovjet légierő 1942. szeptember 4-én néhány repülővel demonstratív célú légitámadást hajtott végre Budapest ellen. A bombázás során komoly károk érték a Jézus Szíve-plébániatemplomot is.

Az azonnal megkezdődött helyreállítási munkák művészeti tervezésébe Vilt Tibor is bekapcsolódott. Az egyik térelválasztó falfelületre reliefeket tervezett.¹⁵ A Fővárosi Képtár Kiscelli Múzeuma gyűjteményében található a városmajori templom egyik tervezett új reliefjéhez készített vázlata.¹⁶ Az 1943-ban készült 56 x 18 centiméteres akvarellen légies formájával különös megjelenésű, karcsú *angyal* látható, hatalmas szárnyakkal. Megjelenése egyszerre könnyed és markáns. Az expresszív ihlettel felvázolt relief a háború miatt már nem készülhetett el.

A második világháború után, 1946-tól Vilt részt vett a legmodernebb törekvésekhez kötődő hazai művészeket tömörítő Európai Iskola tevékenységében. „Nem törődik immár a teóriákkal,

¹⁴Az Esztergom-budapesti Főegyházmegye jubileumi névtára. (Szerk. Dékány Vilmos.) Esztergom-budapesti Főegyházmegyei Hivatal, Budapest, 1997. 267.

A városmajori templomba tervezett reliefek

¹⁵P. Szűcs Julianna: *Az idézőjel csapdája*. Magvető, Budapest, 1989, 157.

¹⁶P. Szűcs Julianna: *A városmajori templom építéstörténete és kora*. Ars Hungarica, 1977. 1. 76.

A második világháború utáni alkotások

¹⁷György Péter – Pataki Gábor: *Az Európai Iskola és az elvont művészek*. Corvina, Budapest, 1990, 73.

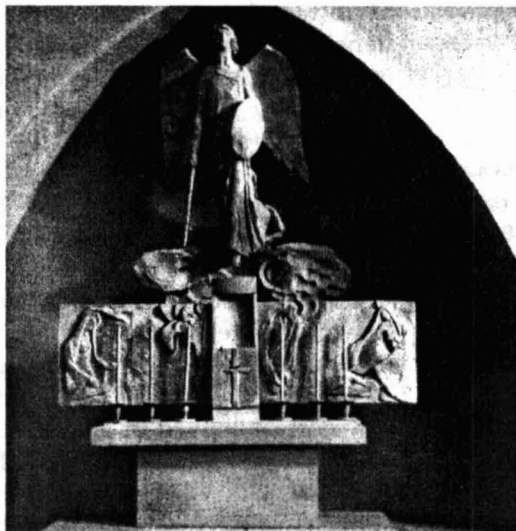
¹⁸Vilt Tibor kiállítása. Katalógus. István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1965.

az elmélet fegyelmező reguláival, egyre többet bíz saját ösztöneire” — jellemezték alkotói stílusát.¹⁷

Bár 1949-től részt vett a korszak hivatalos művészeti életében, saját műtermében, a nyilvánosság elől elzárva, megrendítő hatású kisplasztikákat alkotott. E korszakában szintén találkozhatunk egyházi tárgykörbe tartozó művekkel. Az 1949-ben készített *Krucifix* című fém domborművén vonalszerű vázlatként jelenik meg a keresztre feszített Krisztus mártíromsága. Ez az alkotás bizonyítja, hogy egészen modern technikával is sikerrel lehet szakrális témához közelíteni. Hat évvel később, 1955-ben a művész ismét megformázta a *Keresztre feszítés* jelenetét. A Kiscelli Múzeumban őrzött, bronzból öntött, harmincnégy centiméter magas kisplasztika a keresztfán haldokló Jézus szenvedését ábrázolja, szuggesztív, drámai erővel. Krisztus vonagló teste szinte sugározza a fájdalmat. Kevés művészi alkotás tudta ilyen átható módon megjeleníteni Jézus földi megpróbáltatásait és kínhalálát.

Viltet a forradalomban tanúsított magatartása miatt 1957-ben internálták. Művészi kifejezésmódja egyre rejtőzködőbb, elvontabb. Az 1963-ban készített kisméretű *Pietà* szürrealista ihletésű, amorf alkotás. Inkább hangulati, mintsem plasztikai megjelenítése a tragédiát követő fájdalomnak. Ezek az 1945 után született egyházi tárgyú alkotások (a *Keresztre feszítés* még plasztilin vázlatként) szerepeltek a művész 1965-ben, Székesfehérváron rendezett gyűjteményes kiállításán.¹⁸

Vilt Tibor neve korának legmodernebb szobrászati irányzataihoz kötődött. Vallási témájú munkái a magyar egyházművészet megkerülhetetlenül fontos, értékes alkotásai.

Vilt Tibor: *Szent Mihály*

GYÖRFFY ÁKOS

Négy mondat a hegyről és a tóról

(Kő-pataki-tó, Magas-Tátra, 2004. november)

*Azt kéne látnom, ami előttem van, de nem azt látom,
hanem valami egészen mást, azt, amit képzelek.*

*Szorosan a kövekhez tapadnak, nem fölfelé,
hanem vízszintesen terjeszkednek, talán mert
agyonnyomná őket az ég, ha fölfelé, a nagyon közeli ég,
a kúszófenyők térdig érő erdői kétoldalt az út mellett,
talán tényleg az ég súlya miatt, és akkor csak lapulni,
szorosan a kövekhez, arccal a kőnek.*

*Nem lehet felbecsülni a távolságokat, a közel nem közel,
a távol nem távol, az itt nem itt, az ott nem ott,
nem távolodom és nem közeledem,
nem érek oda és nem hagyom el, csak megyek és figyelem,
ahogy nem mozdulok el.*

*A szél teste a tó, ahogy odaér a tó fölé és megkapja a testét,
ahogy testté lesz a szél, a tó felszínén az üresség a teste,
az üresség a fodrozódások közeiben.*

A halstatti kultúra

W. D. emlékének

*A ravatalozó bejárata mellett sámlí, valamikor fehér lehetett, hámlik róla
a festék. A sámlin hangszóró, mint az iskolai folyosók falán, olyan. A
hangszóróhoz ragasztószalaggal walkmant erősítettek. Bach szól belőle.
Kontakthibás, szaggatott hangfoszlányok, bármiféle rendszer nélkül. A
temető gondnoka mondta valakinek, hogy Bach, és éppen hallottam, ami-
kor mondta, különben nem ismertem volna fel.*

Egyre vastagabb felhőtáblák úsznak a völgy fölé, az alacsonyabb hegyek gerince sem látszik már. A temető felé jövet tettem egy kerülőt a patakhoz. Látni akartam a patakot. Keresni egy hidat, elszívni egy cigarettát a hídon, és nézni a patakot, ezt akartam. De olyan hely nincs, ami igazán megfelelné.

Nem tudom, milyen helyre vágyom. Az a kép, ami a patakról él bennem, a valóságban nem létezik. Valami mindig rossz helyen van, vagy valami mindig hiányzik. Aztán mégis megálltam egy hídon, elszívtam egy cigarettát, és néztem a patakot. Nem mondott semmit a patak látványa, csak az a puha, vattaszerű fal volt, mint mindig, ami körbevett, ami letompítja a hangokat és az illatokat, ami fénytelenne teszi a képeket. Nem ereszt ki és nem ereszt be. Az a fal volt, ami van.

És ugyanaz a néhány visszatérő, monoton és őrítő kérdés csak. Hogy mi ez, hogy mit jelent, hogy mi történik. Ez a három kérdés, és rögtön a három válasz is, hogy semmi, hogy semmit és semmi. Ez a három.

A híd túloldalán két fiú trenírozott egy harcikuttyát. Egy égerfa alsó ágára kötött elhasznált gumiabroncson lógott a kutya. Az állkapcsával tartotta magát a gumiabroncs peremén. Az állkapcsával tartotta magát, négy lába mereven előre állt, ott lógott, és lassan forgott körbe. A két fiú közül az egyiknél bot volt, időnként ráütött vele a kutya hátára, és ráüvöltött, hogy szorítsd, szorítsd, szorítsd. Szorítsd.

Kerülőúton mentem vissza, a temető felé, néhányan ácsorogtak már a ravatalozó előtt. Apám is, egy fenyő alatt, egyedül, egyik lábáról a másikra nehezedve. A férfiak hóna alatt autóstáska, riasztók vijjogtak egyet, ahogy belülről lecsattantak az ajtózáruk gombjai az autókban. Csattanások, sűrűn egymás után.

A fenyő alól hallgattuk a fiatal papot, apám és én. A frissen kiásott földhányás gőzölgött a szemerkélő esőben. A fenyő alól félig beláttam a gödörbe. Világosabb és sötétebb sávok a talajban, húsz-harminc centi vastagok. Néhány ásóval félbevágott giliszta rángatózott a sávok szélein. A sávok kultúrákat jelölnek, gondoltam, valaki másra gondolva, aki egyszer egy másik gödör mellett ezt súgta nekem. Az a középső, hamuszínű sáv mondjuk a halstatti kultúra. Egy háromezer éves sáv. Vagy nem az, valószínű, hogy nem az, de szépen hangzik, hogy halstatti kultúra. A fiatal pap háttal állt nekünk, lehajtott fejjel a gödörnek beszélt, és az ereszkedő testnek odalent. Hol. Nem hittünk neki.

Az olvasás tudománya?

MÁTÉ ZSUZSANNA

A Szegedi Tudományegyetem JGYTFK Magyar Irodalom Tanszékének főiskolai tanára. A filozófiai tudományok kandidátusa, szakterülete az esztétika. MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjas.

¹*Az olvasás tudománya* 1948-ra készült el, ám nem jelentették meg, csak egy korrektúra-példányban maradt fenn. A publikálás elmaradása a politikai rendszerváltásnak tudható. Sík Sándor 1946-ban akadémiai tag, sőt igazgatótanácsi tagnak is beválasztják, 1948 tavaszán az elsők között kap Kossuth-díjat munkásságáért, azonban 1949-ben nevét már törlik az Akadémia tagjainak sorából számos nagy híru tudóstársával együtt. A könyvet 2000-ben a Sík Sándor Piarista Egyetemi Szakkollégium adta ki először Szegeden, *Az olvasás tudománya* címmel. (A továbbiakban: O. T.)

²Sík Sándor: *Esztétika*. Universum Kiadó, Szeged, 1990, 10. (A továbbiakban: E.)

Miért lehet tanulságos egy olyan könyv újraolvasása, mely több mint fél évszázada kiadatlanul és egyetlen korrektúra-példányban lapult a Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltárában, a Sík Sándor-hagyaték számtalan dobozának egyikében?¹ Egyrészt azért, hogy Sík Sándor esztétikai életművét egészében is láthassuk, mivel e koncepció a nagy, háromkötetes, általános *Esztétikájának* irodalomesztétikai és pragmatikus, műelemzés-központú vetülete. Másrészt azért is tanulságos lehet e könyv újraolvasása, mivel a hazai esztétika, irodalomesztétika — és a vele érintkező irodalomelmélet — bizonyos aktuális kérdéseire egyfajta történeti választ is kaphatunk. E történeti válasz elsősorban nem a 'tudományos eredmények' miatt válhat érdekessé számunkra, hiszen a megírása óta eltelt jó fél évszázad így vagy úgy túllépett rajta, hanem az 'olvasás tudományának' a szemlélete miatt. Harmadrészt pedig arra is jó ez a terjedelmes kötet, hogy létével bizonyosságot adjon arról, hogy át lehet hidalni e diszciplínák tudományosságra törekvő argumentációjának és artikulációjának buktatóit, hogy lehet úgy is szólni teoretikus igénnyel az irodalomról, hogy az valóban az irodalomértést segítő legyen, hogy valóban az irodalmi tárgyak és használatok általános elveit rögzítse, mint a műelemzés metaelmélete, valamint általános művészeti, illetve irodalmi vonatkozásokat is megmutasson, mint esztétikai és irodalomesztétikai megközelítés.

Sík Sándor így ír az esztétika feladatáról: „Az esztétikus is tudománya klasszikusainak elmélet-kincsével felszerelve, az élő műalkotásokkal való naponkénti érintkezéstől felfrissülve lép a művészet titka elé, abban az alázatos tudatban, hogy még ha a választottság és az elragadtatás ritka kegyelmeiben részesülne is, akkor is csak dadogva, a fogalmak halottas szürke nyelvén beszélhet a Kibeszélhetetlenről — annak igazi valóját csak az élmény közvetlensége érintheti, igazi arcát csak a művésznek, nem az elmélet emberének adatott megmutatnia. De ez a már-már szinte reménytelennek ígérkező munka, amelyre vállalkozik, mégis érdemes, hasznos és nagyszerű.”²

Sík Sándor utolsó idézett szavai nyomán fogalmaznám meg további kérdésem: miben rejtekezik ma ez a hasznosság? Vagy ne kérdezzünk rá a hasznosságra, mivel felesleges, hiszen a modernitás karakterisztikájának egyik alapvonását, a 'szekunderséget' ismerhetjük fel a művészetteóriákban, a spontaneitás elemi meggyengülését, a közbeékelődött intézmények és a tudomá-

nyos igényre tartó gondolkodásformák túlbujánzó fejlődését — szemben az elsődleges művészettel? Kétségkívül kortünetről van szó, de ez még nem jelenti azt, hogy az alkalmazhatóságukra való rákérdezés felesleges lenne.³

Az irodalomesztétika legitimitásának kérdése

³Vö. Friedrich Nietzsche:
Az értékek átértékelése.
Hátrahagyott töredékek-
ből. (Válogatta Romhányi
Török Gábor.) Holnap
Kiadó, Budapest,
1998, 21.

Saját egzisztenciánk felől is ugyanígy feltehetőek ezek a kérdések. Mire való közbeékelődöttségünk, értelmezésünk, újraolvasó és átértékelési kísérletünk? Van-e értelme, társadalmi hasznossága irodalmári, esztétikai reaktív tevékenységünknek, azaz a mindennapi munkánknak, a sokszor reflektálatlanul maradt — publikációs jegyzékeinkben felhalmozott — sekunder vizsgálódásainknak? Posztmodern korunkban ugyan nem szokás az értelmességre rákérdezni, én mégis ezt teszem egy szubjektív nézőpont felől kiindulva. Van-e társadalmi, illetve egyéni legitimitása az esztétikának és az irodalomesztétikának? Néhány szubjektív kérdés- és válaszvariációt vázolnék, miközben Sík Sándor esztétikájának, irodalomesztétikájának aktuális üzenetét is szeretném szemléltetni.

Az esztétika, az irodalomesztétika legitimitásának alapja a rá vonatkozó társadalmi és az ezen belüli egyéni életvilág szükségletének a felismerése, másképpen a hasznossági, pragmatikus értéke. Az így feltehető kérdés a következő: miképpen körvonalazható e diszciplína társadalmi és egyéni életvilág-szükséglete? A modernításban — az alteritás korával ellentétben — a művészet már nem mint az életemény tartozéka, hanem tőle független, különálló szféraként tárgyasítódott; a *sensus communis* és az egységes értékrendszer a reneszánsztól kezdődően fokozatosan széttöredezett; így a műalkotás az adottból egyre inkább interpretációs feladattá vált. A modernításban már nincs lehetőség a műalkotások spontán megértésére, hiszen szétvált az alkotói jelentésintenció és a befogadói értelemképzés egysége, és ezzel létrejött egy olyan megértési válság, amelyben a magányos befogadó egyedül áll szemben a műalkotással és annak megértési problémáival. Ebbe a megértési válságba ékelődött bele — fokozatosan az elmúlt két-három évszázadban — egyrészt az esztétika, a művészetfilozófia és a különböző művészetelméletek, így az irodalomtudományi ágazatok és irányzatok hosszú sora is. Tehát a művészet, az irodalom megértési válságának a feloldása az a társadalmi és egyéni szükséglet, amely egyben teóriájuk legitimitásának alapja is. Így egyértelmű a vulgáris következtetés: műértés esetén nincs szükség teóriára, a megértési dialógus fogalmi kidolgozására és a teóriára épülő interpretációra.

Magaskultúra és tömegkultúra

Ma hogyan jelenik meg ez a probléma mindennapi életünkben, indirekt módon? Számomra például a magas művészet nagyfokú megértési válságát a populáris szféra hatása és népszerűsége is jelzi. Úgy vélem, részben a magaskultúra egyre inkább erősödő megértési nehézsége lett a tömegkultúra egyik léteztető alapja, amely a romantika óta napjainkra elképesztő méreteket öltött. Ezalatt azt értem, hogy a tömegkultúra produk-

tumai elsősorban azáltal léteznek, hogy mintegy kiszolgálják a befogadót, az új élmény és élvezet könnyed ígéréteiben közel lépnek hozzá az érthetőséget illetően. A tömegkultúra — az érthetőséget mintegy szolgáltatva — epigon-elemekkel és sémákkal dolgozik; nem önmagáért való, hanem a fogyasztás, a piac, az áruviszony elemei mozgatják. Elsősorban fogyasztói és használati értékkel bír, tömegízlést szolgál ki; olyan szolgáltatási funkció jellemzi, melyet igen széles skálán valósít meg célzott tömegigényekre építve. Nem a befogadás szabadságával, hanem erős, pszichés manipulációval hat: a megértésben olyannyira közel lép a befogadóhoz, hogy egyben átlátszóvá válik, de ez a negatív érték mégis a megérthetőség gyorsaságát is jelenti, valamint az új élmények további intenzív és egyre magasabb ingerküszöbű habzsolását. Végző megoldásában többnyire a problémamentességet vagy azok megoldhatóságát állítja; a befogadó azonosulási mechanizmusa pedig következmény nélkülűnek tűnik. A 'magas művészet' megértési problematikussága tehát a tömegkultúra egyik éltetője is lehet.

A továbbiakban egy-két vázlatos megjegyzéssel utalnék arra, hogy meglátásom szerint milyen viszonyulási formákat tapasztalhatunk e két-három évszázada meglévő megértési válsághelyzethez a művészet és annak egyes teóriái részéről. Először a művészetre utalnék. A múlt században — talán a romantika közvetlenségi és érthetőségi ópiumával — elindult egy felhígulási folyamat, s erre válaszképpen a jelentőségre igényt tartó 'magas művészet' egyre agresszívebben távol tartotta magát a könnyen érthető, élet közeli tartalmaktól és formáktól, s ennek eredményeképpen — századunkra — a műalkotás bonyolultsága és az átlagbefogadó megértési képességei között szinte áthidalhatatlan szakadék teremtődött. Nem véletlen, hogy a romantika után felerősödő megértési válság lett az ontológiai alapja az egyre burjánzóbb művészetelméleteknek is, így például a fokozatosan specializálódó irodalomtudományoknak és az irodalomelméletek egymást váltó, hosszú paradigmasorának. E megértési válság feloldását azzal kívánták elérni, hogy különböző értelmezési technikákat, módszereket, mintegy jelentés-artikulációkat közvetítettek — a folyamatosan és hierarchikusan intézményesült közvetítő rendszerek (akadémiai kutatóintézetek, felsőoktatás, közoktatás, jegyzetek, tankönyvek, folyóiratok stb.) segítségével — az értelmezésre kényszerült befogadó számára, akár pozitivistá, szellemtörténeti, fenomenológiai, strukturalista teoretikus háttérrel, vagy napjainkban a posztmodern hermeneutikája, dekonstruktivizmusa felől. A problémát az jelenti, hogy bár e megértési válságfeloldásra valóban szükség van, illetve lenne, csakhogy ezt az elmúlt két évszázadban nemcsak hogy nem sikerült elérni, hanem önmaguk közvetítő, teoretikus rendszerével ezt a megértési nehézséget még meg is hatványozták. A gond tehát az elméletek, illetve az esztétikák — megértést segítő teoretikus szándé-

kának — torz artikulációja, elsősorban a műértés praxisának vonatkozásában. Emellett véleményem szerint a tudományos argumentáció csapdájába estek. Az esztétikai és az irodalomelméleti törekvések egészen napjaink hermeneutikájáig önmagukat tudományként határozták meg, és olyan — mindent tudni akaró, mindent megmagyarázni és bizonyítani szándékozó — beszédmódra kényszerítették magukat, amely éles ellentétben állt tárgyuknak, a művészetnek, az irodalomnak az életszerű és élményen alapuló, alapvetően szubjektív, kimeríthetetlen, sok esetben megmagyarázhatatlan természetével. S nemhogy csökkentették volna a megértési válságot a műalkotás és a befogadó között, hanem még meg is toldották, hatványozták — ahogy említettem, önmaguk által — eggyel. Így napjainkra, ahogy Almási Miklós írja *Anti-esztétikájában*: „Az elmélet nemcsak az egyszerű műélvezőt, de a teória művelőit is cserbenhagyta. Ma már úgy tűnik, hogy a fogalmak sormintái csak a szakmán belüliek számára íródnak, a 'brancson' kívüliek alig értenek belőle valamit. (...) Az elmélet magára maradt.”⁴ Úgy tűnik számomra, hogy itt már nem a műalkotásra való empirikus vonatkozathatóság jelenik meg, nem a megértési válság feloldásának közvetlen legitimációja, hanem a tudományosság révén egy közvetett legitimáció, ezzel együtt a teoretikus magyarázat koherenciája, narratív fikcionalizmusa, és sajnos így alakul ki az a jelenség, hogy a legtöbb esetben csak a teória van a teóriáért.

⁴Almási Miklós:
Anti-esztétika.
T-Twins Kiadó,
Budapest, 1992, 11.

Megkérdőjelezhető teóriák

Úgy tűnik, hogy pragmatikusságukban, használhatóságukban megkérdőjelezhetőek. A sokszor öncélúnak tűnő diszciplínák mintha elveszítették volna természetes létalapjukat, azaz magát az irodalmat, a műélményt, a művel folytatható párbeszédet, s ehelyett bezárultak a különböző diskurzus-mentes, zárt argumentációs, teoretikus és tudományos igényű körükbe. Megjegyezném, hogyha a tudományfilozófia nézőpontjából tekintünk a hazai iskolákra, akkor azok nagy számát és a teoretikus, hipotetikus jellegét értelmezhetjük úgy is, mint egy öntörvényű és természetes folyamatot, hiszen a hipotetikus teóriák mennyisége fordított arányba állítható azok ténylegesen is alkalmazható és hasznosítható, azaz a megértési dialógust elősegítő jellegével.

* * *

Sík Sándor teória és praxis viszonyáról

Nézzük vázlatosan, milyen válaszokat kínál az esztétika nézőpontjából Sík Sándor koncepciója! Mind az *Esztétikáját*, mind *Az olvasás tudománya* című művét azonos gondolkodói magatartás határozza meg: mégpedig a teóriát praxissá tévő szándék, mely párosul a teória életintegrációjával, az átélhetőség, a megélhetőség igényével. Nem felülről, deduktív módon valamely tudományos és filozófiai rendszerbe olvasztott esztétikai spekulatív teória szempontjából közelít a műalkotás, a művészet, a gyakorlati megvaló-

sultság felé. Nem akarja mindenáron érvényesíteni az 1940-es években éppen divatos szellemtörténeti teoretikus nézőpontot. Ehelyett úgy véli, hogy a művészet „tényeiben felismert elvektől is vissza kell térnünk a tényekhez”.⁵ Így egy induktív–deduktív–induktív gondolkodási modellt láthatunk, mely révén a Sík Sándor-i teória kétszeresen is művészetalapú. Ez a kétszeres praktikus alap nem devalválja a teoretikus megállapításokat, sőt érthetővé teszi a teoretikus koncepciót, s ez pedig a műalkotások megértését segíti elő. A Sík Sándor-i esztétikai, irodalomesztétikai teória így nem esik abba a hibába, mint oly sokan azóta is, hogy az elméleti megállapításaikhoz kell keresniük műveket, vagy ha a műalkotások nem illeszthetők az adott teóriához, akkor száműzni kell őket az esztétikum birodalmából. Szerinte a műalkotás lényege éppen abban rejlik, hogy mindig egyéni (mind az alkotó révén, mind a befogadás folyamatát illetően) és így mindig utánozhatatlan, megismételhetetlen, és végső soron megmagyarázhatatlan marad. Így mindkét esztétikai művében többször hangsúlyozza: a műalkotásokról szerzett ismereteink többsége csak egyéni módon állítható, de nem bizonyítható. A bizonyosság, a bizonyítható ismeret nem az esztétikai ismeret, hanem a tudományos ismeret kritériuma. Az esztétikai ismeret egyetlen objektív mércéje maga a műalkotás. Ugyanakkor tudjuk, hogy esztétikai ismereteink igazságtartalma relatív, hiszen ahogy a lét, a létezés értelmezése, így a művészet is állandó változásban van. Tehát a művészet elméletének esztétikai igazságai is ezt a mindig változó mozgást követhetik, és rögzíthetik mint folyamatot. Ennyiben feltétlenül figyelemreméltó a Sík Sándor-i koncepció kétszeres induktivitása, hiszen a művészet mindig változó alaptermészetéből közelít a teória felé, majd tér vissza ahhoz.

Esztétikum és tudományosság

⁵E. 9–10.; O. 7. 14.

Szintén az esztétika tárgyához, a műalkotások létmódjához igazodik Sík Sándor megállapítása: „Az esztétika tárgya, legbelőbb mivolta szerint, az 'igazság világával' szemben más, külön világ, következésképpen az elméleti tudomány számára csak részben és csak közvetve hozzáférhető.”⁶ Az esztétikának mint 'csak elméleti tudományként' való felfogása valóban több vonatkozásban megkérdőjelezhető és megkérdőjelezett. Hiszen az esztétika tárgya, a művészet az alkotó–mű–befogadó triádjában szubjektív jelenségeket, szubjektív folyamatokat (alkotás, befogadás), szubjektív megvalósultságokat (műalkotásokat), szubjektív esztétikai magatartásformákat, viszonyokat, értékítéleteket vizsgál. A szubjektumot ezen folyamatokból kizárni, vagy teljes mértékben objektivizálni, tudományosan dezantropomorfizálni lehetetlen. Így valóban marad a 'csak tudományosság' megkérdőjelezhetősége. Azaz létezik-e olyan esztétika, mely úgy határozza meg önmagát, mint a műalkotások, az esztétikum, az esztétikai elsajátítás, az esztétikai tevékenységek, az esztétikai értékek és minőségek, a művészet törvényszerűségeivel foglalkozó filozófiai tudomány? Nem hal-e meg a műalkotás, a művészet, ha a tudományos és te-

oretikus elemzés tûhegyére szûrjuk? Sík Sándor több ízben érzékelteti ezt a problémát. Az esztétikum különbözô megjelenési formáit, az esztétikai elsajátítást tárgyaló fejezetek többsége megáll egy pontnál, amikor a tudós-esztéta leírása, elemzése, becsületes, alázatos munkája véget ér, mivel az esztétika olyan területéhez érkezett, amely csak átélhetôséggel, intuitív lényegmeglátással, de bizonyíthatatlansággal párosítva, szubjektíven közelíthetô meg, vagy éppen megmagyarázhatatlan marad. Így például az alkotó és befogadófolyamat bizonyos elemeit, az érzelmi, értelmi, akarati, tudattalan elemeit a tudós esztéta leírhatja ugyan, de összekapcsolódásuk „bizonyos módját” — melynek eredményeképpen létrejön az alkotás, illetve a befogadás — „megmagyarázhatatlannak” véli. A tudós-esztéta csupán evidenciaként megállapíthatja, hogy az esztétikum alanyi oldalról (alkotó, befogadó) egy tudatjelenséggel sem azonosítható, „*valami sajátos, valami máshoz nem hasonlítható, valami sui generis: esztétikum*”.⁷

⁷E. 23.

Az esztétika mint tudomány és mûvészet egysége

Az esztétika mint tudomány és mûvészet egységeként való felfogása nem talált visszhangra hazánkban az 1940-es években, sem az azt követô évtizedekben. A gadameri hermeneutika erősíti meg számunkra, mintegy visszafelé ezt a Sík Sándor-i felismerést: azaz mûvészetrôl, mûalkotásokról, irodalmi mûvekrôl csak tudomány és mûvészet egységében lehet véleményt alkotni; mivel nem tehetünk mást, mint vállaljuk objektivitásra törekvô szubjektivizmusunkat, dezanthropomorfizáló szándékú antropomorfizmusunkat. Az esztétika mint tudomány és mûvészet egységének a koncepciója nem lemondás a tudományról és a teóriáról, hanem igazodás az esztétikai tárgy, a mûvészet, az esztétikum természetéhez, melynek vannak olyan területei, melyek csak fogalmi úton hozzáférhetetlenek. Mivel az esztétikai tárgy, minden tudományos vizsgálódás empirikus alapja, csak nem fogalmi megismerô móddal közelíthetô meg: „*esztétikai intuícióval lehetséges*”.⁸ Másrészt az esztétikai vizsgálat alapja maga az esztétikai élmény, az esztétikai átélés, amely „*valamely mélyebb és megrendítôbb dolgot közöl velünk, mint a tudományos igazságok általában*”.⁹

⁸E. 16.

⁹O. T. 14.

Az esztétikai élmény jelentôsége

Most pedig röviden arról szólnék, hogy Sík Sándor szerint mi lenne az esztétika társadalmi és egyéni hasznossága. Az esztétika pragmatikus feladata az, hogy megvizsgálja és megmutassa a mûalkotásokban megnyilvánuló többletet, „*azt az egész emberiségünket megmozgató és vonzó elemet, mely egész ember-mivoltunkat formálja*”. Ezért az esztétikai vizsgálat kiinduló alapja elsôsorban az esztétikai átélés, az esztétikai élmény,¹⁰ melynek célja az, hogy újabb és újabb gondolatébresztô kérdéseket tegyünk fel a mûvészet természetérôl, a bennünket megragadó mûalkotás formáiról, hatásáról, hatalmáról és a megértés lehetôségeirôl értekezünk. Megjegyzem, annál is inkább kellene ezt követnünk, mivel ideje észrevennünk azt, hogy felgyorsult és 'létfeledett' életvilá-

¹⁰O. T. 14.

gunkban éppen a 'magas' művészet egésze kínálja az ember számára a megnyugvás, az emberméretűség, a kontemplatív és meditatív szemlélődés, az ön- és létmegértés szabad és sokszínű világát. Azonban ehhez az is szükséges, hogy a művészetek teóriái, teorémái, sokak szerint teo-rémálmiai kilépjenek szemantikai arroganciájukból, tudományos argumentációjukból és valóban segítsék elméletükkel az irodalom-használatok általános elveinek, az interpretációs technikáknak a fejlődését, valamint az esztétikai élmény-folyamat sokszínűségének a feltárását. A Sík Sándor-i esztétika megismerő tevékenységének ontológiai, létesítő eleme az élmény. Így a műalkotást egy egyre bővülő emberismereti, önismereti és létismereti lehetőségként, élményartikulációként fogja fel, és ez az élmény a műalkotás ontológiája szempontjából az elsődleges, a létben tartó.¹¹ A személyes élmény megvitatása és fogalmi tisztázása már egy másodlagos interpretációs folyamat, melynek fogalmi artikulációja, módszertani, tartalmi válaszai irodalomtudományi, irodalomesztétikai elemzést igényelnek.

¹¹E. 21., 44–48.,
301–302., 352.

DURS GRÜNBEIN

Szeptemberi elégiák

Jane Kramernek

1.

*Másnapra csillapodik az izgalom. A szupernova
Látását segít kipihenni a munka, a lottó, a szex.
A végső mementó most is egy halk „It's over”.
Ima suttog, újság zörög, habzik a szájon a Becks.
Ki Liliput földjéről most hazatér, még emlékezik
A szomszédra, egykor kalapács csapta agyon.
A sorsot az alvó testébe infúzió csepegtetik,
A repülők bombák, a gépi alvást nem nagyon
Zavarják. Az ember néha szégyenkezve néz föl,
Mi ott a fény felé repül, talán angyalgenerális.
A párás kifőzdesorokból friss háborúszag dől.
A csótányokéhoz képest életünk mégis banális.
Sztóikust itt hiába keresnél. Ajtók előtt fecsegsz,
Határidőktől, adósságtól holtig úzva szédeleg
Városában az ember. Kinek nyugszik meg a lelke
A halál bizonyosságában, hogy az idő lepereg?
A felhőkarcolók is, miket évekig tart fölépíteni,
Egy perc alatt összeomlanak. Ellipszispályáján
Örökké egyformán fut a Föld. A manhattani
Folt az űrből nézve pont, mint egy kialudt vulkán.*

2.

Ősz van, megjött az esőcsináló. Gyorsvonatok
Söprik a vízcseppeket az ablak előtt a tájról.
Irány az újév! Talán a tél nem kér több áldozatot.
Ki az a tükörben? Mosás után ki ne essen a szájból
A fog. Ing alá búvik a szeptember, mindent besároz,
Keményebb a fény, a nyárhoz szokott tekintet
A vágott éleken megtörik. „Főúr, két világot!”
A parkban a virághatárt könnyű elérni. Mint egy
Hegyen, örökké fúj a szél, s a city távolabb húzódik.
A föld alatt szürke bádogdobozokban utazik a nép,
Míg az est el nem némítja a lépteket, nem oszlik
A sötét, és az idő átka sokáig nem ereszt a négy
Fal közül. A betontól alig különbözik a madarak
Odaszáradt tolla. Ki a napnak bátran indul,
Eltűnik hamar, mint az agyagban az élő anyag.
Jól figyelj, láthatatlanná tevő sapkában kit fúj
Eléd a szél. Isten most is a sarkadban liheg és
Fújtat. Mint egy pitypang, szórja magjait szertesztét.
Nátha és terror a jelszó. Ellenség, elő! Van, ki fejét
A párnába fúrja. A sok dühítő fickó közt jaj de jól
Érzed magad. Metsz a hideg, és az idő bakancsával
Mindent letapos. A szerelem nem kábító aerosol,
Mitől táncóra az émelet, nem pihenő a naptárban?

3.

Kevés dolog tart ki. A gyászból giccs lesz, bár egy
Napja még nem hitte az ember, hogy elmúlik valaha.
A rokonok bárgyú arccal jajveszékelnék. Félszeg
Kéztördelésüknél vonzóbb az új rendőregyenruha,
S a könnyekből másnap a zuhany alatt mi marad?
A hűtőszekrény a megmondhatója: a kását nem eszik
Forrón. A terven nem ront, ha elhalasztod egy-két utad.
Néz, délben a gyászkeretes felhők is beengedik a pisit.
Hátsószobákban teremnek bátor hátsógondolatok.
Hogy áll a kontó, jön-e front, kit kéne fölalkasztani?
Még jó, hogy mítoszok vannak, Moirák, Bacchosok,
A nyelv segít a titkolt sebet lassan begyógyítani.
Fecsegéssel zárul a kör: ami történt, véletlen.
A játékautomatát nyúzó gyerek e korhoz szögez,
Védtelen vagy az ólalkodó borzalommal szemben.
De a papírkosárban még ott van, ami fölösleges.
Számlák, a szív keserőségei, széttépett levelek.
Belőlük megtudhatod, mit rejt az évek pincezuga.
Az álomnak ne higgy, senki sincs, ki tudja neved.
A jól ismert hang a telefonban fájdalmas csoda.

Schein Gábor fordítása

2001. szeptember

Kálvária-kövek

1949-ben született. Tanár,
irodalomtörténész.

A kis lilahajú öregasszony céltudatosan, se jobbra, se balra nem nézve, sietett végig a városon. Rekkenő meleg volt, és a kihalt utcákon néma volt minden. A hársfák és az utak szélét szegélyező spireák fonnyadtan kókadoztak, mert a ritka meleg nyár végigterpeszkedett a városka főutcáján és valamennyi zegzugos közében. Talán ezért a szokatlan hőség okozta csendért, talán másért, valami titok úszott a levegőben. És várta minden a déli harangszót!

A kis öregasszony elhaladt a kopott házak sora előtt, amelyeknek valamennyi lakóját régről ismerte, olyan régről, hogy már nem is volt érdemes rá visszaemlékeznie. Pedig tudta, hogy egyszer mégis erőt kell vennie magán ehhez a hátratekintéshez. Majd. Min-dent majd, ahogy az egész fiatalságát erre a szóra építette.

A kis öregasszony nem akarta, hogy ez a harangszó most készületlenül érje, ezért még gyorsabb kopogással iramodott előre. Kis idő múltával el is érte a főutcat keresztező beketőt, amelynek végét a temető kapuja zárta el. „Feltámadunk” — volt olvasható a rozsdáette vasrácsos kapu fölött. És ebben nem volt semmi szokatlan, meglepő, mert valamennyi dunántúli városkában ez volt a temetők felirata. A kis öregasszony fölnevezett erre az életét egyet-elen értelemmel megtöltő mondatra és elmosolyodott. Mosolya beragyogta szív alakú vékony arcát, seszínű szemét, apró bölintása-it. Úgy bölintgatott, mint akinek bizonyossága van. S ahogy kinyitotta a temetőkaput, a fák nélküli tágas úton hirtelen meg-csapta a szomjúság érzése, olyannyira, hogy a szívéhez kapott. Eszébe jutott, hogy ma még nem is ivott, sőt talán már évek óta nem volt szomjas, ámbar éhes sem volt és ezen egy pillanatilag meghökkent. De nem ért rá tovább tűnődni a miértteken, mert fel-adata volt. S ez a feladat olyannyira fontos volt számára, hogy minden nap akár esett, akár fújt, kinyitotta déli tizenkettőkor a holtak birodalmának kapuját azért, hogy minden nap közelebb kerülhessen ehhez a soha nem csillapodó vágy-megvalósulásához.

A nap szinte magához karolta a temető valamennyi árnyát, így a kis öregasszony szinte árnyék nélkül haladt tovább a gir-begurba sírközi utcácskákon a holtak házainak dombjai előtt. Tulajdonképpen ugyanilyen házak voltak a kinti világe is, leg-alábbis ő így tekintette azokat. Azaz, dehogyan tekintette, mert ki-fele nem látott semmit. Negyven év óta.

Lassan megnyugodott. Volt még pár perce. Nem nézte meg az óráját, de tudta, hogy van. Mindig pontosan tudta. És most sem késett el. Ahogy elérte sietségének célját, leült az orgonáktól kör-bevett családi sírboltra. Várákozott behunyt szemmel. Az orgo-nalevelek szív alakjába belemosódott arccal, mozdulatlanul.

Valahonnan távolról, a város közepéből megérkezett az első harangszó! Annyira betöltötte ez a harangszói végtelenség, hogy már-már tökéletes boldogságot érzett.

A temetőben árva lélek sem zavarta meg ezt a székesegyházi fenségességet délben, ámbár a halottak világában nem is illett volna. Neki azonban negyven éve erre az illetlenségre felmentése volt! Mert ő már idetartozott azzal, hogy várakozott napról-napra, évről-évre, örökkön-örökké, valamire, amit szavakba sem mert önteni. És soha nem adta fel, elszállt negyven éve egyetlen napján sem. Lila haja, mint valami cirkuszi kellék az orgonabokrokra akasztva ugyanolyan mozdulatlan volt, mint szoborrá merevedett egész alakja. A fény remegett, ahogy a harangszó egyre sokasodott és egyre teltebben betöltött mindent.

— Istenem, add meg nekem, add meg nekem, add meg nekem... — és csak mondta, mondta befelé ugyanezt az egy mondatot. Majd a mise gyönyörű liturgiájából ismételtette ugyanilyen konoksággal: — Adj nekem békét, adj nekem békét, adj nekem békét! Ritmusra mondta, ahogy az Úr Angyalát is. De csak elakadt lemezként, ismételtetve: Az Úr Angyala köszönté a Boldogságos Szűz Máriát, Máriát... Máriát... köszönté Máriát, köszönté Máriát...

Mikor a görcsös akarás kicsit elengedte, fölnyitotta lassan a szemét, óvatosan az útra nézett. Mereven, távolbalátón és mozdulatlanul, amíg a harangszó hallatszott. Aztán ahogy a csend megszorította hirtelen és fájón, tudta, hogy ez a nap sem volt az, amelyre várakozott.

Kezét tétován a zsebébe dugta és megtalálta benne, amit keresett. Nem húzta ki rögtön, egy ideig tenyerébe rejtette, majd mint egy lassított felvétel, igen hosszan elnyújtott mozdulattal vette ki, és nézte-nézte valami belső látással meredően. S miközben nézte, a nap heve egyre zakatolóbb gondolatokat juttatott eszébe. Kezét hirtelen maga mellé ejtette, és mintha mellékes dolog lett volna az egész, vagy mintha elfelejtette volna, hogy fogott egyáltalán a tenyerében valamit, leejtette.

— Hát Te is megbocsátottál nekem, Olga! — kiáltotta némi keserőséggel. Ez a mondat nemcsak úgy véletlenül szakadt ki belőle. Hosszú hetekig viaskodott vele, mielőtt ki tudta mondani. És ettől megkönnyebbült. Tétován elhessentette szeme elől a lelkéből előbukkanó látványt, majd szinte ruganyos derékkal lehajolt és azt a percekkel előbb tenyerében tartott valamit, ami nem volt más, mint egy nagy, lapos hófehér kő, újra felemelte. Rajta öreges betűkkel az Olga név volt olvasható, s a név alatt talán egy láthatatlan írás, amit a kis öregasszony figyelmesen kibetűzgetett. Némi tünődés után megsimogatta és a családi kriptakőkeresztjéhez vigyázva elhelyezte.

A családi kriptá, amelyet legalább hat sírdomb vett körül, szokatlanul nagy területet foglalt el a városi temető belsejében.

A temetkezési hivatal már minden talpalatnyi helyet eladott, ezért újra és újra felszólította a hozzátartozókat, hogy amennyiben nem fizetik ki szeretteik sírhelyét, úgy azokat felszámolják. Ám ebben a régi temetőben nem volt olyan könnyű felszámolni a múltat. Az élők utolsó dinasztiai görcsösen védték e talpalatnyi földeket, mintha a jövő örök törvénye, a feledés ellen védekeztek volna ezáltal. Idő kérdése volt csupán, hogy mennyi időre. A város vezetői tudták ezt, s türelmesen várakoztak. Várakoztak ezekre a különös kis öregasszonyokra, akikkel nem tudtak mit kezdeni, akik őrizték a városka múltját, és akik sokszor igen kényelmetlenek voltak. Öreg urak is tartoztak olykor hozzájuk, mint valami hátországbeli vitézek, akik nagyokat morrantak, ha a város a „szent cél érdekében” fordulatot emlegette alantás tervei eléréséhez. S furcsa mód a girbegörbe utcák lakói e hátországhoz igazodtak, nem a szent célokat emlegetőkhöz. Talán ennek volt köszönhető, hogy a szocializmus igazságosságát a holtak soha nem engedték kívülről irányítottan maguk közt megvalósulni. Ellenkezőleg! Mint a valamikori őskeresztény katakombákban, úgy bújtak meg néma rebellisként a nagy példakép elődök gondolatai keresztfákra faragott neveikben. Ellenőrizetlenül!

Ám a lila hajú kis öregasszony sírkertje nemcsak a nagysága miatt volt figyelemreméltó, hanem a meglepő fehér, szürke folyami kavicsok miatt is, amelyek már-már alaktalanná tették a kriptá körüli valaha szabályos sírdombokat, és lassacskán elborították valamennyit. Gömbölyűen és hullámzóan szétterültek egy megzavarodott lélek megannyi segélykiáltásaként. Valamikor bizonyosan megfajthatók lettek volna, mert némelyiken számok, olykor betűk üzentek valakinek valamit, de ebben a városkában megtanulták az emberek, hogy jobb, ha nem tudnak semmit. Ezért a guruló és egyre gyarapodó kavicsok, mintha az alattuk fekvők sóhajtozásaitól vándoroltak volna erre és arra, élték különös életüket, megfajtetlenül. Szépek voltak önmagukban, bár egy ilyen keresztény temetőben kissé pogányul hatottak. Amúgy a temető azon részében, ahol a kis öregasszony ősei aludtak, csak igen-igen régi árnyak szellemei jártak, azok pedig minek silabizáltak volna a lélek különös üzeneteit. Őket mindez már rég nem érdekelte.

A kis lilahajú öregasszonyocská hirtelen elhatározással, mint aki jól végezte dolgát, a temető kapuja felé vette útját. Apró árnyéka súlytalanul lebegett utána, ahogy kifelé haladt.

— Olga! — mormogta félig magában. De nehezen bocsátottál meg!

— Mert nehezen kértél bocsánatot! — szölt a válasz.

S a gyönyörű arcú Olga vidáman nevetve maga alá húzta a széket. 1920 volt. A kertben a napsütötte lombok vidám árnyakat húztak a megterített asztal roskadozó gyümölcsös tállaira, a talpas poharak üve-

gére. Egyedül a zöld gyepre kiállított zongorát kerülték ki, mert az a hatalmas, tömött lombú diófák alatt állott.

Olga ott ült a zongoraszéken és kottái közül válogatott. Nehezen érte el a messzebb lévőket, mert felállni csak hosszadalmas munka árán tudott volna. Paralízises lába eltorzította, kicsavarta az egész alsótestét s a felállás olyan mély fájdalommal töltötte volna el, hogy a kottakupacot inkább ülve igyekezett maga felé húzni. Erős kezei támaszkodásban, zongorázásban megerősödött kezek voltak, és miután megtalálta azt, amit keresett, okos, szép barna szemeivel vizsgálódva tekintett körül. Észrevette a feléje siető Margitot.

Margit — ellentétben vele — apró termetű, széles arcú lány volt. Hosszú haját két copfban hordta. Félénk tekintete elárulta, nem közéjük való. Munkáslány volt a Peruc testvérek szövőgyárában. Apja részeges, önző ember, aki három lányával, vézna feleségével nemigen törődött.

Olgának segítségre volt szüksége a napok bizonyos óráiban, így ismerkedett meg vele.

— De jó, hogy eljöttél! — kiáltotta.

— Köszönöm, hogy eljöhettek, bár lehet, hogy nem kellett volna! Hirtelen fiatal férfihang köszönése hallatszott...

— Uramisten, de mennyire szerettem! Mit is beszélek itt, hisz újra bűn a bűnös gondolat, és hol találok annyi követ, amellyel újra és újra bocsánatot kérhetnék? Uram, vedd el tőlem az emlékeimet! Mindent vegyél el tőlem, amim maradt még, csak azt az egyet add vissza, azt az egyet! Amiért idejárom!

A kis öregasszony óvatosan kikerülte a poros, kavicsos út kis gyíkokskáit és eszébe jutott az a mese, amikor az Úristen találkozott egyszer az úton egy szomorú emberrel és megkérdezte tőle, miért szomorkodik.

— Mert rossz ember vagyok, és csak bánatnak születtem a családomnak. Az Úristen nem szólt semmit és némán gyalogolt tovább. Egyszer csak látta, hogy a szomorú ember kikerülte az úton araszoló bogarat, mire megszólalt:

— Bizony, Te igen jó ember vagy...

A kis öregasszonyt, ahogy ezt a gyermekkorából maradt történetet felidézte, tűnő pillanatig valamiféle öröm járta át. Nem tudott megszabadulni a kővel együtt attól a délutántól, amelyen az a köszönő hang megremegtette. Mert a fiatal hadnagy — akit ezen a napon ismertek meg mindketten — igen szép ember volt, kicsit sármos, kicsit nagyra törő, kicsit nagyon szegény. Minden nőnek csapta a szelet, aki ebből a szegénységből kihúzhatta, de azt a kertben ülők még nem tudhatták.

— Istenem, micsoda boldogság volt, amint a kezébe kapaszkodhattam, amint titokban felnézhettem rá a sétáinkon, amikor azt mondta nekem: „Kicsike lány!” Olga elvette tőlem! Uram Isten, micsoda lelkem van, hiszen Olga sohasem volt olyan, mint a többi. Életre szóló zuhanás kezdete volt mindkettőnknek az a

nap. A kő, az a kő tudja mindezt. És ráírtam a 10-es számot is. A tizediket!

A kis öregasszony véget nem érő monológjaival igen sok utcát kanyargott jobbra-balra, mire hazaért. Mielőtt elővette volna a kapukulcsot megállt a háza előtt, melynek öt ablaka az utcára nézett, de abból csak kettő most az övé. Valójában az összesnek tulajdonosa volt, a többit csak elbitorolták új lakói, a „minden mindenkié” nevében.

— Talán ezt is el kellene intéznem — gondolta. — De előbb a kövekről kell gondoskodnom. Az sokkal fontosabb. Feltétlenül kell találnom újabbakat! A bűnbocsánatért.

Hirtelen eszébe jutott a városkát átszelő folyóparton omladozó malmok sora. Gyerekkorában, mikor fürdőzött, gyönyörű, nagy lapos és csiszolt köveket látott a parton. Még a színükre is emlékezett. Sőt, újra hallotta azokat a gyerekkori énekeket, amelyekkel egymást csúfondárosan összepárosították. Dúdolva tette be maga után a kaput. És tudta, hogy holnap Terussal kell számot vetnie. Ő még hátra van, s talán már senki. Ha addig nem jut eszébe más, akkor az nem is számít véteknek. Akkor csak a találkozás ünnepére kell készülnie. Minden áldott napon...

Lefeküdt az ágyára, s miközben behunyta a szemét, arra gondolt, hogy a holtak tava körül bolygó lelkek közül egyre kevesebb jár vissza hozzá számon kérni valamit. A holtak tava ma már nem ijeszti meg, mint gyermekkorában. Akkor rettenetesen félt tőle, és esténként azért rimánkodott, hogy őhöz visszazárna térjen onnan senki. Ma már tudja, hogy milyen jó lenne, ha felkeresnék. Legalább volna kivel beszélgetnie. Végre tisztázni lehetne a dolgokat valakivel.

Mielőtt hosszú álomba merült volna, a fia fényképére nézett. Mindig ezt tette, minden lefekvés előtt. Talán ezért voltak ezek az álmok olyan szomorúak, hogy felébredve arra gondolt: De jó lenne az ágyban maradni, ahová valaki be is ágyazhatná őt, legalább soha nem látszana ki a puhaság alól és a díszpárnák a megvetett ágyon mindenkiel tudatnák, hogy ezt az ágyat soha nem kell már kibontani.

* * *

A hajnali eső keltette fel mély és álomtalan álmából a lilahajú kis öregasszonyt. Frissnek érezte magát, ezért rögtön összeszedelődködött. Hallotta, hogy esik, de úgy emlékezett, hogy neki nincs esernyője, mert azt ők soha nem engedhették volna meg maguknak. Ezért csak úgy, egyetlen szatyorkával lépett ki a nyirkos hajnalba. Ugyanilyen volt az a nap is, amelyen azzal a csendőrörmessterrel kirándulni ment, aki később a férje lett. Csak mentek, mentek az esőben, ha már egyszer azt a kirándulást megbeszélték, miközben igen félt ettől a katonás embertől. Az arcára már nem em-

lékezett, csak arra, hogy ez a furcsa ember nem tudott magyarul, mert félig román szülőktől származott, ámbár az is lehet, hogy a csendőrségnél csak vezényszavakat használtak, s ezért hallgatott olyan sokat. Amikor udvarolt, csak fél szavak buktak ki a száján, ő pedig nem merte megkérdezni a végüket. Szegény jó anyikája erőltette a dolgot, meg hát maga is látta, hogy az a félbemaradt álom soha nem folytatódhat és még kész szerencse, hogy neki ennyi is jutott. Így csak mentek abban az esőben, ő pedig nem merte mondani, hogy mennyire fázik, pedig mindene reszketett. Ebben a nagy reszketésben, mint valami büntetés jött rá az emberi szükség, olyannyira, hogy már mindene fáj, sőt a hasa külön fájdalmat küldött az agyába, szinte olyanokat, amilyeneket mostanában érez, és ekkor a csendőrmester ránézett és ráérezett a dolog lényegére. Botjával hirtelen előre irányt mutatott, majd tőszavakban azt kiáltotta:

— Előre, egy-kettő-három!

Ő a megaláztatástól, szégyentől és a megkönnyebbülés boldogságától guggolt le az esőben a kijelölt fa mögé. A múlt esője és a jelenlegi valahogy egy és ugyanak tűntek. Amint kiért a városból az is eszébe jutott, hogy talán nem jól tette, hogy férjének a nevét csak olyan találomra felszedett kőre véste fel, bocsánatkérésül, amiért annyira nem szerette. Mert hálásnak kellett volna lennie a haló poraiért is. Drága gyermekét tőle kapta. Az a gyermek csak az övé volt. A másíknak semmi köze nem volt hozzá, mert nem engedte. Senkinek nem volt hozzá semmi köze! Ez egyedül az ő boldogsága volt.

— Drága jó fiam, drága fiam! Hogy szeretted a cseresznyét! Pont ilyen nagy szemű cseresznyét kértél még a halálos ágyadon is, mint ez itt, amelyik a fára száradt. Drága fiam, ha találkoznunk, szedek neked erről a fáról, amennyit csak akarsz. Addigra kivirágzik újra.

A kis öregasszony a folyó partján haladva lassan elérte azt a kigondolt régi malmot. A gyermekkorit. Ruhája az esőtől ráta-
padt testére, és most lehetett igazán látni, hogy micsoda madár-
csontú kis öregasszony.

Boldogan lépett bele a hideg vízbe, fiatal lányként hajlongott és szedte-szedte a kerekébbnél kerekébb, folyócsiszolta köveket. Rátalált a mondóka ízére is, és a nehéz szatyrot ennek ritmusára vitte hazafelé. Tűz volt a teste mire a kaput kinyitotta. És a reggel elöntötte világosságával a várost.

* * *

Uradat, Istenedet imádd és csak neki szolgálj!... Ne ölj! Ne paráz-
nálkodj! Ne... Ne... ugye én egyiket sem tettem igazán, URAM?
És megengeded a mai napon, ha ezt az utolsó követ is leteszem, ha
bocsánatot kértem a Terustól, hogy... De minek is kimondanom,
Te úgylis tudod. De hát, hogy is tudok bocsánatot kérni attól, aki

meghalt? És a bűnre sem emlékszem már igazán. És melyik parancsolat számát véssém Terus a Te neved mellé, ha nem tudom, hogy melyik ellen vétkeztem? Nem lehet, hogy most, a cél előtt ne emlékezzem rá. Istenem, engedd meg, hogy emlékezzem!

Véletlenül a tükörbe nézett. Megdőbbsent. Nem értette először, mi lett az ő gyönyörű hajával. Ki tette ezt vele? És kié ez a bőhócmaszok ott? Tétován a fény felé tartotta a vakotás tükröt és meglátta benne Terust is, aki mondott valamit, azt mondta, amit ő maga eddig keresett: Szeresd felebarátodat, mint Tenmagadat. Mint a villám hasított belé a felismerés! Ezt nem tartotta be sosem! Talán ez volt a legnagyobb vétke egész életében! Valamennyi kőre ezt kellett volna vésnie! Ezért nem sikerülhetett soha a negyven éve várt találkozás, mert ő ezt elfelejtette! Lázasan nekiállt keresni az esőáztatta szatyorban azt a követ, amelyre az egész mondatot ráírhatja. Kiborította a szobapadlóra az összeset, és kiemelt közülük egy óriásit. Fogta a régimódi tintásüveget, és tűzégette testtel, remegő szájszéjjel nekiállt ráírni a szeretet legfőbb parancsát. Élete főbűnét, amely ellen minden nap vétkezett. Amikor végzett, megfordította, és gondolkodás nélkül folytatta az írást egy névvel: Margit. Szembenézett a csupa nagybetűvel és érezte, talán semmit sem így kellett volna...

Verejtékes ruhában, kezében a gyónás kövével elindult a temető felé. Sietett, mert a déli harangszó idejét nem késhette le. A kis öregasszony elhaladt a kopott házak sora előtt, amelyeknek valamennyi lakóját régről ismerte, olyan régről, hogy már nem is volt érdemes rá visszaemlékeznie. Kis idő múltával el is érte a főutcát keresztező bekötőt, amelynek végét a temető kapuja zárta el. „Feltámadunk” — volt olvasható a rozsdátté vasrácsos kapu fölött. És ebben sem volt semmi szokatlan, meglepő, mert valamennyi dunántúli kisvárosban ez volt a temetők felirata. A kis öregasszony fölnevezett erre az életét egyetlen értelemmel megtöltő mondatra és elmosolyodott. Mosolya beragyogta szív alakú kis arcát, szeszínű szemét, apró bölintásait. Úgy bölintgattott, mint akinek bizonyossága van.

A temetőkapu mögötti téren haladt, amikor elállt az eső és hirtelen kisütött a nap. Szivárványragyogásban érte el a családi sírboltot és mielőtt a harangszó elkezdődött volna, nehézkesen felmászott a kővel borított sírdombok tetejére és körülnézett. Középre tette a szeretet parancsának követ, amely körül gyönyörűen, esőmosta hófehéren ragyogtak eddigi életének bűnbánat-kövei. Láztól rázkódó teste hirtelen annyira elgyengült, hogy le kellett ülnie. Mintha puha, meleg ölbe hanyatlott volna, úgy dőlt hátra, bele a kövekbe.

És amire a városon keresztül ideszállt az öregtemplom nagyharangja, az orgonákkal teli út végéről régen várt boldogságos fia is megérkezett.

A szivárvány kapuja lassan csukódott be utánuk.

Legenda Cs. Szabó Lászlóról

ALBERT ZSUZSA

Czigány Lóránt, Hunyor Katalin, Karátson Endre, Lengyel Balázs, Nagy Pál, Papp Tibor és Sárközi Mátyás története.

II. rész

Albert Zsuzsa

Cs. Szabó László 1951-ben került Londonba, olaszországi tartózkodások után, Czigány Lóránt Szegeden kezdte az egyetemet, és ha jól tudom, két évet végzett ott, aztán 56-ban elment, és egyenesen Angliába került. Itt nyilván előbb-utóbb összetalálkozhatott Cs. Szabó Lászlóval, mégpedig bizalmas közelségbe is kerülhetett vele, minthogy a hagyatékát ő hozta haza, aztán a műveinek a bibliográfiáját is ő készítette, és a londoni magyar Szepsi Csombor Körben, gondolom, együtt is dolgozhattak.

Czigány Lóránt

Igen, előbb vagy utóbb találkozni kellett Cs. Szabóval. Ez inkább előbb volt, mint utóbb, mert még csak egy pár hónapja voltam Oxfordban, mikor lejött megnézni a fiatalokat, akik odakerültek mint egyetemisták. Akkor mindnyájan huszonek-huszonhárom éves daliák voltunk, engem is bemutatott neki, nagyon emlékezetes volt, mert rögtön azt mondta: „Á, te vagy az a híres!” Teljesen meg voltam rökönyödve, hogy mi rossz fát tettem a tűzre, és aztán kiderült egy idő után, hogy Csé tudott arról, hogy én az Új Látóhatárnak, illetőleg akkor még Látóhatárnak a régi számaint elkértem a szerkesztőségtől, és Cs. Szabótól kérdezték meg, hogy ki az a Czigány Lóránt, érdemes-e neki elküldeni. Így találkoztunk először, és utána rendszeresen érintkeztünk, leggyakrabban a későbbi szakaszban, amikor én az irodalomtörténetemet írtam. Tudniillik Csé két lábon járó lexikon volt, mindenkiről tudott valami személyes anekdotát, ami hasznos volt. Véletlenül egyszer Krúdy Gyulát is látta, vagy bemutatott neki, mint fiatalembert, és ennek nagyon örültem, mert ennél messzebbre visszanyúlni nem lehetett a magyar irodalom huszadik századában. Amikor nyugdíjas volt, ő is otthon dolgozott, erre is volt egy jó kifejezése: *nyemi* — nyugdíjas emigráns magyar író. Azt mondta, mi mindnyájan *nyemik* vagyunk. S ezen elnevetgélünk délutánonként, ahogy beszélgettünk telefonon. Én általában azért hívtam fel, hogy mit tudom én, hogy is volt Németh Lászlóval ekkor meg ekkor, ő pedig azzal, hogy

most már a könyvtárában olyan hegyek nőttek, hogy nem tudja megnézni Kabdebó Lóránt Szabó Lőrinc-monográfiájának a harmadik kötetét, úgyhogy lennék olyan szíves én levenni a polcomról.

Albert Zsuzsa

Maga egyetemen tanított, meg könyvtárban dolgozott, ő meg a Rádióban. Az jobb volt neki? Idősebb volt már, azért?

Czigány Lóránt

Is-is. Csé negyvenhárom éves volt, mikor kijött, és akkor már nem lehetett átváltani... Persze, ő tanított itthon egyetemen, megvolt hozzá a nyelvtudása is, de az angolszász egyetemi életformában nem volt járatos, és az ő korában ebbe már nagyon nehéz lett volna belekapcsolódni, kivéve, ha világhírű természettudós valaki.

Albert Zsuzsa

Lehetett rá támaszkodni, s az embernek erre nagy szüksége volt, itt is és ott is.

Nagy Pál

Nekünk annál is inkább nagy szükségünk volt rá, mert mint mondtam, nagyon kevés jelentős magyar író élt idekint.

Papp Tibor

De néha kifakadt azért. Nem nagyon szerette Szentkuthyt, és amikor a Műhely Szentkuthy-száma megjelent, nem sokkal utána megjelent egy esszéje, a Mikes Kelemen Kör adta ki a könyvet, az a címe, hogy *Nyugati magyar irodalom*, s az esszében a következő olvasható: „holmi marcipán partizánok felpattannak a Malév gépre — ezek voltunk Pali meg én —, elmennek Budapestre, és ott egy zsúrfiúból nagy írókat csinálnak.” És egy kis csillaggal alul megjegyzi: persze, a különszámaik között van nagyon értékes is, a Weöres Sándorné meg a Füst Miláné. Ezt is Csé javára írom, hogy az ilyen kis szurkálódást is nem nagy dörgevelmesen, hanem szelívesen tette.

Nagy Pál

Szelívesen csinálta, és ez köztünk akkor természetes volt. Amikor személyesen találkoztunk, akkor is csipkelődtünk vagy vitakoztunk egymással. Szóval az irodalmi élet odakint sok mindenben hasonlított a hazaihoz, de szerencsére egy-két dolog nem volt jellemző rá: a marakodás, a gyanakvás, a rágalmazás odakint talán kevésbé volt divat, tehát jobban lehetett még kényes kérdésekről is beszélgetni, különösen Cs. Szabóval, aki rendkívül türelmes, toleráns ember volt.

Albert Zsuzsa

Egyébként nekünk is szükségünk volt ilyen nagy öregekre, például ott volt Keresztury, akihez lehetett fordulni, ott volt Illyés, vagy Csorba Győző Pécsent. De beszéljünk arról is, milyennek látták őt akkor, mikor kezdetben találkoztak vele.

Papp Tibor

Amikor mi megismertük, már angol úriember volt. Nem tűnt ki-mondottan magasnak. Emlékszem, voltak olyan előadások, vagy

olyan helyzetek, hogy mindenki ingujjban ült, Cs. Szabó zakóban, nyakkendővel, nem mereven, hanem hát egy bizonyos tartással, és voltak jellegzetes mozdulatai. Az egyik az volt, hogy fölemelte a jobb kezét, és a mutatóujjával a jövőbe mutatott, felhívta valamire a figyelmet. Egymás között, mikor az ifjabbak viccelgettek, azt mondták, hogy na, osztályfőnök úr már megint felemelte a kezét.

Albert Zsuzsa

Milyen volt otthon? Lezserebb, vidámabb?

Sárközi Máttyás

Ott már pulóveres volt és nem sötét öltönyös, nyakkendőös. Amíg élt a felesége Bözsi, voltak csipetkés bableves partik, harminc-negyven ember ott a régi istállóban a könyvek között bóklászott, és vagy leöntötte magát bablevessel, vagy nem. Londoni entellektüelekből állt a baráti köre. Gyakorta voltam nála csak úgy, négy-szemközti beszélgetésre is, amikor elemeztük a novelláimat. Azt mondta, hogy érdekesek azok a novelláim, amiket felcsipegetett élmények alapján írok, a londoni proletárról, a londoni kiskocsmákról, a piszkos étkezdékről, ahová én akkoriban jártam. Írjak több hasonlót. Ő ilyen helyekre nem jutott el londoni emigrációja alatt, be nem tette a lábát egy birkaszír szagú kiskocsmába, ahol melósok ültek malterfoltos ruhában. Csé olasz éttermekbe járt londoni élete során is, mert az olasz kosztot nem hagyta cserben soha.

Róma volt a nagy szerelem, és Firenze, ahol szintén élt, friss emigránsként, és Olaszország, ahonnan őt tulajdonképpen elcsábította a BBC. Nem jelentkezett a BBC-hez, hanem 1951-ben felvették vele a kapcsolatot, és felajánlották neki, hogy költözzön Londonba. Rossz körülmények között élt, idegenvezető volt, tehát a fix állás, a BBC-s tisztességes fizetés nagyon csábító volt számára. Mint a *Doveri átkelésből* tudjuk, egy kis angломánia is volt benne, és tisztelte az angolok összes jó tulajdonságait, csak hát a kosztjukat nem szerette, és az időjárásukat.

A kis házát rendkívül lakályosan rendezte be. Kívül, mint ő mondotta, ferencjózsef sárga volt, K. und k. sárga. Bent a hálószobában, ahova be lehetett kukkantani, az ágy fölött függött Kandó László Cs. Szabó-portréja. Kandó László kollegája volt a budapesti Képzőművészeti Főiskolán. Nagy vastag keretben volt ez az olajkép, és amikor Cs. Szabó már nagyon gyenge és nagyon beteg volt, egy éjszaka leszakadt. Majdnem agyonütötte az író. A vállára esett, ami kék-zöld volt napokig. Valaki egyszer behatolt Cs. Szabó budapesti lakásába, ahol annak idején mindent otthagyt, a dedikált kedvenc könyveit, az összegyűjtött klasszikusokat, régi magyar ősnymtatványokat, képeket, személyes tárgyakat, hogy ne vegyék észre, ő most disszidálni fog. Valaki oda bejutott, amikor a lepecsételt lakásban leltároztak, és kilopott egy-két dolgot Csének. Kijuttatta többek közt Kolozsvár egy régi fametszetű látképét, és Kolozsvár egy akvarell madártávlátú képét. No most, Csé azt mondta annak az illetőnek, aki

kihozta ezeket a képeket a lakásból: Jaj, a másik falon volt egy bekeretezett plakát, inkább az kellett volna! Amikor első feleségét, Nagy Katót elvette, Nagy Endre, a kabarés, szép nászajándékot adott nekik, egy bekeretezett plakátot Toulouse-Lautrectől. Eredeti litográfia volt, amit Nagy Endre Párizsban, 1902 táján az utcán szerzett. Megtetszett neki ez a Toulouse-Lautrec litográfia, és azt mondta a plakátragasztónak, hogy itt van öt krajcár, adja nekem az egyik plakátot. Ezt ajándékozta a fiatal párnak, s ez ottmaradt a lakásban. Isten tudja, hogy hol van most, de körülbelül 20 000 dollárt ér. És Cs. Szabó, aki mindig nagyon anyagi-as volt, panaszkodott, hogy inkább ezt hozta volna ki a jó barát!

Albert Zsuzsa

Persze, ő erdélyi származású volt, azért hozták ezeket a metszete-
ket neki...

Sárközi Mátyás

Cs. Szabóról mindig minden rosszul van a lexikonokban. Először is nem Csíkcsekefalvi az előneve, hanem Csekefalvi. Másodszor Budapesten született és nem Erdélyben. Csak egész kisgyerek korában kivitték Kolozsvárra, és amíg az nem vált Románia részévé, addig ott nevelkedett. Az édesapja székely, az édesanyja szász származású. Ő nagyon jól tudott németül, és azt hiszem, Hann-leány volt az édesanyja, aki ottmaradt Kolozsváron. Élete végén azt mondta, hogy nem megy már az utcára, mert a boltokban románul kell beszélni.

Hunyor Katalin

A mi barátságunk később kezdődött, mert mi 1975-ig nem Európában, hanem Dél-Afrikában voltunk, és 75-ben kerültünk vissza, méghozzá Svájcba, Luganó mellé. Abban az évben Cs. Szabó ott nyaralt Szőnyi Zsuzsáékkal Kerényi Magdánál Asconában, és általában ismertük meg, mert áthozták egyszer vendégségbe. Akkor már beteg volt, de még nagyon aktív. Attól kezdve rendszeresen járt hozzánk, amíg Luganóban éltünk, jött nyaralni. Mindig dolgozott. A nyaralás azt jelentette, hogy reggel nyolckor leült dolgozni, délelőtt egy félórás kávészünet, utána visszaült dolgozni, ebéd után letette a ceruzát, és azt mondta, hogy most van a szabadság! Akkor kirándulni kellett, valamit megnézni, mert olyan nem volt, hogy valami ne történjék egy nap.

Sárközi Mátyás

1960-tól 70-ig minden évben elmentem a Mikes Kelemen Kör őszi tanulmányi napjaira. Cs. Szabó rendszeresen szerepelt, olyan nagy nevekkel együtt, mint a Svájcban élő klasszika-filológus Kerényi Károly, vagy a művészettörténész Deér József. Rendkívül színvonalas tanulmányi napok voltak, érdemes volt odamenni, s ez volt a nagy dzsembori, ahol találkozott a nyugati magyar első és második generáció, a sok fiatal, aki 56-ban kiment, akiktől Cs. Szabó kezdetben tartott, aztán megbarátkozott velük. Egyrészt attól félt, hogy „húszezer magyar író Nyugatra tart”, másrészt azt hitte, hogy

ez a nemzedék, beleértve a saját fiát is, agyomosásban részesült a kommunista időkben, és már nem tudja, hogy hol lakik a Jóisten. Aztán örömmel tapasztalta, hogy mi sokkal kiegyensúlyozottabb politikai nézeteket vallunk, mint a régi emigráció szélsőségei.

A Rádiónál az esszéírás és a kulturális témák monopolizálása mellett Cs. Szabó előjoga volt, hogy a nagy sztár-interjúkat ő készítse az olykor-olykor kilátogató magyar nagyságokkal. Ebből egy nagyon jó kötet is megjelent *Két tükör közt* címmel. A végén vele is van interjú, de beszélgetett Ottlikkal, Illyéssel, Weöressel, Pilinszkyvel. Innen derült ki, hogyan ejti a nevét Weöres Sándor. „Kedves Sándor, itt ülünk a BBC stúdiójában, elsőnek azt kérdezném meg tőled, hogy ejted ezt a különös régi magyar ortográfiával írott nevedet?” Mire megszólal Weöres Sanyika és azt mondja: „Vörös, mint ökor.” De ugyanilyen híres a Pilinszkyvel vagy Ottlikkal készített interjúja is. Ha ő valamiről írt, az részben személyes impressziókból merítkezett — emlékszem, levitette magát velem East Bergholtba, hogy Constable szülőhelyét és lakóhelyét megnézzük. Akkoriban egy nagyon kicsi autóm volt, és amikor Csé beleült, a rugók megereszkedtek egyik oldalon, de szerencsésen lejutottunk Londontól elég messzire. Azon a helyen akart állni a folyóparton, ahonnan Constable látta a távoli falu templomtornyát, és azt lefestette. Szóval, személyes impressziókhöz fűzött asszociációkat, és ilyenkor néha magyar vonatkozások is előkerültek.

Hunyor Katalin

Rendkívül fegyelmezetten dolgozott állandóan. Sokan kérdezték, hogy miért nem jön haza. És én is megkérdeztem, amikor már nagyon gyakran jártam Magyarországon, hogy nem jönne-e egyszer, hazahozom autóval. Akkor nagyon határozottan azt mondta, arra kér, ezt a témát ne említsem. Ő fogja tudni, hogy mikor jön haza, Lóránt azt hiszem emlékszik erre...

Czigány Lóránt

Igen, ez nagyon fontos és központi téma volt Cs. Szabó későbbi életében. Tudniillik én is jártam az anyanyelvi konferenciákra, ezt nagyon sokan rossz néven vették tőlem. Főként én biztattam a hazautazásra: Nézd, Laci bátyám, ha te nem mégy haza, az rendben van. De az, hogy egy generáció felnő anélkül, hogy egy sort olvasott volna tőled, az egyáltalán nincsen rendben. S akkor eszelte ki azt a dolgot, hogy előbb valami feltételt szab. A feltétele az volt, hogy először valamelyik művét jelentessék meg. Írt egy Dickens-esszét, hogy azt a Nagyvilág közölni fogja. És hát az ugye, ahogy Magyarországon akkoriban mentek a dolgok, mindenféle stádiumban volt, hírnökök jöttek pihegve, például Boldizsár Iván megsúgta, hogy kérlek, nem kell aggódni, mert már minden hivatalos akadály elhárult... Szó mi szó, az a lényeg, hogy a Dickens-esszé tényleg megjelent, de sokkal később, már a nyolcvanas évek elején.

Hunyor Katalin

Akkor, két részletben, mert ő közben még azt is megírta, hogy a Dickens napló már nem az, ami eredetileg volt, amit elküldött a Nagyvilágnak, hanem egy sokkal hosszabb esszé lett belőle, tehát ő csak akkor jön haza, ha mind a kettő megjelenik. Úgyhogy az egyes és kettes számban jelent meg. Ez volt az egyik. A másik: meghívták, hogy a Képzőművészeti Főiskolán, ahol azelőtt tanított — Somogyi volt akkor a rektor — tartson előadást. Erre emlékszik, Lóránt? Itt volt Maga akkor?

Czigány Lóránt

Nem voltam akkor itthon, de az előadás olyan bon mot-val kezdődött, ami az egész világot bejárta. Cs. Szabó férfias bariton hangján azt mondta: „Az utolsó órán ott hagytam abba, hogy...” Az utolsó óra ugye harmincöt vagy negyven évvel azelőtt volt.

Hunyor Katalin

Én ott voltam azon az előadáson, felejthetetlen volt. Úgy tele volt a terem, hogy még a lámpákon is lógtak. Ő mindig szabad előadást tartott, tehát nem olvasott, még jegyzet se volt a kezében, és egy óra húsz perc után megállt, azt mondta, hogy most itt volna egy logikus befejezés. De ha nem unják, akkor tudom folytatni. Óriási dübörgés, taps és ordítás, hogy folytassa. Tulajdonképp két óra tíz perccel beszélt szabadon, szünet nélkül. Csodálatos előadás volt. Azt akarták, hogy folytatása is legyen, és a következő évben leadjon egy egész szemesztert. De ezek a dolgok elakadtak. Tulajdonképpen nem tudunk soha rájönni, hogy mi történt. Több verzió is volt, hogy az előadás túl jó volt, féltékenység, egyebek. Szóval nem került rá sor, amit ő nagyon sajnált.

Czigány Lóránt

Ő nagyon hangsúlyozta, hogy ez magánjellegű látogatás, Illyés Gyula meghívására, főiskolai előadást tartani. Ez az emigráció felé nagyon kellett. Ugyanakkor azért a hivatalosság is felkereste. Ennek, ha nem is voltam jelen, valójában tanúja voltam, amikor hölgyek nélkül Cs. Szabó és Szabó Zoltán nálunk vacsorázott. Ez volt a „vallató vacsora”. Tudniillik Szabó Zoltán valahogy „nem volt teljesen képben”, és rossz néven vette Csétől. Csé beszámolt Zoltánnak arról, hogy zajlott le a látogatás, és Zoltán rákérdezett, volt-e valami hivatalos találkozás, vagy valami hasonló. Akkor Cs. Szabó már a szék élén ült, mint egy diák, aki most készült a feleletre, s mondja, hogy kérlek szépen, igen, volt, Aczél a Parlamentben fogadott. Kölcsönös tájékozódás volt. Mi is tudtuk pontosan, hogy ki Aczél, és mit csinál, Aczél is tudta pontosan, hogy ki Cs. Szabó, még azt is tudta, hogy mikor, miért maradt kinn 1948-ban. Egyszer Csé idézi Aczélt, idézőjel nyílik, és tegeződve szólal meg Aczél Csé idézeteiben. Zoltán letette a kést és a villát, és azt mondta: „ki tegezett le kit? kérlek szépen.” S akkor Csé azt mondta: „Aczél tegezett le engem, mondván, hogy *ebben* az épületben ő az idősebb.”

Amikor sanyarú anyagi körülmények között vidám művésznymorban tengődtem Londonban, az első segélynyújtása az volt Csének, hogy behívott engem olvasni! Írta a húsz-, harmincperces rádióesszékét és tudta, hogy egy hangra a szöveg még az ő zseniális előadásában is talán kicsit monoton lesz, tehát meghangszerelte két-három hangra. Általában a fiával szeretett együtt olvasni, akinek mint oxfordi, majd bristoli egyetemistának szintén jól jött egy kis extra zsebpénz. Az előadás a Bronte nővérekről szólt, Charlotte Brontéról és Emily Brontéról. Én meg voltam szeppenve, nem olvastam még soha rádió stúdióban semmit. Ültem a vastag üvegfal mögött, kint tettek-vettek a technikusok, különböző színű lámpák gyúltak ki — és én ott ültem Cs. Szabóval, olvasni kellett, hiba nélkül. Szerencsére nem élőben, hanem felvétel volt. Én voltam az első mondata, első szavainak felolvasója és azt mondtam: „Amely”... Aztán rájöttem, hogy nem az van odaírva, hogy amely, hanem Emily, Bronte keresztneve, Emily Bronte. Én pedig azt olvastam, hogy „amely”. Mire Cs. Szabó a szívéhez kapott és lefordult a székről, s láttam, hogy engem soha többé nem fognak ide behívni. De azután összeszedtem magam, úgyhogy a végén azt mondta: „Először azt hittem, hogy megüt a guta. Szerencse, hogy nem élő adás volt. Majd máskor is behívunk.”

Czigány Lóránt

Szabad lenne most itt, nyílt színen, kedves Kati, magával idézőjelben „leszámolni” Csé halálával kapcsolatban? Nem tudom, emlékszik-e rá, mikor a kórházban volt...

Hunyor Katalin

Ott voltam végig.

Czigány Lóránt

Ezért nyilván jobban emlékszik rá, hogy amikor meghalt Szabó Zoltán, pár héttel vagy hónappal előbb...

Hunyor Katalin

Pár hónappal előbb. Akkor nem volt még kórházban, mikor Szabó Zoltán meghalt.

Czigány Lóránt

De Szabó Zoltán halálhírét mégiscsak a kórházban tudta meg. Maga tapintatból — mert Csé már akkor nagyon beteg volt — nem mondta meg neki, hogy meghalt, és egy pillanatig én is úgy gondoltam, hogy ez helyes, tényleg minek ezzel keseríteni az utolsó perceit. S akkor hirtelen eszembe jutott, Pesten látogatók járnak be hozzá... Mondtam Magának a telefonba, hogy nem lehet nem megmondani, furcsán jönne ki, hogyha Pesten Csoóritól hallja például, hogy Bretagne-ban Szabó Zoltán meghalt. S akkor Maga megmondta neki, és itt megint a Csé-tartás derül ki, hogy mint hallottam, azonnal kondoleáló levelet diktált halálos ágyán az özvegynek.

Hunyor Katalin

Ez az egyetlen, amit leírtam, az utolsó két napját. 48 órával a halála előtt mozdulatlanul feküdt, félig alvó pózban, már mindenhol csövek voltak benne. Azt hittem, alszik, amikor meghozták az Európa Kiadóból egy írásának a kefelevonatát, mert ahhoz ragaszkodott, hogy minden kefelevonatot ő javítson ki. Azt mondta, legyen szíves olvassa föl. Ő nem tudott olvasni már, a kezeit nem tudta mozdítani. Elkezdtem olvasni a kefelevonatot, és meg voltam győződve, hogy nem hallja, mert csukott szemmel feküdt, egyenletes lélegzéssel, azt hittem, hogy nincs is magánál. Egyszer csak megszólalt, elég erős hangon, s azt mondta: Álljon meg! Van itt egy pontosságvesztő? — Mondom: Igen, van. — Jól van, menjen tovább. Ez 48 órával a halála előtt volt. Ezt nem lehet elfelejteni. Ez a fegyelem, ami végig benne volt a munkával kapcsolatosan, de egyáltalán...

Albert Zsuzsa

Néhány könyvét átnézegettem, most éppen az *Ország és irodalom* című, a Nagy Imre Intézet által kiadott könyvet, amelyben azt figyelhettem meg, milyen fontos volt neki, hogy itthon mi van. Az, hogy külföldön élve mit tud segíteni.

Czigány Lóránt

Hunyor Katalin elkészítettük Cs. Szabó bibliográfiáját, s bizonyos dolgok kiderültek ebből a bibliográfiából. Nézegettem a tételeket, és azt mondtam magamban: hiszen ebben benne van egy teljes könyv anyaga Shakespeare-ről! Több se kellett Csének, így született a Shakespeare-kötet. A másik téma pedig az volt, és a mai napig sajnálom, hogy még mindig nem jelent meg, hogy nagyon kombattáns hangvételű cikkei voltak az ötvenes évek irodalmi életéről a Hungária című müncheni lapban. Nagyon civilizáltak voltak, mert ő mindig olasz párbajtőrrel vívott, és csak oda szúrt, ahova kellett, máshová nem, a lábára sem lépett senkinek. Amikor mondtam neki, hogy össze kellene állítani ezeket is, mert nagyon jó kortörténeti dokumentum az ötvenes évekről, akkor azt mondta elgondolkozva: ezt majd a halála után kell... Azóta sem foglalkozott vele senki, pedig nagyon érdekes lenne.

Mivel alkalmazásban volt a Rádiónál, ott megkapta a „házi feladatot”, ahogy mondtuk, mert amiről írni kellett tíz percet, az házi feladat. Elkészítette, és akkor rájött, hogy van benne egy-két dolog, ami jó, kibővítette, megjelentette, és mikor kötetben közölte, tovább bővítette.

Sárközi Mátyás

Cs. Szabó kitalált egy kérdezz-felelek kvíz játékot. Angliáról kellett mindenfélét tudni, és volt egy házi csapat meg egy vendégcsapat. A vendégcsapat belőlem állt, valamint egy báró Bornemisz Gyula nevezetű derék arisztokratából, aki hallatlanul művelt ember volt, s Angliáról mindent tudott. 1947 óta élt Angliában. Csé így kezdte: Na Sárközi, ez neked könnyű lesz, te afféle irodalmár ember vagy. Melyik angol írók kezdték a pályafutásukat orvosként? Hát én nagy műveletlenségemben nem tudtam egyet

sem. Cs. Szabó emiatt majdnem kizárt a barátságából. Elvárták egy író fiától, és egy másik író unokájától, hogy ilyen apróságokat azért tudjon, miszerint Keats és Maugham orvosok voltak. Egyébiránt azt a kvízt egyszer majdnem elvesztettük, merthogy azt kérdezték tőlünk, hogy melyik a világ leghosszabb fűrt alagútja. S ellenfelünk a házi csapatban Határ Győző volt, akinek az eredeti foglalkozása építész. Rá is vágta, hogy a Simplon! Elfelejtette, hogy a kvíz játék Angliáról szól. S én tudtam. Mert előző nap olvastam egy újságban, a Jóisten megsegített, hogy Európa leghosszabb fűrt alagútja a londoni Metró északi vonala.

Albert Zsuzsa

Említettük, hogy a hagyatékát Maga hozta haza többek közt Szabó Zoltánéval meg másokéval együtt. Most Sárospatakon van?

Czigány Lóránt

Csé a könyvtárat az én tanácsomra Sárospatakra küldte le. A következő volt az indoklás: azért, mert könyveinek nagy részéhez itt Pesten hozzá lehet jutni, de vidéken nem. Természetesen az emigráns irodalom egy részéhez akkor még nem lehetett hozzájutni Pesten se olyan könnyedén. Emellett van egy külön-gyűjtemény is a londoni kiállításokról, nagymennyiségű katalógus, mindnek ritkaságértéke van.

Hunyor Katalin

Az első itthoni látogatása alkalmából elvittem Sárospatakra, mert Ujszászy Kálmánnal akart találkozni. Sétálgattak a kertben, Ujszászyéknak a kertje mellett van közvetlenül a sárospataki temető. Egy kiskapun át lehet menni a temetőbe, nagyon szép temető, gyönyörű régi gesztenyefákkal. Csé megállt és azt mondta: itt kellene feküdnöm. Természetesen a kollégiumban és a nagy könyvtárban is voltunk, és mikor megállt a könyvtárban és körülnézett, azt mondta: igaz, ide kell jöjjön a könyvtár. Amiről már Londonban is szó volt.

Czigány Lóránt

A kéziratok, levelek pedig kerüljenek a Petőfi Irodalmi Múzeumba, mert az kutatási szempontból fontos. Csak el kellett dönteni, hogy mennyi ideig legyen a levelezés zárolva. Azt hiszem, a századik születésnapjáig zároltuk, tehát 2005-ig.

Hunyor Katalin

Azt hiszem, Lóránt egyetért velem, hogy ő kíváncsi ember volt. Rendkívül szerette, ha kap híreket, hogy mi történik itthon. Mindig nagyon sok levél jött, mindenféle nyomtatványok. Volt egy kis hokedli a reggeliző asztal mellett, ott szortírozta azonnal a leveleket. Amit el fog olvasni, az került egy bizonyos helyre, és szemétkosárba is kerültek dolgok, és voltak olyanok, amiket egyenesen le kellett vinni a lenti könyvtárba, tulajdonképp a süllyesztőbe. Egy nap jött egy rendkívül vastag levél, amit kibontott, kinyitotta, megszámlolta a lapokat, visszatette a borítékba, és a süllyesztő című helyre tette. Megkérdeztem, hogy lehet, hogy ezt a levelet

nem akarja elolvasni? Azt mondja: Jegyezze meg, hogy egy gépelt levél, amelyik tíz oldalnál több, csak mocskolódás lehet, és az engem nem érdekel. Le is került a süllyesztőbe. Három napig bírtam ki, hogy ne nézzem meg ezt a levelet, akkor megkérdeztem tőle, megengedi-e, hogy legalább én elolvassam. — Maga csináljon, amit akar, engem a levél nem érdekel. — Elolvastam a levelet, és valóban egészen csúnya hangú levél volt. Vissza is ment a levél a süllyesztőbe, és az illető író, aki még ma is él, nem tudja, hogy Csé soha nem olvasta el a levelét, pedig nagy kísértésben voltam, hogy egyszer közöljem vele, de eddig még nem tettem meg.

Czigány Lóránt

Igen, ez nagy probléma volt a vége felé. Ma már nagyon nehéz rekonstruálni itthonról, mikor mindenki jön-megy, vagy visszaköltözött, azt, hogy akkor nagyon kemény vízválásztó volt, ha valaki hazament látogatóba. Cs. Szabó, akiről elég sokan úgy tartották, hogy az emigráció egyik meghatározó személyisége azért, mert tényleg volt ez a tartása, ami sugárzott belőle, másrészt sokat írt, és jelen volt. Ez az ember megjelent otthon, mindegy volt az a szerencsétleneknek, hogy Dickensről nem nagyon sok politikai hűségnyilatkozatot tehetett, vagy hát az esszéiben sem. De hát, ilyen volt a hangulat, hogy Cs. Szabó „elárulta” az emigrációt. Erről is voltak viták, mert szerintem az emigrációnak egysége soha nem volt, nem is lesz, mint ahogy az országban jelenleg sincs egység. Csé a szó szoros és nemes értelmében hűséges magyar író volt, és fájt neki, hogy ebbe emberek belekötnek. Igen, ilyen leveleket kaptott, mint amit idézett Kati. Én is kaptam ilyen leveleket. De én nem olyan hosszút, mert nekem csak rövidebb jár.

Albert Zsuzsa

Olaszországban kezdte az emigrációt, oda később is visszajárt, de többször megfordult Hollandiában, Párizsban...

Czigány Lóránt

Csé tipikusan európai entellektüel volt. A „hazai egyetemé” volt a Mikes Kelemen Kör, a Szepsi Csombor Kör és az Európai Protestáns Szabadegyetem, ahol tiszteletbeli, örökös díszelnök volt. Amikor mondtam, hogy volt neki egy ilyen jelenléte, arra gondoltam, hogy ezekben a körökben, mint a Szepsi Csombor Körben is, kikértük a véleményét. Ezt a szerepet ő nagyon élvezte, és nagyon jól el tudta játszani. És ez volt Csének az igazi nagysága, ebben nyilvánult meg. Ő volt a kovász, az a rejtélyes fluidum, ami az emigrációnak, ha úgy tetszik, a javát, többé-kevésbé összetartotta. Nekünk segített, mert fiatal korban nagyon fontos volt, hogy legyen kire felnézni.

Albert Zsuzsa

Már nem tudom, honnan írtam ki az alábbi idézeteket, de most, az Európai Unió idején nagyon időszerűek. Azt mondja: „Hiszek a szerény és művelt kispékekben. Európa egy kispékeknek köszönheti kétezer éves műveltségét, s én úgy is mint író, úgy is, mint egy kis nép fia, csak a műveltséggel mérhetek.” Másutt azt mondja: „A

kisnépek első hivatása a fennmaradás. Második hivatásuk az erkölcsös élet. Harmadik, hogy ne lépjék túl az emberi mértéket. Csöndesen, erőszak nélkül, ellenálljanak az új Bábelnek.”

Czigány Lóránt

A hatvanas évek elején jelent meg Gara László híres francia nyelvű antológiája — ami egyébként tényleg kitűnő antológia –, és Cs. Szabó írta hozzá az előszót, egy nagylélegzetű áttekintést a magyar költészet évszázadairól. Itthon megjelent róla egy kritika, és hát Csén nagyon elverték a port, mondván, ő „az Egyesült Európa szálláscsinálója.” A maga bárdolatlanságával a kritikus rájöhetett arra, hogy ez az esszé olyan tágas, olyan szellős, olyan kitekintése van, mintha az Egyesült Európából jönne.

Albert Zsuzsa

Valamelyik tanulmányának az elején írja, hogy a magyar irodalom és a magyar történelem mélységesen összetartozik. Kevés ilyen irodalom van, amely ennyire összeforrt a történelmével, és ezért ő az irodalomban a hazát is megtalálja. Hazájába tér vissza.

Hunyor Katalin

A „tér vissza”-ról jut eszembe: mikor először hazajött, én hoztam autón át a határon, és azt kérte, hogy Sopron felé jöjünk, mert a hegyeshalmi határ olyan közömbös nagy határ biztosan, ő nem ott akar jönni, hanem Sopronnál. Én persze rendkívül izgatott voltam a határon. Elővettük az útlevelet — nekem olasz útlevelem van, Csének angol volt —, kinyújtja és látja, hogy a kiskatona csodálkozva és mosolyogva nézi, mire Csé már húzta ki magát, hogy ilyen művelt a magyar nép, hogy ő először jön haza, és ez a katona, úgy látszik, rögtön tudja, hogy itt ki érkezik. Akkor a katona beadja az ablakon az útleveleket, felém fordul, és azt mondja: Szolnokon tetszett születni? Hát, Csé erre összeomlott. Illyés Gyulához vittem egyenesen, és első dolga volt, hogy Gyulának azt mondja: maga azt hiszi, híres magyar írónak kell lenni, ha az ember hazajön? Nem! Szolnokon kell születni!

Amikor beértünk Sopronba, azonnal azt kérdezte: hol lehet egy jó kávé inni? A világ legtermészetesebb módján, semmi különös meghatottság nem volt benne. Remek kávé ittunk, aztán elkezdte mutatni nekem Sopront, és magyarázott. Én nem tudtam akkor, hogy az első írása, ami megjelent, a *Soproni séták* volt. Tehát ő az emlékei után ment és rögtön kezdte nekem magyarázni Sopront. Azonnal tanított, belépett és öt perc múlva már tanított. Megkért, hogy vigyem el Cenkre, Széchenyi sírjához, mert nagyon rajongott Széchenyiért. Azt mondja: nézze, akkor nem volt autóm és abban az időben az ember nehezebben utazott, sose jutottam el Cenkre, pedig mindig szerettem volna tiszteletemet tenni. Hát így történt a bejövétel: Sopron, magyarázat, utána Cenk és Széchenyi sírja. Azután jött Budapest.

SÁFRÁNY ATTILA

Nyelvi metanoia

I.

1969-ben született Topolyán, a Vajdaságban. Esz-széista. 1998-ban a Szabadkai Püspökség Teológiai-Katekétikai Intézetében hitoktatói diplomát szerzett. Jelenleg a szege-di Vallástudományi Tan-szék hallgatója. Legutó-bi írását 2004. 6. szá-munkban közzöltük.

A líra a szubjektív szubjektivitásának, az én alanyiségének a sza-vakba öntése. A lírikus az a különös szerencsés-szerencsétlen, aki-nek a tekintete pillanatnyilag önmagára szegeződött. Emiatt, leg-alábbis alkotás közben, mindent és mindenkit önmagán keresztül lát. Narciszoid, önszerelmes vonás ez, ami ráadásul valóságelfeje-dő is, hiszen az önmagán át való látás elzárja előle a lehetőséget, hogy önmagát is megláthassa (a *más*-ban). Márpedig önmagát egyedül így pillanthatná meg. Az önmagán át való kitekintésnek ennek el-lenére van egy nagy előnye: a látásmód köztessége. Ennek köszön-hetően, ha önmagunk el is rejtőzik előlünk, a világ mégis valósabb mivoltában tárulhat elénk.

Ihletnek, a múzsák csókjának nevezték el ezt a szokványostól eltérő látás- és beszédmódot, amely nem a közlés pusztá kom-munikációs igénye, sem a tudomány vagy a filozófia pontos fo-galmi körülhatárolása. Nem a kimondás kényszere, hanem an-nak az öröme. A kifejezésnek ez az *önfeledtsége* azonban az *önszerelem* vonzásában könnyen *öncélú* foglalatossággá válhat, s így már semmi köze a világ önmagunkon át való valóság-látásá-hoz. Az *önfeledt* kinyílásból így lesz bezárkózó énmisszionálás: a kitarulkozásból hódítói behatolás a *másik* énbe.

Ez az ősi vágy szexualitásunk természetében gyökerezik, a szublimált ösztönben, amely arra sarkall, hogy behatoljunk a másik legintimebb területébe: ebben az esetben a lelkébe. Emiatt a csók lélekcseréjéhez hasonlítható. Csakhogy ez egy lélekszívó, vámpíri csók.

II.

Az én meghozhatja a döntést, hogy többé senkire sem kényszeríti rá magát. Ám rémülten fedezi föl, hogy amióta nem akarja adni önmagát, azóta mintha világ-látása is megvakult volna. A közlen-dőből nem maradt semmi a lecsupaszított szón kívül. Az én-nél-küli lemeztelenített szó tartalmatlan és céltalan hangsornak tűnik a számára.

A megszólalást mégsem kerülheti el, egyébként hogyan közöl-hetné énmisszionáló törekvéseiről való lemondását? Am így, ön-magát már nem közvetítve, mit tudna mondani? Öntse szavakba azt, ami a lemondás őszinte szándékától kezdve a lelkét mardos-

sa? Énje kiáltó hiányának a panaszát hangoztassa a szavai mögött, és kegyelemért rimázkodjon? Tegye köztudottá, hogy ő már semmiben sem biztos, semmit sem ért és semmit sem akar? Szemlesütve szégyenkezzen megnémulásán az emberek és maga előtt? Hogy csak zavartan hebeg, amikor beszélnie kellene? Ugyanis amióta az ént számúzta a szavakból, azóta képtelen szabatosan kifejezni a gondolatait, mintha gondolatforrása (szíve) és kifejezőkészsége (agya) szembefordult volna egymással. Az én-nélküli szóval kialudt a beszédkészsége. Mozdulatlan, koporsói csönd költözött a bensejébe. És egy igencsak különös érzés. Ha belenéz ebbe a szót temető sötétbe, a legnagyobb meglepetésére egész volt világát fölfedezni véli énségével együtt elföldelve magában. Egy új világ kezdetének lehetőségével vagy a végleges eltűnés elkerülhetetlenségével szembesült-e ezáltal, ezt még maga sem tudja. Egy dolog azonban vitán felüli: hogy énje régi, megszokott pozíciójától visszavonhatatlanul el kell szakadnia.

III.

Talán mégis van egy lehetőség, hogy szavaival a hiúság én-misszionáló szándéka nélkül közvetítse önmagát az ember. Ehhez azonban kellőképpen alázatosnak és önzetlennek kell lennie.

Egyedül az önzetlen adomány az igazi ajándék. Hogy az emberi középpont sugárzóvá váljon, mint a Nap, fénylővé (tudásközvetítővé) és kellemesen meleggé (életadóvá), ahhoz előbb a bensőt kell megtisztítani: megszabadtítani azt az önmagát adás, vagyis a *másik-ra* való rátelepedés vágyától. Ezzel a lépéssel az ember a benne ősi gyökereket eresztett énstruktúrát tépi ki magából, amely az én-misszionálásra és a vélt tudásra alapozta létét. Az énstruktúrával együtt azonban a nyelvet is elveti magától az ember, a nyelv ugyanis az én mint értelmező és a világ mint értelmezett kapcsolattrendszere. Hatalmas vállalkozás ez.

Mélyen a személyiségbe ivódott, kitörölhetetlennek tűnő élmények fognak megsemmisülni a nyelv leépülésével. A döntéssel még csak fölidéződik ez a veszteség lista: a kezdeti akarás szorongató emléke, az abból kisarjadó érzelmvilág, az azt követő értelmi érlelődés és annak lélekbe, személyiségbe ivódása, magyarán a nyelv kiépülésének mind a négy fokozata eltűnni látszik a tudatból. Ha pedig még annyi nyomuk sem marad, mint egy földből kiásott régészeti leletnek, akkor azt már nem is kérdezheti az ember, hogy egyáltalán mi célból léteztek? Volt, nincs. A magyarázkodás nélküli búcsú gesztusa következik; személytelenül, mégis melegen.

Az új nyelv, ami a régi haldoklásával párhuzamosan éledezik, mégsem a személytelenség nyelve lesz. Miért is lenne az? A régi haldoklásával párhuzamosan egy új, énfölötti én születik az emberben.

IV.

Az elindult úton nincs megállás. Rá kell jönnünk, hogy az Út nem az új világ magvetése, hanem csupán a tudat kiürülése, ami a régi én elveszésével fog végződni. Az új én, amely a régi helyébe lép, talán már nem is nevezhető énnak. Egyre világosabbá válik az ember számára, hogy ez az identitás nem egy egyedi én. Egyediség nélkül pedig hogyan lehetne az én énnak nevezhető, még ha értelmezői középpontként kétségtelenül az elveszett én szerepét tölti is be?

Így marad az ember igazán egyedül. Énje világinterpretációs pozíciója nélkül mintha nem is maradt volna magából más a végtelen magány érzetén kívül. Csak most jött rá, hogy mindeddig sohasem volt igazán magányos. Állandó társai voltak (mint álarcai) a szenvedélyek, de most már beláthatja, hogy mennyivel könnyebb nélkülük. Az egyedi én sohasem ismerte az egyedüliség érzetét. Ez a páratlan, fölemelő és elrettentő érzet az egység-éntől származó tapasztalata az egyedi énnak. Egy olyan felejtethetetlen élményről van szó, ami életre szólóan átalakíthatja az ember életét.

V.

A Szó (Λόγος) egyedülisége egyetlenség abban az értelemben, hogy általa kap énséget minden egyedi én. Összefoglaló, egyetlen pontja minden énnak. Az egyetlenség mint mindennek a kiindulása a kezdet mindenben mindenkor jelen lévő pontja. A kezdetet követő tartalmakban kereszt(eződés)ként tárul elénk a köztességben.

A szavakban is ott van: a találkozás középpontjából egyetlen, mindennek értelmet adó Szóként emelkedik ki. Ez a minden szóbarf benne lévő egyetlen szó a biztosítéka annak, hogy egy megújított nyelvvvel újjáteremhessük a magunk számára a világot. Nélküle ez teljességgel elképzelhetetlen volna. Benne azonban nemcsak az újjászervezés lehetősége rejlik, hanem a tudásé is. Az egyetlen szónak köszönhetően tudhatjuk, hogy az idő a pillanatok látszólag összefüggő sokasága, a tér a felosztott egység képzete, s hogy az embereket egymástól elválasztani látszó fal a valóságban nem is fal, hanem kötelék. Ettől a fölismeréstől fogva joggal nevezheti az ember az embertársát testvérnek.

Az akarat, ami ezt a látásmódbeli átalakulást véghezviszi az emberben, nem a régi helyébe lépő új identitás akarata. Ezért személyiségcserét sem fog okozni benne. Ahogy a jötte is ismeretlen, úgy az identitása is meghatározhatatlan. De nem is a személy egy rejtett, tudattalan zugából előbukkanó szándék. Mindentől különbözik, amit eddig megismerhettünk. Csupán a szerepköre a pontosan körülírható: azért jött, hogy *más*-tudatával szétromboljon minden eddigi meggyökeresedett viszonyrend-

szert az emberben. S miközben ezt véghezviszi, mint egy céltalan hódító, nem alapítja meg az emberben a saját uralkodó énségét, nem hoz létre új, belőle kiinduló és hozzá térő viszonyokat, hiszen mögötte nincs is identitás, sem pozíció. Ez az akarat nem nő túl önmagán: a szándékon, hogy szétrombolja az énstruktúrát. És mivel nem tesz a régi helyébe egy újat, az ember önkéntelenül arra kényszerül, hogy áttérjen a kiszakított én viszonyítási módjától az egyetlen, egységes Én örök viszonyokban való gondolkodásához és cselekvéséhez. Ezért mondja Pál, hogy már nem én élek, hanem Ő él bennem.

VI.

Eleinte lehet, hogy következmények nélküli, gyerekes játéknak tűnt az egész. Pontosan ezzel a könnyelműséggel tette meg az első lépést a fogalmak mögötti tartalmatlanság megélése felé az ember. Ám ha volt mersze félvállról venni a szavakat, hát most legyen a következmények elfogadásához is! A mögöttes tartalom kételyével nemcsak a megértés, hanem azzal együtt énjének hitele is megkérdőjeleződik a számára.

Új, énfölötti énstruktúra, s azzal együtt új világ-látás van születőben. A változásban azonban egy különös érzet is megformálódik a tudatban: a megsejtése a senkiség én-fölöttiségének. A rádöbbenés szívszorító tapasztalatában ez most jelentősebbnek tűnik minden énbeli és minden látásmódbeli megújulásnál. Az idő nyomasztó hatalma alatt előbb-utóbb minden újdonság régiséggé válik, s ugyanez a sors vár minden ezt követő újításra is. Ha ezt a végtelen folyamatot a véges emberi tudatunk fényével világítjuk be, vagyis ha csak a hozzánk legközelebb eső megújulásokat vesszük figyelembe, akkor a folyamat olybá tűnhet számunkra, mint egy célratörő, kiteljesülése felé tartó fejlődés. Ha viszont a gondolat erejével az idő végtelenbe nyúló hatalmasságára vetítjük rá, akkor vég nélküli, magát folytonosan ismétlő folyamatként fog elénk tárulni ugyanez. Egy vég nélküli folyamatnak nem lehet célja, s ha nincs célja, akkor az ember számára értelme sem lehet. A szüntelen megújulásoknak ez a végtelensége egy értelmetlen, önmagát gerjesztő folyamat.

A belőle való kilépés nyilvánvalóan csak ott lehetséges, ahol az idő mindent átfogó hatalma nem érvényesülhet. Ez a hely a köztességben, vagyis a keresztelkedésben kereshető. A két én közötti relációban a köztesség a senkiség megtapasztalásában rejlik.

A senkiségben bárki lehet az ember, hiszen senki sem. (Az én egységtapasztalata a végesség fogalmai szerint úgy írható le, mint az egyszerre senki és az egyszerre minden identitása.) Ebben az átvitt értelemben tekintheti magát az ember a *metanoidában* saját lelke megteremtőjének. Önmaga megteremtésével, valakiséga kiválasztásával azonban nyomban az idő foglyává és egy

konkrét, behatárolt én birtokosává lesz. A másik oldalról viszont, nem is átvitt értelemben, valóban újjáteremtődik valaki, mert senkisége átélésével a végtelen Valaki előtt a teremtmény visszatér teremtményisége tudatához. Nem mintha ezelőtt nem a függő létezés jellemezte volna az életét. A végtelen Valakihez való tartozása nélkül még lélegzetet sem tudna venni, nem hogy létezni, egy tudatába férközött sötét gondolat folytán azonban úgy kezdett el gondolkodni és viselkedni, mintha a létalapot jelentő végtelen Valaki nélkül is képessége volna a létezésre: önmagában valóan és öntörvényűen. Ezt a tudatba férközött sötét gondolatot nevezi a teológia áteredő bűnnek.

A senkiség a szabadság otthona: az a hely, ahol az első és egyetlen szabad döntést meghozhatja az ember. Az ezután következő elhatározások már csak föltételesen lehetnek szabadok, hiszen ennek az első döntésnek a függvényei. A legelső döntés a kategorikus imperatívusz a kanti észfilozófiában. Pál szavaival a Lélek sugallata. (Amennyiben a legelső döntés a végtelen Valakihez való hozzátartozásról szólt.) Ez a legelső döntés, a teremtményi mivolt beismerése aktualizálódik a keresztségkor. Ezért születik újjá a keresztségben az ember.

ÚJABB KIADVÁNYAINK:

Rónay György: Interjúk, nyilatkozatok, vallomások

Ára: 2.400,- Ft

Wolfgang Beinert: A katolikus dogmatika lexikona

Ára: 3.600,- Ft

Avery Dulles: Az egyház modelljei

Ára: 1.800,- Ft

ELŐKÉSZÜLETBEN:

**Bozsóky Pál – Lukács László:
Az elnyomatásból a szabadságba**

*Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban:
1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.; Telefon: 317-7246; 486-4443;
Fax: 486-4444; Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.*

„...GYERMEK SZÜLETIK NÉKÜNK”
(Iz 9,6)

Borzák István professzornak
90. születésnapjára
tiszteletteljes köszöntéssel

Cáfolhatatlan tény, hogy Augustus „aranykorának” igen rejtélyes költője, Vergilius Kr. e. 40 táján a híres és sokat vitatott IV. eklogájában egy *fiúgyermek* születéséről ír. 2000 éve eldönthetetlen, eldönthetetlennek tűnő viták dúlnak a filológusok jelesei, valamint egyéb tudomány-szakok (egyháziak, világiak) képviselői között, vajon Vergilius az *Istengyermek* születését énekelte-e meg, avagy más gyermek születését a tíz eklogája közül messze kimagasló IV. eklogájában.

Mivel a költeményt — úgy tűnik — barátjának, Asinius Polliónak ajánlotta, sokan hitték, hogy az újdón választott konzul épp akkortájt születendő fiának, Asinius Gallusnak kellett hogy szóljon a köszöntő vers.

Ezen az egybeesésen kívül egyetlen betű sem utal a versben sem Asimus Gallusra, sem más feltételezett jelöltre (szóba jött még maga Augustus, aki ekkor 20 év körüli fiatalember volt; Augustus gyermeke, aki *leány* lett, stb.). Dúsgazdag fantáziával megáldottak véleménye nyomán, a szövegtől teljesen elvonatkoztatva, elszakadva, jöttek létre és foglaltak el jeles helyet a fenti elképzelések az úgynevezett tudományos világban. Mivel az említett versnek könyvtárnyi szakirodalma van, engedtessek meg, hogy a vers vizsgálatára szorítkozva kísérleljük meg annak bizonyítását, hogy a pogány „szent vates” (miként Babits nevezte) Vergilius — nem közönséges bibliai ismerettel — költői intuitív erővel tárja az olvasók és a megváltásra áhítók elé *mindazt*, amit ő nemcsak sejt, hanem *tud a megváltó gyermek születéséről*.

A filológusokat — szinte természetes — teljesen megbéklyózta, valamint antik ismereteikre hagyatkozván megtévesztette a vers értelmezését illetően az, hogy az antik világ nagy istenségei — Juppiter és Saturnus — neve előkelő helyet kap az eklogában. „*Iam redit et virgo, redeunt Saturnia regna*” (6: Már megtérhet a Szűz, meg az ősi saturnusi korszak); „*Iam nova progenies caelo demittitur alto*.” (7: Már új sarjat küld a magasból a földre az ég is.) A saturnusi korszak a vers elején „tér vissza”, Juppiter pedig igen különleges módon jelenik meg az eklo-

ga végén. Úgy tűnik, mintha ő lenne az atyja a születendő gyermeknek: „*Cara deum suboles, magnum Jovis incrementum!*” (48.)

Az atyaság szerepkörét valóban köthetnének Juppiterhez, ha — a szövegösszefüggésből kiragadva — szó szerint értelmeznénk a sort. Mielőtt tovább olvasnánk a sorokat, felvetődik a kérdés, mit szolt volna az „apajelölt” Asinius Pollio az „új” atyajelölt Juppiter feltűnéséhez. Még ha az istenség maga a főisten Juppiter, akkor is meglehetősen fonák helyzetbe került volna — e hirtelen közlés után — a konzuli hivatalába lépő Asinius Pollio... De nem került kétes helyzetbe, ugyanis ő is bizonyíthatóan ahhoz a réteghez tartozott Rómában, Vergiliusszal együtt, akik őszövettségi ismereteik alapján elsősorban az Írás jövődőlésének bekövetkezését várták, melyet Vergilius költeménnyé formált — még akkor is, ha ők épp családi örömöknek néztek elébe.

Az idősíkokról is érdemes szót ejtenünk, e nélkül ugyanis filológiaiailag is felületesen értelmezetté, illetve félreértelmezetté válik a latin szöveg. A konzul fia ugyanis már megszületett, vagy hamarosan megszületik, Vergilius jósló, jövődőlő *futurum imperfectumai*, azaz jövő idejű állításai pedig egy kozmikus méretű változást, általános békességet, szelíd, békés együttlétet idéznek fel — a teremtett világ élőlényei között — az olvasó előtt: „*surget gens aurea*” (9: be fog köszönteni az „aranykor”); „*incipient magni procedere menses*” (12: [majd] kezdenek előrelépni a nagy hónapok), és a *puer*, vagyis a fiú „*pacatumgue reget patriis virtutibus orbem*” (17: a megbékélt világot (*pacatum orbem*) fogja kormányozni (*reget*) az atya erényeivel, atyai virtussal (*patriis virtutibus*). Az atya (*pater*) és a fiú (*puer*) együttemlegetését nem nehéz meghallanunk.

Hatvanhárom soros a vers. Minden szavához külön magyarázat fűzhető. Ezt mázsányi kommentárit megféle bizonyítja. Elgondolkodtató, hogy a kommentárok a latin szövegtől mennyire függetlenül éltek, illetve élnek önálló életet. Így alakulhatott ki a versnek az az értelmezése, amelynek — igen sokszor — semmi köze sincs e gyönyörűséges — Jézus születését megjövendölő — „pogány proféciahoz”. Írásunk nem filológiai elemzésnek készült, hanem köszöntésnek, de úgy, hogy az igen félrevezető értelmezési lehetetlenségeket — nyelvi módszerrel — egy adott határon belül kiküszöböljük.

Vissza kell térnünk a „nagy hónapok” előrehaladásának mibenlétéhez. Csakis „jelen” korunkban (az elmúlt egy-két száz évben) gondolhattak az értelmezők tényleges, ma használatos naptári hónapokra. Csillagász szakemberek, tudósok természetesen vették, hogy Vergilius a nagy világévek körforgását érzékelteti e sorral. (Ponori-Thewrewk Aurél és Teres Ágoston írsaira, szóbeli közléseire utalok, akik asztrológiai ismereteik birtokában értelmezik Jézus születésének „csillagok”-ból is követhető történetiségét).

A szippari, babyloni „előrejelzések” tévedhetetlenül „jósolták” meg a Juppiter és Saturnus együttállását a Halak (*Pisces*) csillagképében, amikor is egy csodás gyermeknek le kell szállnia a földre a nehezen megváltható bűnös emberek, a világmindenség megváltására. Az egy mástól látszólag távol eső tudományszakok nagy összetalálkozására is lehetőséget adott Vergilius nagy jóvendölése.

Ha a csillagász szakemberek érveit nem építenénk be elemzésünkbe, akkor maga Vergilius bizonyítaná a csillagászok elméletének, megfigyeléseinek helyességét. Tudniillik Vergilius a IV. ekloga második felében — igaz, rendkívüli módon rejtjelezetten — felsorolja a nagy világéveket saját koráig. „*Robustus quoque iam taurus iuga solvet arator*” (41: Barna paraszt az igát is eloldja bikái nyakából); „*Ipse sed in pratis aries iam suave rubenti murice, iam croceo mutabit vellera luto*. (43–44: Bíbor gyapjat a rét maga ad a rajt legelésző kosnak, majd a színét sáfrány-sárgára cseréli.)

Ezután a párkákat szólítja meg Vergilius: „*Talia saecla..., currite*” (Ilyen századokat... pergessetek!) Gondoljunk a Jézus születését megelőző „világévekre” — itt rejtőznek. A *taurus* (bika) az egyiptomi virágzás, az *aries* (kos) a zsidó nép felemelkedésének nagy korszakai, ezeket követően „fordul” elénk a következő nagy év, a *pisces* (halak) csillagképében: „*aderit iam tempus*” (48.)

El fog érkezni már az az idő, amikor Juppiter „ivadéka” a világra jön, aki nem más, mint a Juppiter és Saturnus (a nagy bolygók) együttállásának várva-várt szülőtte, a gyermek Jézus. Az ő eljövételére — rejtve — a III. eklogában is

céloz Vergilius. A *taurus* és az *aries* (korszakok), mint a bukolikus-pásztori világ lényei emlégetése után igen figyelemreméltó dolgot hirdet a költő: „*Ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo*” (III. ekl. 96: Mihelyt itt lesz az ideje, forrásban fogom megfürösztetni mindet [tudniillik a keresztelés rítusával]). A forrás, mint a víz egyenértékűje, jelzi és jelképezi a Jézus születésével kezdődő nagy világkorszakot (*magni menses*), a *Pisces*, a halak csillagképét, amelyben együtt áll a két nagy bolygó.

Kimeríthetetlen asztrológiai forrás az ekloga. Minden szava sugall, közölni akar. Szinte hallani véljük Vergilius X. eklogájának biblikus figyelmeztetését: „*non canimus surdis*” (nem süketeknek éneklünk). „*Hallgasd, melyeket elmondok fületek hallására!*” (MTörv 5.1.)

2002 októberében Radnóti Miklós eklogai világáról írtunk a Vigiliában, kiemelve Vergiliushoz való hasonlóságát. Bizonyítottuk mindkettejük őszövetségi ismerete verssé lényegítésének folyamatát. Eklogáikban a két váteszköltő szenvedélyes zsarnokgyűlöletének kifejezése mellett megszólal mindkettejük utolérhetetlen békevágya is.

Most idézzük Vergilius azon sorait, amelyekben az után áhítozik, hogy az általa megénekelt gyermek megérkezését ő is megérhesse. A politikai viszonyok ismeretében tisztában volt azal, hogy nem érheti meg a Megváltó születését. 51. életévében (Kr. e. 19-ben) — magyarázhatatlan, csakis Augustus számára ismert körülmények között — lépett át abba a csillagvilágba, ahonnan a várva-várt fiúgyermek Kr. e. 6–7 táján megérkezett a Juppiter-Saturnus Halak-béli konjunkciója idején. Vergilius hatvanas éveiben járhatott volna ekkor. Idézzük sorait: „*O mihi tum longae maneat pars ultima vitae, Spiritus et quantum sat erit tua dicere facta*” (53–54).

Vergilius e végső óhaja — a hosszú élet vágya — nem teljesedett. Jézus tetteit (*tua facta*) nem zenghette, a mosolygó Kisded születésének csodáját azonban utolérhetetlen szépségű pogány-keresztény himnusz-eklogájában ránk hagyományozta karácsonyi, ünnepi köszöntő ajándéku.

RIMÓCZI-HAMAR MÁRTA

„NYUGSZOL-E VAJ IDEGEN FÖLDBEN” KALÁSZ MÁRTON: TÉLI BÁRÁNY

Kalász Márton önéletrajzi fogantatású regénye, a *Téli bárány* (első kiadás: 1986), jóllehet csaknem húsz éve világítja be a pályát és ezt a különös sorsot, még ma is megborzongtat. Mivel? Nehéz lélegzései világával és boldog-boldogtalan örömeivel: rejtélyességével. Nem családregegy, de annak is fölfogható. Nem fejlődésregény, ám annak is megteszi a kis Mess András szellemi növekedéséről ugyancsak valló, sok álomlású életútjának a bemutatása.

Ugyanakkor a szépprózában megbúvó, a szinte földrajzilag és történelmében körülhatárolható *valóságot* — két család sorsán keresztül a magyarországi németek (svábok) huszadik századi vesszőfutását — megjelenítő *szenvedéstörténet* egyben erkölcsrajz is. Erkölcsrajz, amelyet a sors állított ki a „haza a hazátlanságban” bizonytalanságát megélő, fájdalmát munkába ölő és szorgosságával mindig helytálló népcsoportról.

Műve mottójában az író nem véletlenül idézi Boéthiust — „minden sors: jó sors” —, hiszen hősei (valóságos és álomalakjai) olyannak fogadják el a világot, amilyen. Egyszer süt rájuk a nap — persze az efféle idillből jóval kevesebb van —, másszor jég veri földjeiket. Mindkettőt mégis miért nyugtázzák áldásként? Mert *élet*. Mert küzdés. Mert az archaikumból idelopott, s mítoszi derűvel a természet körforgását jelző *óra* a végetlen véget mutatva kozmikus, ugyanakkor — Atlasz görnyedtsége: megfáradás — emberi.

„Mi, a regény alakjai, nem vagyunk azonosak élő személyekkel. Csak emlékezetünk azonos az élők emlékezetével” — írja Kalász művének homlokára. Ezzel elkerülte a *tényregény* — valóság-e a *valóságos* alakok, helyzetek — buktatóit. És — ami fontosabb ennél — szabad fantáziájába vonta, képzelmébe emelte a sombereki univerzumot. A *Téli bárány* mint cím is több jelentésű. Tartalmazza a parasztember, az állatokkal foglalatalkodó juhász bölcselmét — „a téli bárány pusztul, de ha túléli a fagyot, már túlél minden megpróbáltatást” —, ugyanakkor a jól ismert biblikus jelkép (*agnus Dei* — Isten báránya) fölillantásával a keresztény áldozat szimbolikáját is magában foglalja.

A *Téli báránynak* mint sorsregénynek, mint üdvtörténetnek ezt a fajta *beszédességét* a korabeli kritika már jó szemmel nyugtázta. Balassa Péter szerint a *Téli bárány* például „azáltal válik regénnyé, vagyis történetté, hogy igazi szenved-

déstörténetét mutatja be két családnak”. Beney Zsuzsát pedig az „egyszerre realista és romantikus módon epikus” mű azért ragadta magával, mert benne a szerző „lelkiismeretének parancsát követve szinte keresi a másik szenvedést”.

A Kalász Mártonnal készített interjúból tudom, hogy nála a bárány egyszerre *valóság* és *jelkép*. Keservesen sírt, amikor nagyapja leölte a kis állatot, mert számára — vagyis a gyereknek — nem csupán a szenvedést jelentette, hanem „a szépség, a tisztaság, a remény szimbóluma is volt”. Tehát az életművön — szinte a kezdetektől máig — végigvonul ez az egyetemes jelkép. Hogy regénycímmé is válhatott, bizonyíthatja az író — a stációkat végigjáró és megélő ember — eltökéltségét: a több szálon futó családregegynek a *keresztút* poétikáján túl — éppenséggel azt hitelesítve — minden ízében az igazságot kell tükröznie. De van-e igazság? S ha igen, az hányféle? És tehető-e köztük különbség? A megvert sereg — a kitelepítettek, a megnyomorítottak — igazsága fölülmúlja-e a győztesét? A történelem igazsága mérhető-e a csak lélekben dédelgetett, mert soha ki nem mondott — fegyver árnyékában raboskodó — igazsággal? S ha a *szegényeknek* és a *gazdagoknak* külön-külön igazságuk van, elkövethető-e ugyanaz a bűn? Egyáltalán bűn-e, ha jóhiszeműségből vagy tudatlanságból megtevednek — a Volksbunda való jelentkezést volt aki csak *hétköznapi szinten*, az ősökhez való valamiképpen tartozás reményében élte át —, s az egyik bűn, mármint az említett, föloldható-e egy másik (irányukba és rovásukra elkövetett) bűnnel: azzal, hogy kiforgattattak házaikból, vagyonaikból?

Bűnt követett-e el az a kitelepített, meggyalázott székely vagy felvidéki család, amely az ugyancsak kitelepített és földig alázott német-magyar (sváb-magyar) család házába költözött? Egyáltalán lehetséges-e olyan világ — a huszadik századi történelem *fintora és metszőkése* szerint lehetséges volt —, amelyben a *kollektív bűnösség* vádjával lehet illetni mindazokat a felvidéki és erdélyi magyarokat (székelyeket), s magyarországi németeket-svábokat, akik a történelem sújtott végig a többségi nemzet ítéletével?

Íme a kérdések, amelyek az 1933 és 1959 között zajló cselekményekből, „a munkák és napok hésziodósi nyugodt ritmusa” (Csűrös Miklós) szerint alakuló dél-baranyai falu lázas életéből kiolvashatók. Csak a kérdező, jelen esetben a kritikus ilyen didaktikus, ám a regényben nyoma sincs — bár a *Téli bárányban* té-

nyek halmaza alakítja a szépprózát — az efféle okoskodásnak. Az író egyik alaknak sem szócsöve, ugyanakkor mindegyiké. Ritmikusan áthullámoztatja rajtunk ezt az „égszakadás, földindulás”-világot; hőseinek életével, a kis falu és nagyobb falu, no meg a hegy — az író számára *kildtó* — intim és zajos történéseivel, az ünnepek sokszor borba fojtott méltóságával akarja tudtunkra adni, hogy Isten és ember veszekedésébe, a sors sújtotta megbélyegzettek panaszkodásába, átokimájába senkinek sincs joga beleszólni, és fölöttük ítéletet mondani. Megszervezik ők maguk a rájuk mért — véletlenül így alakult vagy rájuk kényszerített — életet. Ha furcsán hangzik is, boldogságunknak ugyancsak forrása ez a keresztre feszítettetés.

A fejezetek váltakozva a keresztkomaságba álló két család: Probst és Mess, s a velük kapcsolatba lévő rokonok és idegenek zajos és meghitt, sokszor egymást keresztvező életébe engednek bepillantást. Intim jelentek, zsánerképek, az élet és a halál családiasságát sugalló mozzanatok követik egymást. Mintha a szép, téli lakodalmom égi menyegző volna, és a saját vagy idegen ruha (népviselet) választása közt őrlődő menyasszony vagy ifiasszony anygalként suhanna át a légen. A hétköznapok, a legegyszerűbb munkamozzanatok is az „epikus áradásban” (Beney Zsuzsa) *elemelkednek* a földtől, s a *díszítetttség nélküli* (Csűrös Miklós) *költőiség* auráját adják.

Az elbeszélés nyelve, noha költő írja a regényt, csöppet sem lírai, ám átszínezi valamiféle, hol szemérmes, hol a tájszavakkal hangulatot teremtő pontosság. Ebben a lassú, csaknem terpeszkedő folyamatban *ballagdal* az idő, s a paraszti bölcsелеm és a szokásvilág legmélyéről is világló archaikus tudás őrzi-vigyázza a sokszor a történelemmel is szembe menő figurákat. Jöhet megszállás, forradalom, kitelepítés, ők bűneiktől megtisztulva — szabadok. Erkölcsi rendjük szerint magukban végzik el a föloldozást.

Mítoszi világuk, akár a városba vezető utat őrző *legendás cserfáé*, visszanyúlt az időtlenségbe, de gondolataikban már egy új világkép körvonalai sarjadtak. „Nyugodt volt, amilyen hús-vér sohase, de formájában, belül, csupa sejtelem elevenkedett” — hangzik a „Buddha-fa” jellemzése. Akár élő, akár holt, itt ember és természet borult egybe. És Kalász Márton érzi — *sorsképlete* ettől eleven — a tájba oltott misztérium, eme sebekkel fölösen ellátott föld embereinek kiszolgáltatottságát. Amelyen csupán a Csűrös által már említett *hésziodósi* bölcsелеm — „nem szegyen dolgozni, de szegyen tétlenül élni” —, a világot jobbra fordító akarat segíthet.

A *Téli bárány* című regénynek s benne a honi magyar-német(sváb)-sokác szenvedélyeket őrlő

malomnak — amelyet az idetelepített, hazájukból elűzött felvidéki és erdélyi magyarok (székelyek) kényszerű honfoglalása csak forróított — drámai súlya van. S ez akkor sem lesz kisebb, ha a reformkor nagy költőjének látomását — „Az emberfaj sárkányfog-vetemény” — idevonjuk. Valóságos és képzelt alakokból összegyúrt *hősök* — Probst, Vroni, „Anyánk”, Uray stb. — küzdenek a huszadik századi politikai-történelmi léghuzattól veszélyeztetett *emberiség* — sokszor cirkuszinak tetsző — porondján, s szinte annyi reményük sincs a megbékélésre, a rájuk szabott bilincsből vagy a fantomképük kalodájából való szabadulásra, mint a lelkifurdalás nélkül cselekvő gyilkosnak. Természetes jószáguk miatt annyira szívszorító ez a két haza, és még több igazság-féligazság közt való őrlődés-fölmorzsolódás, hogy ettől az „életvidám”, de lassú halódástól kap a történet vége — jóllehet az író alteregója, Mess András értelme-művészete nyiladozik — katartikus kicsengést. Tilkovszky Lóránt szerint „a regény megbékélést sugall a sorssal”, holott lassú folyása, „andalító” meseképe ellenére is minden szavában ott a zendülés — tiltakozás az egyénhez és közösséghez méltatlan sors ellen.

A három részből álló szerkezet biztos váz, amelyben a szereplők saját egyéniségük, jellemük, a családban és a közösségekben betöltött helyük szerint szólalnak meg. Az író *költészet* és *valóság* forrponjtján, bizonyos, általa is sugallt, sőt betartott erkölcsi rend alapján formálta *egésszé* ezt a minden ízében szerteszaladni igyekvő kisebbségi-nemzetiségi kozmoszt. Tőle tudjuk, hogy Probst és Pauli szinte valóságos alakok, és a *Stabat Mater*-szerű ragyogó asszony-jellemeknek, a paraszti mindentudást érzékenyen őrző és hatékonyan működtető *Fájdalmas Anyáknak* ugyancsak van az életben — az író környezetében is — hasonmásuk.

Mess András első személyben előadott, törekény lelküetről valló fejlődésregénye egy tiszta, érzelmekben gazdag belső világ tükörképe. A világ történéseit — kitelepítéstől, forradalmastól — saját erkölcsi igénye szerint jeleníti meg, sőt eme parancs révén kommentálja. Írói bravúrnak sem utolsó Nagy Jeromos halálának a pontos megidézése. A betelepített székely embert, akit fejezetekkel azelőtt már elveszítettünk, az író Mess novellája drámaian hozza elének, kivált a kántáló feleség fájdalmával: „s nyugoszol-e vaj idegen földben”. Ez az a mozzanat, amelyben esszenciaként jelen van a *Téli bárány* szenvedéstörténete. (*Magyar Napló*, Budapest, 2004)

SZAKOLCZAY LAJOS

KÖVES ÉVA KIÁLLÍTÁSA

Bizonyára örömmel fedezték fel a kiállításon belépők azt a művet, amelyen városuk közelről ismert, kedves részletei és a balatoni táj látvány-motívumai tűnnek fel. Köves Éva legfrissebb munkája azonban mégsem Veszprémről és a Balatonról szól, nem ezeknek részleteit mutatja, hanem valami mást, egy olyan világot, amelyben képek, képszeletek miriádjai vesznek körül bennünket. Összecsapnak, megütköznek, átúsznak egymáson, erősítik és időlegesen kioltják egymást, de egyetlen pillanatra sem szűnnek meg létezni. Létezésük realitás, mely második valóságként sokáig rejtve maradt a mindennapi valóság mögött, mígnem a 20. század utolsó harmadában megjelent új technikák, új médiumok el nem rántották előle a függönyt, hogy szembesülhessünk vele. Mintha valami szédítő mélységbe pillanthattunk volna, ahonnan megszámlálhatatlanul sok képtörredék emelkedik fölfelé, felénk rohanva, vagy mintha különös magasságba emelkedhattunk volna, ahonnan az alattunk elforduló táj sebesen változó, olykor egymásra torlódozó jelenségeit követhetnénk. Ez történik Köves Éva képein: egymáshoz simuló, egymást folytatató rész-képekből komponált munkáit láthatólag az európai művészetben évszázadokig kizárólagos centrális perspektíva szabályainak fegyelmezett és szelíden radikális megtagadása motiválja. Merészen fordul oldalra, fejfelé a világ minden darabkája, hogy előzékenyen nyújtson át nekünk soha korábban nem látott látványokat, s egyúttal ráébredessen arra, milyen bonyolult rétegeztségben, hányféle viszonylatban, hány meglepő és váratlanul lecsapó felismerés villámfényében létezik és születik percenként újjá a valóság. Mi több, ezt a valóságot Köves nem választja el, nem különbözteti meg a látszattól, sem az úgynevezett virtuális valóságtól: egymás mellé helyezve, egyforma vizuális erővel ábrázolja őket.

Az 1980-as évek az új festészeti hullám révén kínált már új ablakokat, alkalmazott új nézőpontokat a világ szemléletéhez, de ezeken keresztül a pillantás elsősorban a műltra esett. A következő évtized elejétől kezdve a múlt többé már nem volt érdekes, helyébe zúdult a jelen állandóan változó, pulzáló valósága, amelyben a dolgok mennyisége, minősége, iránya, súlya, jelentése folytonosan módosul és vele egyszerre változik, módosul a nézőpont is, ahonnan e folytonosan alakuló terep szemügyre vehető,

áttekinthető. Az ismerős világ már csak töredékeiben van jelen és a töredékek súlyát, jelentését mind kevésbé a régi egészhez fűződő viszonylataik adják meg — sokkal inkább azok a pozíciók, amelyek a beláthatatlanná tágult új terepen várnak rájuk. Enne a gondolkodásnak és a belőle következő látás- és kifejezőmódnak a megszületését sokban éppen Köves Éva generációjának köszönhetjük. Őt magát elszántsága és zárkózott konoksága egyfajta csendesen következetes úton terelte új területek felé. Annál érdekesebb ez, mert elsősorban és mindenek előtt festőként gondolkodik és máig festő maradt. Míg kortársai közül sokan az új médiumok segítségével kutatják a világot, Köves Éva számára ma is a festmény — a klasszikus értelemben vett kép — az alkotás terepuma, az a helyszín, ahol művészként meg kell harcolnia anyagával. Ecset és vászon az eszközei egyfelől, ahogyan az festőknél lenni szokott, másfelől azonban fényképet használ s azt úgy építi be a kompozícióba, hogy annak elválaszthatatlan és nélkülözhetetlen része legyen. A festők azóta küzdenek meg újra és újra olyan keservesen a valóság újjáteremtésének problémájával, amióta 1839-ben az első fénykép megszületett. A fényképezés soha nem sejtett lehetőségeket tárt fel a látás és az ábrázolás számára, de egyúttal fölöslegessé is tette a megszokott látási és ábrázolási hagyományokat: olyan csábító tökéletességet nyújtott, amely zavarba hozta és olykor el is némította a festőket. Köves Éva kezét és képkalkotó fantáziáját azok a 20. századi nagy mesterek vezetik, akik — mint Moholy Nagy László — fotóikkal, fotogramjaikkal éppen a folytathatóság felé mutatnak. Köves a maga részéről beszáll a küzdelembe, bátran szembesíti egymással a festmény és a fénykép világát: a vászonra ragasztott fotót óvatosan köröző ecsetmozgások fedik, pontosan követve a fényírás által teremtett formákat, részleteket, egyszersmind gondosan megőrizve, helyenként meg szabadon felfüggesztve a fotó matériáját. Minden műve két réteget hordoz, és e kettő egymástól el nem választható, áttűnnek, átszivárognak, „átvéreznek” egymáson. A megfestett és a lefényképezett valóság együtt lélegzik, egy ütemre jár.

Hogy ez a lüktetés olyan tárgyilagos és fegyelmezett, az a képek szerkesztésének köszönhető. Köves számára a struktúra az az alakítóerő, amely visszafogja és eltompítja a festői küzdelem hevét. Egy állványzat egyszerű szerkezete, egy utcai rács ritmusának geometriája

vagy a szabálytalan természeti formákat mint egy ikonosztázisba foglaló kompozíciók puritán rendje megfékezi, lelassítja a forgás sebességét, amellyel a megfestett világ-törédekek mozognak, fordulnak, keringenek és lebegnek, akár egy körhinta. De egyúttal éppen ez a lelassult és finoman szürkés árnyalatokba burkolózó képhalmaz sarkallja a nézőt arra, hogy a rétegek mélyére, a rácsokon, a drapériákon, az üvegfelületeken túl heverő világ addig éppen csak sejtett tartományaiba lépjen.

„Én elsősorban festőnek tartom magam” — mondta a festő egy interjúban néhány évvel ezelőtt. „A fotó a kiindulópont számomra, leginkább azonban a festészet izgat.” Olyan valomás ez, amelynek igazát legújabb képei is tanúsítják. (*Csikász Galéria, Veszprém*)

KOVALOVSZKY MÁRTA

SERGE LANCEL: SZENT ÁGOSTON

Az ókori Észak-Afrika kiváló francia szakértője kétségtelenül monumentális és összegező Szent Ágoston életrajzát ajándékozta meg az érdeklődő olvasóközönséget. A tudományos kutatás eredményeit közérthetően ismertető és az újonnan felfedezett dokumentumokat is felhasználó műben a szerző egyaránt figyel a kereső emberre, a tanítóra, a püspökre, a szentre; egyszerűen a nyugati kereszténység egyik legmeghatározóbb és legösszetettebb személyiségének teljességére, akiben az élettapasztalat és a gondolkodás termékeny kölcsönhatását figyelhetjük meg. Eközben pedig az olvasó előtt megelevenedik a kor és a környezet is, amelybe Ágoston élete szervesen beágyazódott. Hiszen vele kapcsolatban minden mindennel összefügg, miközben „semmi sem szokványos, semmi sem egyszerű” (8).

Ágoston esetében ugyanis egybefonódik a kor, az ember és az életmű. Mindez jól érzékelhető az életrajzban, amely időrendben, három részben tárgyalja az egyházatya pályáját: *A thagasztei gyermek* (13–238), *Hippo püspöke* (239–530) és *A kegyelem tanítója* (531–791). Lancel mesterien használja a történettudományi módszertant, és ennek köszönhetően az események és a személyek tárgyalásában kellő figyelmet fordít a régészeti, illetve a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális viszonyok feltárásában elért eredmények felhasználására. Ez az olvasó számára megkönnyíti a megértést, és segít meglátni az összefüggéseket, miközben szembesülhetünk egy átmeneti korban élő egyház problémáival. Ez ugyanis az az időszak, amikor a kereszténység hivatalosan is a Birodalom vallásává válik, és megindul a pogányság, illetve az uralkodó

irányzattól eltérő keresztény irányzatok hatalmas eszközökkel történő visszaszorítása; miközben megbomlik a politikai hatalom, és mindent kezd a gazdasági válság.

Az első rész Ágoston életének azt a szakaszát mutatja be, amely születésétől a megtérést követő thagasztei visszatérésig tart. Ez az üdvösséget célzó szellemi-lelki keresés korszaka (próbálkozás a manicheusokkal), amelyben jelen van anyja (Monica), élettársa (a „név nélküli” asszony, aki 15 esztendőn keresztül megosztotta vele az életét) és szeretett fia (Adeodatus). Ekkor tehát még erősek az érzelmi kapcsolatok, különösek azok, amelyek a fiút az anyához kötik. A vallásilag „vegyes” családban anyanis — ahol az apa pogány, az anya pedig hívő keresztény — Ágostonnak folyamatosan szembesülni kell az ő földi létéért és érvényesüléséért, illetve az üdvösségéért való folytonos anyai aggodalommal. „Azt mondják — írja Lancel —, hogy az Ágostonban oly erősen munkáló büntudat — amely azután az egész középkori és modern kereszténységnek is jellemzője lett — egy zseniális fiú és egy zsarnoki hajlamú, vakbuzgó anya feszültségekkel terhes kapcsolatának a szülőlte. S belőle fakad az eredendő bűn doktrínája is, amely szintén Ágoston leleménye. Ha ez a feltevés igaz, kijelenthetjük, hogy nyugati civilizációnk erkölcsi és vallási arculatára hosszú évszázadok óta az a neurotikus festi a legjellegzetesebb vonást, amelyet a gyermek Ágostonból váltott ki az anyja.”

Ágoston fiatalkorának fontosabb állomásai Karthágó, Róma és Milánó. Tíz év után, útban Szent Ambrus városa felé eljut a manicheusokkal való végleges szakításig (384 vége felé). Ekkor „robban be” újra életébe az anyja, aki egy előkelő és előnyös házasság céljából ráveszi fia ágyastársát, hogy önként álljon félre az útjából. „Ő visszatért Afrikába — írja majd Ágoston (*Vallomások* VI, 25) —, fogadalmat téve, hogy soha más férfit nem fog ismerni, s hátrahagyta nálam természetes fiamat, aki tőle született.” (125) A szakítást rövidesen a megtérés és a megkeresztelkedés követte (387. április 24–25. éjszakáján), amely gyakorlatilag egy hosszú folyamatot tetőzött be. Ágoston — aki addig a sikert, a pénzt és az érvényesülést kereste — eljutott oda, hogy a szellemi javakat a világiak fölébe helyezte. Ekkor írta a *Soliloquia* című munkáját, amely bizonyos értelemben saját lelki állapotrajzának tekinthető. Monica azonban csak kevés ideig élvezhette megtalált fia közelségét, hiszen hajóra szállásuk előtt meghalt. Így Ágoston a fiával, Adeodatusszal, tért vissza Észak-Afrikába, aki néhány évre rá, 391-ben meghalt. Ágoston lassan mindenkit elveszített, akiket szeretett, s ezzel szinte megszakadtak

azok az érzelmi szálak, amelyek „a közönséges embert a világhoz kötik” (241).

A könyv második része Ágostont már Hippo püspökeként követi nyomon. Mai szemmel nézve akár azt is mondhatnánk, hogy egyházi karrierje és lelkipásztori tevékenysége rendhagyó módon kezdődött: erőszakkal szentelték pappá, majd rendelkezésére választották meg püspöknek. Mindez azonban nem akadályozta őt életművében, és valójában még ellenfeleit sem zavarta. Pedig ez az időszak nem igazán nevezhető nyugodtnak. Amennyiben ugyanis a 411-es karthágói zsinat utáni évekig tartó korszak jellegzetességét keressük, akkor azt kell mondanunk, hogy Ágoston tevékenységének középpontjában a manicheusok és a donatizmus elleni intellektuális küzdelem állt. Arról nem is beszélve, hogy foglalkoznia kellett a kegyelem és a szabad akarat viszonyának a kérdésével is (*Ad Simplicianum*), amely élete végéig kíséri majd. Ágostonnak ugyanis egy olyan „megmerevedett, túlszabályozott és agyonellenőrzött” társadalomban kellett élnie, „ahol semmiféle követelést sem lehetett megfogalmazni, ahol a gazdasági rendszer játéktere rendkívül szűkre szabott volt, vagy éppenséggel nulla, ahol a politika az abszolút, egy ideje már nyíltan teokrata, központi hatalom javát szolgálta, helyi szinten pedig a teljhatalmú hűbérurak érdekeit”, s ahol „az egyének és társadalmi csoportok, még városi tömegek is, csak a hit szférájában, Istenhez való viszonyukban fejezhették ki magukat szabadon” (443).

Hihetetlen munkabírásának köszönhetően a lelkipásztorokodás gyakorlati teendői mellett (lásd például *Egy püspök és hippói templomai*, 383–400; *A püspök és egyházmegyéje*, 401–421, illetve az *Egy püspök a világban*, 422–442. című fejezeteket) Ágoston kiemelt figyelmet fordított az irodalmi tevékenységre is. Ekkor írta (397 vége és 401 között) a *Vallomásokat*, amelyben „a legeseményesebb hangon szólaltatja meg az élet eseményeit” (334). Lancel nemcsak ismerteti a művet, de tárgyalja keletkezésének az idejét és a körülményeit, és kitér annak céljára és szerkezeti felépítésére is (334–360). Érzékelteti, hogy Ágoston műve két világ, az elmúló pogány és a születő keresztény világok találkozási pontjáról árulkodik, miközben háromféle örökséget ötvöz magába: a görög-római kultúrát, a Bibliát (főleg a bölcsességi irodalmat és a páli leveleket), valamint az első latin nyelvű keresztény szerzőket (Tertullianust, Cyprianust, Poitiers-i Hilariust és Milánói Ambrust). Ebben a korban ugyanis a kereszténység többnyire még csak a közösségeken (és a templomokon) belül létezett. Hiszen „amint kilépett a templom kapuján,

a hívő egy olyan világban találta magát, amelyen az új vallás nem hagyott nyomot, amelyre a kereszténység nem volt hatással” (510). Ennek eredményeképpen tehát a püspöknek nemcsak a szembenállókkal (manicheusok, donatisták, pogányok) kellett megküzdenie, de a saját közösségén belül is meg kellett vívnia a maga harcát az általa elképzelt és képviselt életeszmeny érvényre juttatása érdekében.

A harmadik rész szinte teljes egészében a Pelagiuszal (illetve Aeclanumi Julianusszal) folytatott vita háttérét és lefolyását ismerteti. Ebben a részben tehát, amely a kegyelem és a szabad akarat viszonyának a kérdését taglalja, nem feledkezve meg a halál és a túlvilág kérdéséről sem (725–754), a lassan „világhírűvé” váló Ágoston életének utolsó két évtizedét követhetjük nyomon. Pelagius, az aszkéta, az Isten teremtette emberi természet jóságát vallotta, és nem fogadta el azt, hogy Ádám vétke, „az ősidőkben elkövetett bűn morális romlásba sodorhatja az egész emberi nemet” (550). Ezzel szemben Ágoston — saját, személyes élettapasztalatának is köszönhetően — elsősorban a kegyelem fontosságát hangsúlyozta. Nem véletlen tehát, hogy ebből a korszakból való az Isten és az isteni hármasság misztériumát kutató hatalmas műve (*De Trinitate*); mint ahogy az *Isten városáról* is szorosan kapcsolódik Róma 410-es pusztulásához.

Élete utolsó éveiben Ágoston számat vetett irodalmi tevékenységével, és újragondolta (legalábbis részben) alkotásait és gondolatait (*Retractationes*). Mindez természetesen közelebb áll az apológiához, mint a tényleges önkritikához. Az ókori irodalom viszonylatában azonban mindenképp eredeti vállalkozásnak tekinthető, melynek nincs sem előzménye, sem pedig folytatása, méretét és rendezőelvét tekintve (759). Ezzel Lancel el is ért Ágoston halálának időszakához, mely Hippo vandál ostroma alatt következett be (430. augusztus 28-án). „Rejtély a számunkra, miként végződött Hippo ostroma, a püspök műveinek megmenekülése pedig valóságos csoda” (790). Tény azonban, hogy már az 5. század közepe táján Ágoston egész könyvtára Rómába került, ahonnan kisugárzó hatása rövidesen iskolát teremtett.

Lancel munkájának az értékét emelik a könyvet lezáró *Kiegészítő jegyzetek* (793–898), valamint Ágoston áttekinthető életrajzi adatai (899–900), műveinek időrendi sorrendbe szedett táblázata (902–906), az útmutató bibliográfia (907–926), valamint a rendkívül hasznos helység- és személynévi jegyzék (927–936). Az Európa Könyvkiadó külön érdeme az idézett Szent-Ágoston-művek magyar fordításainak a feltűntetése (901). Peter Brown (Osiris, 2003) és

Serge Lancel Szent Ágoston életrajzaival most már minden feltétel adott, hogy megújuljon és kiteljesedjen a magyar nyelvű Ágoston-kutatás. (Európa, Budapest, 2004)

JAKAB ATTILA

MEZEI ANDRÁS – SÓS LÁSZLÓ – KEMÉNY ÉVA: HOLOCAUST, 1944–2004. EMLÉKEZZ!

Amikor először olvastam végig a verseket, néztem végig a fotókat, képeket, elszorult a szívem. A Holocaust 60. évfordulójára három művész (a költő mellett Sós László és Kemény Éva) összefogásával készült könyv életem legmegrendítőbb találkozása volt egy történelmi eseménnyel, amely az emberiség gyalázata volt — nem véletlen, hogy vannak, akik legszívesebben letagadnák. Arra gondoltam, erről a vállalkozásról nem lehet írni, mert a tényekkel és az azokat megjelenítő művészi alkotásokkal szembesülve a szavak ingatagok és hatástalanok. Mit lehet mondani egy ilyen jelentésről: „A városban bujkáló zsidók közül 13 db-ot szedtünk össze (10 férfi, 3 nő). Mivel átadni nem tudtuk őket, elintéztve.”? Hogyan lehet leírni egy korszakot, amelyben bizonyos vallásúakat darabra mérték és „elintézték”? Miképp lehetne kommentálni egy ilyen ténymegállapítást: „Felmennőim előrenyújtott üres / csajkákkal lebegnek súlytalan.” Verset írni a megírhatatlannal? Kritikát a megírhatatlant eladagoló versről, döbbenetes képekről? Ráadásul tudjuk, hogy Mezei András költészetének egyik, ha nem legfőbb mozgója a holocaust, amely személyes tapasztalata volt, s újra meg újra visszatér hozzá emlékezni és emlékeztetni. Valljuk meg, nem ok nélkül. Hiszen a világban ma is őrjöngve folyik a gyilkolás, s ha nem holocaust is a neve, de népeket, vallásokat, hiteket üldöznek, pusztítanak, s egyre fájdalmasabbnak érezzük azoknak az emberi érzéseknek a hiányát és elvesztését, amelyek nem is oly rég a lét szép eszményei voltak.

Már csak ezért is igaz, hogy emlékeznünk kell. A kollektív emlékezet talán a kezdete lehet az önvizsgálatnak. Látomásként jelenik meg legtöbbször előtt a *Szerelmem* döbbenetes képsora, amely a kiszolgáltatottságra rétegi rá a reményt: „A reményen túl, ami van, / ahogy a füstből viasszaszál, / behorpadt csajkák izzanak, / a földben görbült pléhkanál.” De miféle remény a halálból préselt? S milyen fény lehet az amelyet „kipeckelt-szajú csillagok” sugároznak?

Azért van még szolidaritás: „Tarisznyás Gergő, városi jegyző / lemondott hivataláról, de Paks / zsidó polgárait nem zárta gettóba. / Bi-

zony, az ember esendő, mégis: volt próba.” És voltak, vannak mások is. Nem elegen, de voltak és vannak. Akadnak közömbösek. Mások megfutnak. Ám a tarisznyásgergők mindenkor visszaadják a reményt és az emberbe vetett hitet. S a kötet végkicsengése, az *Üzenet Jeruzsálemből* is ezt a szót erősíti: „Minden út ama keskeny ösvényen / a Golgotára vezet, keresztény testvérem / add a kezedet, itt van Bor, / Babi Jár, a pesti Dunapart, Treblinka, / Dachau, Birkenau, — ha a Názareti / Jesu ben Jozsef tebenned erre téved, / állok az Aranykapuban / ismét és virágot hintek elébed.” (CET *Belvárosi Könyvkiadó*, Budapest, 2004)

RÓNAY LÁSZLÓ

GION NÁNDOR: MIT JELENT A TÖK ALSÓ?

Figyelmet érdemlő és zavaró mozzanatok egyaránt jellemzik a *Novellák a hagyatékából* alcímű viselő posztumusz Gion-kötetet. Némileg zavaró, bár hagyatékot tartalmazó kiadványról lévén szó, talán érthető is, hogy egyetlen kötetben nemcsak három (sőt talán négy) könyvről osztható anyag zsúfolódott össze, s hogy benne a novellák mellett helyet kaptak a „naplórészletek”. Nem műfaji másságuk miatt zavaró mindez, hanem mindenekelőtt azért, mert ezek érdeklődésre számot tartó írói/emberi hitelességét igencsak kérdésessé teszik a szerző jugoszláviai életére vonatkozó mondatai. Szerencsére a kötet novellái annak ellenére, hogy kivétel nélkül tartalmazznak Jugoszláviára és a véres balkáni évekre utaló részleteket (emlékek, színhelyek, szereplők), nélkülözik a naplók hamis személyességét, többnyire feledtetik Gionnak a volt Jugoszlávia sorsa alakulására vonatkozó utólagos tisztánlátását, illetve a szerző ellenálló magatartását tanúsítani hivatott szavait.

A novellákban Gion előző könyveiből, mindenekelőtt a szenttamási tetralógia első két kötetét (*Virágos katona*, 1973; *Rózsaméz*, 1976), az ugyanott, az író szülővárosában játszódó novellafüzérét (*Ezen az oldalon*, 1971), valamint az ifjúsági regényeit jellemző áradó mesélőkedv és az ebből következő ügyes, már-már detektív- vagy kalandregényeket idéző történetbonyolítás tér vissza. S bár eléggé gyakori, hogy a novellákban megismétli a szereplőkre, az eseményekre vonatkozó részleteket, információkat, a kötet írásait ez nem teszi sem nehezkessé, sem unalmassá. (Ha nem posztumusz kötet lenne, nyilván maga a szerző gondoskodott volna az ismétlések eltüntetéséről, amelyek viszont ebben a formában akár érdekes műhelytanulmá-

nyi adalékokként is szolgálhatnának egy régóta esedékes Gion-monográfia írója számára!)

Néhány novellát leszámítva, mint például a *Műfogsor az égből*, melyekben Gion a napi szenzáció reményének áldozva mindenáron aktuálisan véres balkáni sztorit próbál fabrikálni egyik régebbi szereplője, a „Szegény Kis Rahmánovics” köré, a posztumusz kötet számtalan délszláv vonatkozása érdekes és egyben hiteles színező elemként kap helyet a szövegekben, amelyek valóságtartalmát — bár egy helyütt mintegy elszólja magát: „a történet fele igaz, a másik felét hozzáköltöttem” — rendre saját állandó jelenlétével igyekeznek megteremteni, elfogadtatni. Hogy közben nem mulasztja el az alkalmat, ha dicsér(tet)heti (ön)magát, műveit, azt az olvasó elnézi, sőt, olyan írói fogásnak is tekint(het)i, mint amilyennel Gion a novellák szereplői kapcsán gyakorta él. Emellett saját állandó jelenlétére, ami a mesélő hajlamú szerző esetében szinte természetes, Gionnak azért is szüksége lehet, mert ez — akár a novellák állandó, illetve vissza-visszatérő alakjai — is segíti(k) a rá jellemző, általa kedvelt ciklusszerkezet kialakításában. Az akkor is ügyesen bonyolított sztorik, ha szinte semmi sem, vagy nem sok történik bennük, nem ritkán épp az állandó szereplők révén, mint Ágnes, az okos atomtudós szerető, Leonyid, az ukrán bérgyilkos, a Dominika „művésznőven” prostitúciót űző szép mosolyú egyetemista lány, a nyomozótiszt Palotás Ferenc, az egykori katonatárs, újabban Európa-utazó, kétes ügyletekbe keveredő bosnyák kamionsofőr Szelim Ferhátovics, kétbalkezes bácskai magyar vállalkozó Zavarkó Sándor, a baranyai háromszögből menekült költő Bozóky Sándor, hogy csak a leggyakrabban feltűnő alakokat említsem, szervesülnek az olvasót egy sajátos, napjainkban fölöttébb ismerős világba beavató, akár regényti is előlegező prózaírói vállalkozásá.

S ennek, sajnos, már nem lesz, nem lehet folytatása. (Noran, Budapest, 2004)

GEROLD LÁSZLÓ

PÉTER KATALIN: A REFORMÁCIÓ: KÉNYSZER VAGY VÁLASZTÁS?

Alapvető fontosságú könyvet kapott az olvasó Péter Katalintól. A szerző a rá jellemző remek stílusban megírt munkájában a magyarországi reformáció megjelenéséről és terjedéséről foglalja össze véleményét. A téma felvezetésében bebizonyítja, hogy a középkor végi ember korántsem fordult el az Istentől, vagy az egyháztól, és a darwini evolucionista felfogás a keresztény egyháztörténetben nem alkalmazható. A Mohács

időszakában élő emberek komoly teológiai ismeretekkel rendelkeztek, aktívan érdeklődtek egyházi kérdések iránt. Ezt az 1514-es paraszthadjárat okainak elemzésével támasztja alá Szűcs Jenő e tárgyban írt tanulmányai alapján. Az esszé gerincét adó gondolati egységben arra a kérdésre keresi a választ, milyen hatásoknak volt köszönhető, hogy valaki megmaradt ősei hitén, míg mások az új tanok követőivé váltak. Péter ezt a szabad akaratnak tulajdonítja, ugyanis a Magyar Királyság már 1526 előtt is többnyelvű és többvallású volt, mégsem okozott semmilyen problémát ortodoxok, zsidók és keresztények egymás mellett élése. A szerző szerint ez is közrejátszott abban, hogy Magyarországon, néhány elszigetelt jelenséget leszámítva, nem került sor véres vallásháborúra. Az itt élők számára természetes volt, hogy valaki *más*, a békés egymás mellett élés toleranciára nevelte a királyság népeit.

A könyv legfontosabb tanúsága itt került megfogalmazásra. Számtalan példát hoz Péter arra, hogy a földesúri függésben élő nemteleknek az élet több területén élveztek teljes szabadságot. Szabadon mehettek akár külföldi iskolákba tanulni, akkor és azzal házasodtak, amikor és akivel akartak, és a kegyuraság intézménye sem jelentette azt, hogy a birtokos megszabta volna a jobbágyok vallási hovatartozását. Ez ismét pompás cáfolata az Engels által második jobbágyágnak aposztrofált intézmény magyarországi létének. A Magyar Királyság területén élők életük privát szférájában immunitást élveztek, felsőbb hatalom nem akart és nem is szólt bele. Ezt a szerző újabb adatokkal támasztotta alá. A papok és tanítók megválasztása mindig a közösségek joga és kötelessége maradt ebben az időszakban. Az 1560-as években elrendelt egyházlátogatások fennmaradt jegyzőkönyvei azonban arról tanúskodnak, hogy az esztergomi egyházmegye területén működő papok jelentős része házas volt és egy közösségen belül egy, illetve két szín alatt is áldozott. Ez a közösségen belüli szabad akarat lenyomata.

Már csak egy kérdés marad hátra: egy zárt kisközösségen belül minek köszönhető, hogy valaki felekezetet váltott? Erre a szerzőnek is csak egy válasza van források hiányában. A hívők teológiai ismeretek birtokában szabadon döntöttek arról, hogy csatlakoznak-e a reformáció valamelyik ágához, és a szabad akarat megnyilvánulásának tekinthető az is, ha valaki megmaradt a régi hiten. Péter Katalin munkája a 2004-ben e tárgyban megjelent egyik legjelentősebb magyar nyelvű szintézis. (*Nemzeti Tanulmánykiadó*, Budapest, 2004)

VARGA SZABOLCS

SOMMAIRE

- SAINT JEAN
 DE KRONSTADT: De la prière
 ANDRÁS SZENNAY: Sur les conflits entre générations
 LÁSZLÓ LUKÁCS: Biographie et doxographie. La théologie mystagogique de Karl Rahner
 TIBOR TÜSKÉS: A la mémoire d'un père piariste — Miklós Juhász
 LÁSZLÓ PROHÁSZKA: Les oeuvres d'art sacré de Tibor Vilt
 ZSUZSANNA MÁTÉ: La science de la lecture?
 ZSUZSA ALBERT: Légende sur László Cs. Szabó (2ème partie)

INHALT

- JOHANNES
 VON KRONSTADT: Über das Gebet
 ANDRÁS SZENNAY: Generationsspannungen
 LÁSZLÓ LUKÁCS: Biographie und Doxographie. Karl Rahners mystagogische Theologie
 TIBOR TÜSKÉS: Gedenken an den Piaristenlehrer Miklós Juhász
 LÁSZLÓ PROHÁSZKA: Sakrale Kunst bei Tibor Vilt
 ZSUZSANNA MÁTÉ: Wissenschaft des Lesens?
 ZSUZSA ALBERT: Legende über László Cs. Szabó (II. Teil)

CONTENTS

- SAINT JOHN
 OF KRONSTADT: About Prayer
 ANDRÁS SZENNAY: About the Conflicts of Generations
 LÁSZLÓ LUKÁCS: Biography and Doxography. The Mistagogy of Karl Rahner
 TIBOR TÜSKÉS: The Memory of a Piarist Teacher — Miklós Juhász
 LÁSZLÓ PROHÁSZKA: The Religious Art of Tibor Vilt
 ZSUZSANNA MÁTÉ: The Science of Reading?
 ZSUZSA ALBERT: Legend about László Cs. Szabó (Part II.)

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztő: BENDE JÓZSEF Szerkesztőségi titkár és tördelő: KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ

Munkatársak: DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG (Egyháztörténet), GÖRFÖL TIBOR (Teológia), HAFNER ZOLTÁN (Szépirodalom),

ROCHLITZ KYRA (Mai meditációk)

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím:

1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia

Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla szá-

ma: OTP. VII. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: 2005. évre 2.760,- Ft, fél évre 1.380,- Ft, negyed évre 690,- Ft. Egy szám ára

300,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 55,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 300 Ft

VIGILIA

SZEMLÉ

- Köves Éva kiállítása
SERGE LANCEL Szent Ágoston
- MEZEI ANDRÁS –
SÓS LÁSZLÓ –
KEMÉNY ÉVA Holocaust, 1944–2004. Emlékezz!
GION NÁNDOR Mit jelent a tök alsó?
- PÉTER KATALIN A reformáció: kényszer vagy választás?

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Gerold László, Jakab Attila, Kovalovszky Márta,
Rónay László és Varga Szabolcs

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK

- „Virrasszatok...”
A Vigilia 70 éves jubileumára

LAPUNK FENNÁLLÁSÁNAK 70. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

VIGILIA ESTET RENDEZÜNK

2005. FEBRUÁR 10-ÉN 18 ÓRAKOR

A SAPIENTIA SZERZETESI HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA
AULÁJÁBAN (BUDAPEST, V. KER., PIARISTA KÖZ 1.)

OLVASÓINKAT SZERETETTEL VÁRJUK!

ISSN 004260242-4

9 770042 602425